

(A VI) στεύομαι ὅλα τὰ θέματα ποῦ ἀφοροῦν τῇ φιλολογικῇ σταδιο-
δρομία μου, διατελώντας μὲ βαθύτατο σεβασμὸ

τῆς Ἐξοχότητος Σας
ταπεινότατος καὶ εὐπειθέστατος
θεράπων

Königsberg

23 Ἀπριλίου 1787¹

Immanuel Kant

1. A: Königsberg, 29 Μαγτίου 1781.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ¹

(A VII)

Ὁ ἀνθρώπινος λόγος² ἔχει σὲ ἓνα ὁρισμένο εἶδος τῶν
γνώσεών του αὐτὴ τὴν ξεχωριστὴ μοίρα: νὰ ἐνοχλῆται ἀπὸ
φορτικὰ ἐρωτήματα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἀποφύγῃ· γιατί
τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ τοῦ τὰ ὑπαγορεύει ἡ ἴδια του ἢ φύση χω-
ρὶς ὅμως καὶ νὰ μπορῆ νὰ τοὺς δώσῃ ἀπάντηση, ἐπειδὴ
ὑπερβαίνουν κάθε δυνατὸτητα τοῦ ἀνθρώπινου λόγου.

Στὴν ἀμηχανία αὐτὴ πέφτει [ὁ λόγος] χωρὶς δική του
ὑπαιτιότητα· ξεκινᾷ ἀπὸ θεμελιώδεις ἀρχές ποῦ ἡ χρῆση
τοὺς εἶναι ἀναπόφευκτη στὸ χῶρο τῆς ἐμπειρίας καὶ ἐπαρ-
κῶς ἐγγυημένη ἀπὸ αὐτή. Μὲ τὴ βοήθειά τους αἴρεται ὀλο-
ένα πιδ ψηλὰ (ὅπως ἄλλωστε τὸ συνεπάγεται ἡ φύση του)
πρὸς ὄρους ὀλο καὶ ἀπώτερους. Ἐπειδὴ ὅμως ἀντιλαμβά-
νεται ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ ἔργο του πρέπει νὰ μὲνῃ παν-
τοτινὰ ἀνολοκλήρωτο, μιὰ καὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δὲν ἔχουν
ποτὲ τέλος, γι' αὐτὸ ἀναγκάζεται νὰ προσφεύγῃ σὲ θεμελιώ-
δεις ἀρχές ποῦ ὑπερβαίνουν κάθε δυνατὴ χρῆση ἐμπειρίας
καὶ ποῦ ὡστόσο φαίνονται τόσο ἀξιόπιστες, ὥστε νὰ συμφωνῆ
μαζί τους καὶ ὁ κοινὸς ἀνθρώπινος νοῦς. Μὲ αὐτὸν ὅμως τὸν
τρόπο βυθίζεται σὲ τέτοιο σκοτάδι καὶ τέτοιες ἀντιφάσεις,

(A VIII)

1. Τὸν πρόλογο αὐτὸ στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ 1781 παρέλειψεν ὁ
Kant στὴ δεύτερη τοῦ 1787.

2. Vernunft. Λατ. ratio, Γαλλ. raison (= λόγος, λογιστικόν. Βλ.
ὁρισμὸ τοῦ λόγου A11, B24). Ὁ Kant χρησιμοποιοῖ τὸ «λόγο» μὲ τὴν
εὐρύτερη καὶ τὴ στενὴ σημασία τοῦ ὄρου. Μὲ τὴν πρώτη δηλώνεται ἡ
ἐν γένει a priori γνωστικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ὁποία ὑπάγε-
ται καὶ ἡ αἴσθησις καὶ ἡ νόησις· μὲ τὴ δεύτερη ἡ πηγὴ τῶν μεταφυ-
σικῶν «γνώσεων». Πρβλ. B X.

ἀπ' ὅπου βέβαια μπορεί νὰ συμπεράνη ὁ ἴδιος ὅτι κάπου βα-
θειὰ πρέπει νὰ βρίσκωνται κρυμμένες πλάνες, ποὺ δὲν μπορεί
ὁμως νὰ τὶς ξεσκεπάση, γιατί οἱ θεμελιώδεις ἀρχές ποὺ
χρησιμοποιεῖ, καθὼς χωροῦν πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια κάθε ἐμπει-
ρίας, δὲν ἀναγνωρίζουν πιά κανένα ἔλεγχο¹ τῆς ἐμπειρίας.
Τὸ πεδίο ὄλων αὐτῶν τῶν ἀτέρμονων διαμαχῶν ὀνομάζεται
Μεταφυσική.

² Ἦταν μιὰ ἐποχὴ ὅπου αὐτὴ [ἡ Μεταφυσική] εἶχε τὸ
ὄνομα βασιλίσσα ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, καί, ἂν ἐκλάβη
κανένας τὴν πρόθεση ὡς πράξη, τότε αὐτὴ [ἡ Μεταφυσική]
ἄξιζε πραγματικὰ τὸν τίτλο αὐτὸ λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς ση-
μασίας τοῦ ἀντικειμένου της. Τώρα ὁμως ὁ συρμός τῆς ἐπο-
χῆς μας ὑπαγορεύει νὰ τῆς δείχνουμε κάθε περιφρόνηση, καὶ
ἡ εὐγενικὴ δέσποινα, ἀπόβλητη καὶ ἐγκαταλειμμένη, ὀλοφύ-
ρεται σὰν τὴν Ἑκάβη: modo maxima rerum, tot generis
natisque potens — nunc trahor exul, inops² — Ovid.
Metam³.

³ Ἀρχικά, ὅσο ἡ Μεταφυσική βρισκόταν στὴν ἐξουσία
τῶν Δογματικῶν, ἀσκοῦσε κυριαρχία δεσποτική.
⁴ Ἀλλά, καθὼς ἡ νομοθεσία της διατηροῦσε ἀκόμα τὰ ἴχνη
τῆς παλιᾶς βαρβαρότητας, ἐκφυλιζόταν [ἡ Μεταφυσική]
σιγὰ σιγὰ λόγω ἐσωτερικῶν διενέξεων καὶ ἔπεφτε σὲ πλήρη
ἀναρχία, καὶ οἱ Σκεπτικροί, ἓνα εἶδος νομάδες, ποὺ
ἀποστρέφονται τὴ μόνιμη ἐγκατάσταση σὲ μιὰ γῆ, συνέτρι-
βαν ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὸν κοινωνικὸ δεσμό. Ἀλλὰ ἐπειδὴ
αὐτοὶ ἦσαν εὐτυχῶς λιγιστοί, γι' αὐτὸ δὲν μπορούσαν νὰ
ἐμποδίσουν [τοὺς Δογματικούς], παρ' ὅλο ποὺ ἀπὸ αὐτοὺς
ἔλειπε ἡ συμφωνία γιὰ ἓνα ἐνιαῖο σχέδιο, ν' ἀνασυνδέσουν
τὸν παλιὸ δεσμό. Δημιουργήθηκε βέβαια κάποτε στοὺς νεώ-

1. Prohiesstein (= λυδία λίθος, βάσανος).

2. Ὁ Valentinier μεταφράζει: «Λίγο πρὶν ἢ πρὶν κραταίη
ἀπ' ὅλες καὶ ἀνασσα μὲ τοὺς τόσους γαμπροὺς καὶ τὰ τόσα τέκνα — ξερρι-
ζώνομαι τώρα ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ σέρνομαι στὴν ἐξορία δίχως βίον».

3. XIII, 508-10.

τερους χρόνους ἡ ἀπατηλὴ ἐντύπωση ὅτι τάχα ἐπρόκειτο μὲ
μιὰ φυσιολογία τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ (ἀπὸ τὸν
περίφημο Locke) νὰ τεθῆ τέρμα σὲ ὄλες αὐτὲς τὶς διαμά-
χες καὶ νὰ κριθῆ ὀριστικὰ ἡ νομιμότητα τῶν ἀξιώσεων ἐκεί-
νων· διαπιστώθηκε ὁμως ὅτι, παρ' ὅλο ποὺ ἡ προέλευση ἐκεί-
νης τῆς αὐτοτιτοφοροῦμενης βασιλίσσας γενεαλογήθηκε ἀπὸ
τοὺς κόλπους τῆς κοινῆς ταπεινῆς ἐμπειρίας καὶ ποὺ γι' αὐτὸ
ἀκριβῶς θὰ ἔπρεπε δικαιολογημένα νὰ ἀμφισβητηθῆ ἡ ἀλα-
ζονικὴ ἀξίωσή της, ὡστόσο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ γενεαλογία
αὐτὴ τῆς ἀποδόθηκε ψεύτικα, αὐτὴ [ἡ βασιλίσσα] ἐξακο-
λούθησε νὰ ἐπιμένῃ πάντα στὶς ἀξιώσεις της, ἔτσι ὥστε τὰ (A X)
πάντα νὰ ξανακυλῆσουν στὸν ἀπαρχαιωμένο σκοληκὸ βρωτο
δογματισμὸ καὶ κατὰ συνέπεια στὴν περιφρόνηση,
ἀπ' ὅπου μερικοὶ ἤθελαν νὰ ἀνασύρουν τὴν ἐπιστήμη. Τώρα
ὁμως, ἀφοῦ δοκιμάστηκαν μάταια ὄλοι (ὅπως πιστεύουν)
οἱ δρόμοι, ἐπικρατεῖ κόρος καὶ ἀπόλυτη ἀκηδία, ποὺ
ἀποτελοῦν τὴ μητέρα τοῦ χάους καὶ τῆς νύχτας στὶς ἐπιστή-
μες ἀλλὰ συνάμα καὶ τὴν πηγὴ, τουλάχιστο τὸ προανάκρου-
σμα ἐνὸς κοντινοῦ μετασχηματισμοῦ καὶ ξαναγεννημοῦ των,
ὑστερα ἀπὸ τὸ σκοτάδι, τὴ σύγχυση καὶ τὴ στεριότητα ὅπου
τὶς ἔρριξε ἓνας παρεξηγημένος ζῆλος.

Εἶναι δηλαδὴ ματαιοπονία νὰ προσποιῆται κανένας
ἀδιαφορία ὡς πρὸς τέτοιες ζητήσεις ποὺ τὸ ἀντικείμενό
τους δὲν μπορεί νὰ ἀφήνῃ ἀδιάφορὴ τὴν ἀνθρώπινη φύ-
ση. Ἐπειτα ὅσο καὶ ἂν οἱ δῆθεν ἀδιαφοροὶ ἐννοοῦν νὰ
μεταμφιέζονται ἀλλάζοντας τὴ γλώσσα τῆς Σχολῆς καὶ δί-
νοντάς της τόνο δημῶδη, οἱ ἴδιοι ξαναπέφτουν ἀναπότρεπτα
σὲ μεταφυσικοὺς ἰσχυρισμοὺς παρ' ὅλη τὴν ὑποκριτικὴ περι-
φρόνηση ποὺ τοὺς ἔδειχναν. Ὡστόσο ἡ ἀδιαφορία αὐτὴ, κα-
θὼς ἐκδηλώνεται μέσα ἀκριβῶς στὴν ἀνθησι ὄλων τῶν ἐπι-
στημῶν καὶ θίγει μάλιστα ἐκείνη τὴν ἐπιστήμη¹, ποὺ τὶς γνώ-

1. Ὁ Ἄγγλος μεταφραστὴς Norman Kemp Smith μετα-
φράζει ἀεκεῖνες τὶς ἐπιστήμες, γιατί φαίνεται νὰ στηρίζεται σ' ἐκεῖνο τὸ

- (A XI) σεις της θά τις περιφρονοῦσε κανένας πολὺ λιγότερο ἀπὸ κάθε ἄλλης, ἂν μπορούσε νὰ τις κατακτήσῃ, εἶναι ἓνα φαινόμενο ποὺ ἀξίζει προσοχὴ καὶ στοχασμὸ. Αὐτὴ εἶναι πρόδηλα τὸ ἀποτέλεσμα ὄχι τῆς ἐλαφρόνοιας ἀλλὰ τῆς ὠριμῆς κριτικῆς δύναμειος* ἐνὸς αἰῶνα ποὺ δὲ βαυκαλίζεται πιά μὲ φαινομενικὴ γνώση. Ἀκόμα εἶναι μιὰ ἐντονη παρακίνηση στὸ λόγο νὰ ἀναλάβῃ ξανά τὸ πιὸ ἐπίπονο ἔργο του, δηλαδὴ τὴν αὐτογνωσίαν, καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἓνα δικαστήριον ποὺ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τις νόμιμες διεκδικήσεις
- (A XII) του, ἀλλὰ καὶ νὰ μπορῇ ἀντίθετα νὰ ἀποκρούῃ κάθε ἀβάσιμη ἀξίωσή του ὄχι μὲ δυναμικὰς ἐτυμηγορίες, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ νόμους αἰώνιους καὶ ἀκίνητους — καὶ αὐτὸ τὸ δικαστήριον δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ αὐτούσια ἢ Κριτικὴ τοῦ καθαρῦ λόγου.

* Ἀκούει κανένας ἐδῶ κι ἐκεῖ παράπονα γιὰ τὸ ρηχὸ τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὴν παρακμὴ τῆς ἀσθητικῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ δὲ βλέπω νὰ εἶναι στὸ ἐλάχιστο ἄξιος αὐτῆς τῆς μομφῆς ἐπιστήμες ποὺ ἔχουν στερεὰ θεμελιωθῆ, ὅπως τὰ Μαθηματικά, ἢ Φυσικὴ κλπ., ἀντίθετα μᾶλλον νὰ διατηροῦν τὴν παλιὰ τους φήμην τῆς ἀσθητικῆς καὶ μάλιστα νὰ τὴν ξεπεροῦν στὰ τελευταῖα χρόνια. Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πνεῦμα θὰ ἐκδηλωνόταν ἐνεργὸ καὶ σὲ ἄλλα εἶδη γνώσεως, ἂν πρῶτα πρῶτα δειχνόταν μέριμνα γιὰ νὰ μῆ τὰξὴ στίς ἀρχές τους. Ὅσο αὐτὴ λείπει, ἢ ἀδιαφορία καὶ ἢ ἀμφιβολία καὶ τελικὰ ἢ ἀσθητικὴ κριτικὴ ἀποτελοῦν μᾶλλον τεκμήρια ἀσθητικῶν τρόπων τοῦ σκέπτεσθαι. Ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ἢ καθαυτὴ ἐποχὴ τῆς κριτικῆς, στὴν ὁποία πρέπει νὰ ὑποβάλλωνται τὰ πάντα. Ἡ Θρησκεία προβάλλοντας τὴν ἀγιότητα της καὶ ἢ νομοθεσία τῆς μεγαλειότητάς της ζητοῦν συνήθως νὰ τῆς ξεφύγουν. Μὲ αὐτὸ ὅμως προκαλοῦν δικαιολογημένη ὑποψία ἐναντίον τους καὶ δὲν μποροῦν νὰ διεκδικοῦν τὸν ἀνοπόκρητο σεβασμὸ ποὺ ὁ λόγος προσφέρει μόνο σὲ ὅ,τι μπόρεσε νὰ ἀντέξῃ στὸν ἐλεύθερον καὶ δημόσιο ἔλεγχόν του.

γερμανικὸ κείμενον ποὺ ἔχει diejenigen (σ. 7, R. Schmidt), ἐνῶ ἢ ἐκδοσὴ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου καὶ τοῦ Cassirer ἔχουν τὴ σωστή, κατὰ τὴ γνώμην μας, γραφὴ diejenige = ἐκεῖνη. Αὐτὴν ἀκολουθοῦν καὶ οἱ Γάλλοι μεταφραστές Tremesaygues — Pacaud.

Μὲ τὸν τίτλον ὅμως αὐτὸ δὲν ἐννοῶ μιὰ κριτικὴ τῶν βιβλίων καὶ τῶν συστημάτων, ἀλλὰ τὴν κριτικὴ τῆς νοητικῆς δυνάμειος γενικά, ἀναφορικὰ πρὸς ὅλες τις γνώσεις, πρὸς τις ὁποῖες εἶναι δυνατὸ νὰ τείνῃ [ἢ δύναμην] αὐτὴ¹ ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐμπειρίας, ἄρα τὴν κρίσιν καὶ ἀπόφανσιν ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα ἢ μὴ δυνατότητα μιᾶς Μεταφυσικῆς γενικά, ὅπως καὶ τὸν καθορισμὸ τόσο τῶν πηγῶν ὅσο καὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῶν ὁρίων τῆς [Μεταφυσικῆς]· καὶ ὅλα αὐτὰ βέβαια βάσει ἀρχῶν².

Τὸ δρόμον λοιπὸν αὐτὸν, τὸ μοναδικὸ ποὺ εἶχε μείνει ἐλεύθερος, τὸν ἀκολούθησα καὶ κολακεύομαι νὰ πιστεύω ὅτι μ' αὐτὸν πέτυχα νὰ παραμερίσω ὅλες τις πλάνες, ποὺ εἶχαν ὡς τῶρὰ ὁδηγήσει τὸ λόγο σὲ αὐτοδικοχασμὸ. Δὲ λοξοδρομήσα γιὰ νὰ ἀποφύγω τὰ ἐρωτήματά του μὲ τὴ δικαιολογίαν τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπινου λόγου· ἀντίθετα τὰ ἐξειδίκευσα [καθόρισαν] πλήρως σύμφωνα μὲ ἀρχές καί, ἀφοῦ ἀνεκάλυψα τὸ ἀκριβὲς σημεῖον τῆς αὐτοπαραξεσηγήσεως τοῦ λόγου, τὰ ἔλυσαν (A XIII) δίνοντας σ' αὐτὸν πλήρη ἱκανοποίησιν. Δὲν ἔδωσα βέβαια τὴν ἀπάντησιν ποὺ θὰ μπορούσε νὰ περιμένῃ ἢ ἔξαλλη γνωστικὴ περιέργεια τῶν δογματικῶν, γιὰτὶ αὐτὴ δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἱκανοποιηθῆ διαφορετικὰ παρὰ μονάχα μὲ μαγικὰ τεχνάσματα, στὰ ὁποῖα ἐγὼ δὲν εἶμαι ἐμπειρος. Ἀλλωστε δὲν ἀπέβλεπε σ' αὐτὸν τὸ στόχον ὁ φυσικὸς προορισμὸς τοῦ λόγου μας: τὸ καθῆκον τῆς φιλοσοφίας ἦταν νὰ διαλύσῃ τὴν αὐταπάτην ποὺ προῆλθε ἀπὸ παρεξήγησιν, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ ἐπρόκειτο νὰ στοιχίσῃ τὸ χαμὸ μιᾶς πολυτίμητης καὶ ἀγαπημένης χίμαιρας. Στὴν ἀπασχόλησιν αὐτὴ ἢ μεγάλη μου ἔγνοια ἦταν ἢ διεξοδικὴ διαπραγματεύσιν καὶ δὲ διστάζω νὰ πῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐτ' ἓνα μεταφυσικὸ πρόβλημα ποὺ νὰ μὴ βρισκῆ ἐδῶ τὸ κλειδὸ τῆς λύσεώς του. Πραγματικὰ ὁ καθαρὸς λόγος ἀποτελεῖ μιὰ

1. Κατὰ τὴ γραφὴ τοῦ Adickes: es (= αὐτό), δηλ. das Vernunftvermögen = ἢ νοητικὴ δύναμιν καὶ ὄχι ἢ κριτικὴ τῆς νοητικῆς δυνάμειος (= sie) σύμφωνα μὲ τὴν ἐκδοσὴ R. Schmidt.

2. Aus Prinzipien = ἐξ ἀρχῶν, ex principiis. Βλ. Α 300.

τόσο τέλεια ένότητα, ώστε αν ή αρχή του δέν έπαρκοῦσε για τή λύση έστω και ένός από όλα αυτά τὰ προβλήματα που τού επιβάλλονται από τήν ίδια του τή φύση, θά μπορούσε κανένας νά τήν απορρίψει όπωσδήποτε, γιατί τότε αυτή [ή αρχή] δέ θά μπορούσε νά εφαρμοστῆ και σε κανένα από τὰ άλλα προβλήματα με πλήρη έμπιστοσύνη.

(A XIV) Νομίζω πώς μιλώντας έτσι διακρίνω στο πρόσωπο τού αναγνώστη νά διαγράφεται μιὰ δυσφορία ανάμικτη με περιφρόνηση, πού, καθώς φαίνεται, προκαλούν αυτές οί τόσο αλαζονικές και ελάχιστα μετριοφρονες απαιτήσεις, και όμως αυτές είναι ασύγκριτα πιό μετριοπαθείς από εκείνες τού συντάκτη τού πιό κοιου προγράμματος πού κολακεύεται λ.χ. νά πιστεῦν ότι απέδειξε τήν άπλή φύση τῆς ψυχής ή τήν αναγκαιότητα μιᾶς πρώτης χρονικής αρχῆς τοῦ κοσμικοῦ σύμπαντος. Γιατί αυτός [ό συντάκτης] επαγγέλλεται ότι θά διευρύνει τήν ανθρώπινη γνώση πέρα από όλα τὰ όρια τῆς δυνατῆς έμπειρίας, πράγμα πού εγώ όμολογῶ πώς υπερβαίνει όλοκληρωτικά τή δύναμή μου· αντί όλων αυτών εγώ ασχολοῦμαι αποκλειστικά με τὸ λόγο τὸν ίδιο και με τὸν καθαρό λογισμό του και δέν έχω ανάγκη νά πάω μακριά για νά αποκτήσω σαφή γνώση του, γιατί τὸν βρίσκω μέσα μου και γιατί ή κοινή λογική με διδάσκει πώς μπορεί κανένας νά καταγράψει ένα πρὸς ένα με τρόπο άπλό και συστηματικό τὰ άπλά ενεργήματά του. "Όλο τὸ ζήτημα είναι νά μάθω τί μπορῶ νά ελπίζω ότι θά πετύχω με αυτόν, εν τύχη και μου αφαιρεθῆ κάθε υλικὸ και κάθε συμπαράσταση από μέρους τῆς έμπειρίας.

Αὐτὰ ως πρὸς τή ζητούμενη πληροφορία στην επιδίωξη καθενός σκοποῦ χωριστὰ και ως πρὸς τή διεξοδικότητα στην επιδίωξη όλων τῶν σκοπῶν μαζί, πού τήν πραγματοποίησή τους μιᾶς ύπαγορεύει όχι μιὰ όποιαδήποτε πρόθεση, αλλά ή ίδια ή φύση τῆς γνώσεως, πού άποτελεῖ τήν ὕλη τῆς κριτικῆς μας έρευνας.

(A XV) Ὑπάρχουν ακόμα δύο σημεία αναφερόμενα στη μορφή

τῆς έρευνας αυτής, ή βεβαιότητα και ή σαφήνεια, πού πρέπει νά θεθοῦν δικαιοματικά ως οὐσιώδη αἰτήματα στο συγγραφέα, πού άποτολμᾶ ένα τόσο όλισθηρὸ έγχείρημα.

Ὡς πρὸς τή βεβαιότητα, νά ποιᾶ είναι ή δικαστική άπόφαση πού άπάγγειλα ό ίδιος στον εαυτό μου: ότι στο είδος αυτών τῶν θεωρήσεων δέν επιτρέπεται με κανένα τρόπο τὸ νομίζειν¹ και ότι εδῶ τὸ καθετι πού και μόνο δείχνει νά μοιάζει με ύπόθεση άποτελεῖ έμπόρευμα άπαγορευμένο, πού δέν επιτρέπεται νά πουλιέται οὔτε και στην πιό ευτελή τιμή, με πού πρέπει νά κατάσχετα μόλις άποκαλυφθῆ. Γιατί κάθε γνώση πού πρόκειται νά εδραιωθῆ εκ τῶν προτέρων² διαδηλώνει μόνη της ότι θέλει νά θεωρηται ως άπόλυτα αναγκαία· πολὺ περισσότερο [τὸ διαδηλώνει] κάθε καθορισμός όλων τῶν καθαρῶν a priori γνώσεων, πού πρόκειται νά άποτελέσει τὸ γνώμονα και συνεπῶς τὸ πρότυπο κάθε άποδεικτικῆς (φιλοσοφικῆς) βεβαιότητας. Ἐν βέβαια, ως πρὸς τὸ σημείο τοῦτο, πέτυχα αυτό πού ανέλαβα νά πραγματοποιήσω, τὸ αφήνω όλοτετα στην κρίση τού αναγνώστη, γιατί στο συγγραφέα δέν αρμόζει τίποτε άλλο παρὰ νά εκθέτη λόγους και όχι νά εκφέρη κρίση για τήν έντύπωση πού προκαλοῦν [οί λόγοι] στους δικαστές του. Ἐλλά για νά μὴν τύχη και προκαλέση κάτι, έστω και άθώα, τὸ αδυνάτισμα τῶν επιχειρημάτων του, ἄς τού επιτραπῆ [τοῦ συγγραφέα] νά επισημάνει ό ίδιος τὰ μέρη εκείνα πού θά μπορούσαν νά δώσουν άφορμὴ σε κάποια δυσπιστία, αν και αναφέρονται μονάχα στο δευτερεύοντα σκοπὸ [τοῦ έργου], για νά προλάβει έγκαιρα τήν επίδραση πού θά μπορούσε νά ασκήσει στο σημείο αυτό ό παραμικρὸς ένδοιασμός τού αναγνώστη στην κρίση του ως πρὸς τὸν κύριο σκοπὸ τοῦ έργου.

1. Zu meinen (= τὸ δοκεῖν, ή ύποκειμενική γνώμη).

2. Τὸς λατινικούς όρους a priori (= εκ τῶν προτέρων) και a posteriori (= εκ τῶν υστερών) θά χρησιμοποιοῦμε στο έξῆς άμετάφραστους.

Δὲ γνωρίζω μελέτες ποὺ νὰ εἶναι πιὸ σημαντικὲς γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς δυνάμεως ποὺ ὀνομάζουμε διάνοια-νόηση¹ καὶ συνάμα γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν κανόνων καὶ τῶν ὁρίων τῆς χρήσεώς της ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἔκαμα στὸ δεύτερο κεφάλαιο τῆς Ὑπερβατικῆς Ἀναλυτικῆς μετὸν τίτλο Π α ρ α γ ω γ ῆ τ ῶ ν κ α θ α ρ ῶ ν ἔ ν ν ο ι ῶ ν τ ῆ ς ν ο ῆ σ ε ω ς. Εἶναι αὐτὲς ποὺ μοῦ στοίχισαν καὶ τὸν περισσότερο μῶχθο, ποὺ ἐλπίζω νὰ μὴν πῆγε χαμένος. Ἡ μελέτη αὐτὴ ὁμῶς, ποὺ προχωρεῖ σὲ βάθος, περιλαμβάνει δύο μέρη. Τὸ ἓνα ἀναφέρεται στὰ ἀντικείμενα τῆς καθαρῆς νοήσεως καὶ ἀποβλέπει στὸ νὰ ἐκθέσῃ τὸ ἀντικειμενικὸ κῶρος τῶν α ρ ι ο ρ ι ῶ ν ἔ ν ν ο ι ῶ ν τ η ς καὶ νὰ τίς κἀνῃ κατανοητὲς· γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἐντάσσεται οὐσιαστικὰ στὸ πλαίσιο τῶν σκοπῶν μου. Τὸ ἄλλο ἐπιδιώκει νὰ μελετήσῃ τὴν καθαρὴ νόηση αὐτὴ καθαυτὴ ὡς πρὸς τὴν (A XVII) δυνατότητα καὶ τίς γνωστικὲς δυνάμεις στὶς ὁποῖες στηρίζεται, ἄρα ἀπὸ σκοπιὰ ὑποκειμενικῆ.. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὸν κύριον σκοπὸ τοῦ ἔργου μου καὶ ὁμῶς δὲν ὑπάγεται οὐσιαστικὰ σ' αὐτὸν [τὸν κύριον σκοπὸ]· γιὰ τὸ κύριον πρόβλημα παραμένει τοῦτο: τί καὶ πόσο μποροῦν ἡ διάνοια-νόηση καὶ ὁ λόγος νὰ γνωρίσουν ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐμπειρίας καὶ ὄχι: πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ δ ὕ ν α μ η τ ο ῦ ν ο ε ἰ ν καθαυτῆ. Ἐπειδὴ τὸ τελευταῖο ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο ἀνίχνευση τῆς αἰτίας ἑνὸς δεδομένου αἰτιατοῦ καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι σὰ νὰ ἔχῃ κάποιον ὑποθετικὸ χαρακτήρα (παρ' ὅλο ποὺ τὸ πρᾶγμα εἶναι διαφορετικόν, ὅπως θὰ δείξω σὲ ἄλλη ἐνκαιρία), γι' αὐτὸ φαίνεται σὰ νὰ εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος, ὅπου μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ κάμνω χρῆσιν τοῦ ν ο μ ῖ ζ ε ι ν, ἀλλὰ ὅπου καὶ ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθερος νὰ ν ο μ ῖ ζ η διαφορετικὰ. Ἀναφορικὰ πρὸς αὐτὸ πρέπει

1. Verstand, δηλ. δύναμη τῶν ἐννοιῶν - κατηγοριῶν καὶ τῶν κανόνων, ποὺ μαζί με τὴν αἴσθησιν (Sinnlichkeit) μᾶς δίνουν τὴ γνώσιν τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ λόγο (Vernunft) στὴ στενὴ του σημασίᾳ. Βλ. σ. 25, σημ. 2. Πρβλ. καὶ σ. 99, σημ. 1.

νὰ κάμω στὸν ἀναγνώστη τὴν ἀκόλουθη προληπτικὴ ὑπόμνηση: σὲ περίπτωσιν ποὺ ἡ ὑποκειμενικὴ μου παραγωγή δὲν τοῦ δημιουργεῖ τὴν πλήρη βεβαιότητα ποὺ ἀναμένω, δὲν παύει ἡ ἀντικειμενικὴ παραγωγή, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸν κύριον σκοπὸ τῶν ἐρευνῶν μου, νὰ διατηρῆ ὅλη τὴν ἰσχὺν της. Αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ διαπιστωθῆ ἄρκετὰ ἀπὸ ὅσα λέγονται στὶς σελίδες 92-93¹.

Τέλος ὡς πρὸς τὴ σ α φ ῆ ν ε ι α ὁ ἀναγνώστης ἔχει δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ πρῶτα τὴ σ υ λ λ ο γ ι σ τ ι κ ῆ (λογικῆ²) σ α φ ῆ ν ε ι α, ποὺ π ρ ο κ ὄ π τ ε ι ἀ π ὸ ἔ ν ν ο ι ε ς, καὶ ὕστερα μιὰ ἔ ν ο ρ α τ ι κ ῆ (αἰσθητικῆ³) σ α φ ῆ ν ε ι α (A XVIII) ποὺ π ρ ο κ ὄ π τ ε ι ἀ π ὸ ἔ π ο π τ ε ἰ ε ς, δηλ. ἀπὸ παραδείγματα ἢ διασαφήσεις μετὰ συγκεκριμένους περιπτώσεις. Γιὰ τὸ πρῶτον αἴτημα ἔχω φροντίσει ἄρκετὰ. Αὐτὸ ἄλλωστε ἀφοροῦσε τὴν οὐσίαν τοῦ προγράμματός μου· ἀλλὰ αὐτὸ ἦταν καὶ ἡ συμπτωματικὴ αἰτία ποὺ δὲν μπόρεσα νὰ ἱκανοποιήσω τὸ δεύτερον, τὸ ὄχι βέβαια τόσο αἰσθητό, ἀλλὰ πάντως νόμιμον αἴτημα. Σὲ ὅλη τὴν πορεία τῆς ἐργασίας μου δὲν μποροῦσα νὰ καταλήξω σὲ ἀπόφασιν ὡς πρὸς τὸν τρόπο ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἀντιμετωπίσω. Τὶς διασαφήσεις καὶ τὰ παραδείγματα τὰ θεωροῦσα πάντα ἀναγκαῖα καὶ αὐτὰ εἰσέφερεν πραγματικὰ στὸ πρῶτον σχεδιάσμα τῆς ἐργασίας μου στὸν οἰκείον τόπον. Ἀλλὰ γρήγορα κατάλαβα τὸ μέγεθος τοῦ ἐγχειρήματός μου καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀντικειμένων, μετὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχοληθῶ, καὶ διαπιστώνοντας ὅτι αὐτὰ καὶ μόνο [τὰ ἀντικείμενα] ἐκτιθέμενα κατὰ τρόπον στεγνὸν καὶ καθαρὰ σ χ ο λ α σ τ ι κ ὸ θὰ ἔδωσαν ἄρκετὰ μεγάλη ἔκτασιν στὸ ἔργον, ἔκρινον ἀσύμφορον νὰ τὸ ἐξογκώσω ἀκόμα περισσότερο μετὰ παραδείγματα καὶ διασαφήσεις, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα μό-

1. Οἱ ἀριθμοὶ σελίδας ἀναφέρονται στὴν πρώτη ἐκδοσιν (A)· τὸ σχετικὸ χωρίον εἶναι: «Ἡ μετάβασις στὴν ὑπερβατικὴ παραγωγή τῶν κατηγοριῶν». A 92 - A 93.

2. Logische.

3. Ästhetische = κατ' αἴσθησιν.

νον από αποψη ἐκλαϊκευτική, αφού μάλιστα ἡ ἐργασία αὐτή δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κατάλληλη γιὰ λαϊκὴ χρῆση καὶ αφού οἱ καθαντὸ γνῶστες τῆς ἐπιστήμης δὲ χρειάζονται τέτοια βοήθεια, πὸν πάντα βέβαια εἶναι εὐπρόσδεκτη, ἀλλὰ πὸν ἐδῶ θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ εἶναι κάπως ἀσύμφωνη πρὸς τὸν σκοπὸ τοῦ ἔργου. Ὁ ἀβὰς *Terrasson* λέγει (A XIX) βέβαια: ἂν μετρήσῃ κανένας τὴν ἔκταση ἑνὸς βιβλίου ὄχι σύμφωνα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν σελίδων ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ χρόνο πὸν χρειάζεται γιὰ νὰ τὸ κατανοήσῃ, τότε θὰ μπορούσε νὰ πῆ γιὰ κάμποσα βιβλία ὅτι θὰ ἦσαν πολὺ πιὸ σύντομα, ἂν δὲν ἦσαν [κιόλας] τόσο σύντομα. Ὅμως ἀπὸ μιὰν ἄλλη πλευρά, ὅταν ἀποβλέπῃ κανένας στὸ νὰ κάμῃ καταληπτὸ ἓνα πολὺ ἐκτεταμένο σύνολο καθαρὰ θεωρητικῆς γνώσεως, πὸν ὡστόσο κρατιέται σὲ συνοχὴ ἀπὸ μιὰν ἐνιαία ἀρχή, τότε θὰ μπορούσε ἐξίσου μὲ τὸ δίκιο του νὰ πῆ: πολλὰ βιβλία θὰ ἦσαν πολὺ πιὸ σαφῆ, ἂν δὲν ἦθελαν νὰ εἶναι τόσο σαφῆ. Γιατὶ τὰ βοηθητικὰ μέσα πὸν χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴ σαφήνεια μπορεῖ βέβαια νὰ λείπουν¹ στὰ μέρη ἀλλὰ συχνὰ περισποῦν τὴν προσοχὴ ὡς πρὸς τὸ ὅλον, καθὼς δὲν ἐπιτρέπουν στὸν ἀναγνώστη νὰ ἀποκτήσῃ γρήγορα τὴν ἐποπτεία τοῦ ὅλου καὶ συγκαλύπτουν ἢ καθιστοῦν ἀγνώριστη μὲ τὰ ζωηρὰ χρώματά τους τὴν ἀρθρωση ἢ τὴν δομὴ τῶν μελῶν τοῦ συστήματος, πράγματα τόσο ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐνότητος καὶ τῆς στερεότητάς του.

Νομίζω πὸς νὰ ἐνώσῃ ὁ ἀναγνώστης τὶς προσπάθειές του μὲ τὶς προσπάθειες τοῦ συγγραφέα, τοῦτο μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ γι' αὐτὸν [τὸν ἀναγνώστη] ὄχι μικρὸ θέλημα, ὅταν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέα εἶναι νὰ φέρῃ σὲ πέρας ἀκέρια ἀλλὰ καὶ πάγια ἓνα τόσο μεγάλο καὶ σημαντικὸ ἔργο σύμφωνα μὲ τὸ προδιαγραμμένο σχέδιο. Ἡ Μεταφυσικὴ λοιπὸν, σύμφωνα μὲ τὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενον πὸν θὰ τῆς δώσουμε ἐδῶ,

(A XX)

1. Rosenkranz: helfen (= βοηθοῦν).

εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπιστήμες πὸν μπορεῖ νὰ ἐπαγγέλλεται μιὰ τέτοια τελείωση καὶ μάλιστα σὲ βραχὺ χρόνον καὶ μὲ λίγες ἀλλὰ συνενωμένους προσπάθειες, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ἀπομείνῃ τίποτε ἄλλο γιὰ τοὺς ἀπογόνους παρὰ νὰ διευθετήσουν τὸ ὅλον μὲ τρόπο διδακτικὸν σύμφωνα μὲ τὶς δικές της ἀπόψεις, χωρὶς καὶ νὰ μποροῦν νὰ ἀξήσουν στὸ παραμικρὸ τὸ περιεχόμενον. Γιατὶ [ἡ Μεταφυσικὴ] δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀπογραφή ὅλων τῶν γνώσεων πὸν κατέχουμε μέσω τοῦ καθαροῦ λόγου, ταξινομημένων συστηματικὰ. Ἐδῶ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ξεφύγῃ τίποτε, γιατί ὁ λόγος γεννᾷ ἐντελῶς ἀπὸ μέσα του δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ κρυμμένο, ἀλλὰ αὐτόματα ὁ ἴδιος ὁ λόγος τὸ φέρνει σὲ φῶς ἀπὸ τὴ στιγμὴ πὸν ἔχει κανένας ἀνακαλύψει τὴν κοινὴν ἀρχὴ [τοῦ δημιουργήματος τοῦ λόγου]. Ἡ τέλεια ἐνότης τῶν γνώσεων αὐτοῦ τοῦ εἴδους, πὸν ἀπορρέουν μάλιστα ἀπὸ ἐντελῶς καθαρὰς ἐννοιες, χωρὶς νὰ μπορῇ κάτι τὸ ἐμπειρικὸ ἢ ἔστω μιὰ μερικὴ ἐποπτεία, πὸν θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐμπειρία, νὰ ἀσκήσῃ ἐπάνω τους κάποια ἐπίδραση μὲ σκοπὸ τὴν διεύρυνσιν ἢ τὴν ἀξίωσίν τους, αὐτὴ [ἡ τέλεια ἐνότης] καθιστᾷ¹ τὴν ἀπόλυτην ὁλότητα ὄχι μόνο ἐφικτὴ ἀλλὰ καὶ ἀναγκαία. *Tecum habita et noris, quam sit tibi curta supellec². Persius³.*

Ἐνα τέτοιο σύστημα τοῦ καθαροῦ (θεωρητικοῦ) λόγου ἐλπίζω νὰ δώσω ὁ ἴδιος μὲ τὸν τίτλον *Μεταφυσικὴ τῆς φύσεως*⁴, πὸν δὲν θὰ ἔχη οὔτε τὴ μισὴ ἔκτασιν, ὡστόσο θὰ εἶναι ἀσύγκριτα πιὸ πλούσιο σὲ περιεχόμενον ἀπ' ὅ,τι αὐτὴ ἐδῶ ἡ Κριτικὴ, πὸν ἦταν πρῶτα πρῶτα ἀναγκα-

(A XXI)

1. Σύμφωνα μὲ τὴ γραφὴ τοῦ Hartenstein: macht (= καθιστᾷ) ἀντὶ machen (= καθιστοῦν, ὑποκ. οἱ γνώσεις).

2. Ὁ Valentinier μεταφράζει: «Πίξτε μιὰ ματιὰ γύρω στὸ σπιτικὸ σου καὶ θὰ δῆς πόσο ἀπλὸ εἶναι τὸ νοικοκυριὸ σου».

3. A. Persii Flacci, Satura. Ed. Nino Scivoletto. Bibli. di Studi Superiori. Vol. XXXVI. Firenze 1961, Satura IV, στίχ. 52.

4. Ἔργο τοῦ Kant μὲ τέτοιον τίτλον δὲν εἶδε ποτὲ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

σμένη να εκθέσει τις πηγές και τους όρους της δυνατότητάς της [της Μεταφυσικής] και να καθαρίσει και να εξομαλύνει ένα έδαφος γεμάτο από αγκάθια. Έδώ [στην Κριτική] περιμένω από τον αναγνώστη να έχει την υπομονή και την αμεροληψία ενός δικαστή, εκεί όμως [στο Σύστημα] την προθυμία¹ και την συμπάρασταση ενός συμβοηθοῦ· γιατί με όση πληρότητα και αν εκτίθενται στην Κριτική όλες οι αρχές που χρησιμεύουν ως βάση στο Σύστημα, ωστόσο ή πλατιά ανάπτυξη τοῦ συστήματος προσαπαιτεί να μην παραλειφθῆ καμιά από τις παράγωγες [δευτερεύουσες] έννοιες, που δεν μπορεί κανείς να τις υπολογίσει περιπου a priori, αλλά πρέπει να τις ανιχνεύσει μία προς μία· ακόμα, επειδή εδώ εξαντλήθηκε ή ὅλη σύνθεσις² τῶν ἐννοιῶν, απαιτείται εξίσου να γίνη τὸ ἴδιο ἐκεῖ και από την άποψη τῆς ἀναλύσεως³, πράγμα που θὰ εἶναι εύκολο και μάλλον διασκέδαση παρά εργασία.

Έχω ακόμα να κάνω μόνο μερικές παρατηρήσεις ως προς την έκτύπωση. Επειδή σημειώθηκε κάποια καθυστέρηση στην έναρξή της, δεν μπόρεσα να ξαναδώ παρά μόνο τὰ μισὰ από τὰ τελευταία τυπογραφικά δοκίμια, ὅπου βέβαια συναντῶ ακόμα μερικά λάθη, που δεν αλλοιώνουν όμως τὸ νόημα, ἐκτός από ἐκεῖνο τῆς σελίδας 379, σειρὰ 4⁴ από κάτω, ὅπου πρέπει να διαβαστῆ *spezifisch* [ειδικὰ] παρά *skeptisch* [σκεπτικά]. Ἡ ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου από τὴ σελίδα 425 ὡς 461⁴ πήρε τὴ διάταξη πίνακα, ἔτσι ὥστε ὅ,τι ἀνήκει στη θέση να βρίσκεται πάντα ἀριστερὰ και ὅ,τι ἀνήκει στην ἀντίθεσις δεξιὰ, διάταξη που υἱοθέτησα για να μπορούν να συγκρίνονται καλύτερα μεταξύ τους πρόταση και ἀντιπρόταση.

1. Ὁ Cassirer έχει ἀντὶ Willfähigkeit (= βουλευτική ικανότητα) Willfähigkeit (= προθυμία), γραφή που και ἐμεῖς θεωροῦμε πὸ ὀρθή.

2. Synthesis. Ἡ σύνθεσις ἀναφέρεται στην «Κριτική».

3. Analysis. Ἡ ἀνάλυση ἀναφέρεται στο «Σύστημα».

4. Ἀρίθμηση τῆς πρώτης ἐκδόσεως.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ¹

(B VII)

Ἄν ἡ ἐπεξεργασία τῶν γνώσεων ἐκείνων που ἀνήκουν στη δικαιοδοσία τοῦ λόγου² ἀκολουθῆ τὸν ἀσφαλῆ δρόμο μιᾶς ἐπιστήμης ἢ ὄχι, αὐτὸ μπορεί να κριθῆ πολὺ γρήγορα ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Ὅταν αὐτῆ, ὕστερα ἀπὸ πολλές προετοιμασίες και προπαρασκευές, [και] μόλις ἀρχίζει να φτάνη στο σκοπὸ της, περιέρχεται σὲ στασιμότητα ἢ ὅταν, για να τὸν φτάση, πρέπει να ξαναγυρίζη κάθε τόσο πίσω και να ἀκολουθῆ ἕναν ἄλλο δρόμο· ὅταν ἐπίσης δεν εἶναι δυνατό να συντονίση κανένας τοὺς διάφορους συνεργάτες ὡς προς τὴν ἐπιτυχία τοῦ κοινοῦ σκοποῦ, τότε πρέπει να εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ἡ μελέτη αὐτῆ δεν ἔχει ακόμα μπῆ στο σίγουρο δρόμο τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ μένει στο στάδιο τῶν τυφλῶν ἀναζητήσεων· γι' αὐτὸ θὰ προσέφερε κανένας ὑπηρεσία στο λόγο, ἀν κατόρθωνε να ἀνακαλύψη τὸ δρόμο αὐτό, ἔστω και ἀν ἐπρόκειτο να ἐγκαταλειφθοῦν κάμποσα ἀπὸ ἐκεῖνα που εἶχαν περιληφθῆ ἀστόχαστα στον ἀρχικὸ σκοπὸ και να θεωρηθοῦν χαμένος κόπος.

Ὅτι ἡ Λογικὴ εἶχε πορευτῆ ἀπὸ τὰ παλαιότατα χρόνια τὸν ἀσφαλῆ δρόμο, αὐτὸ καταφαίνεται ἀπὸ τοῦτο, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη δὲ χρειάστηκε να κάμη οὔτε ἕνα βῆμα προς τὰ πίσω, ἐκτός ἀν θέλουμε να τῆς

(B VIII)

1. Τοῦ 1787.

2. Vernunftgeschäfte (= στο ἔργο που ἀσκεῖ ὁ λόγος).

ρήσει αρκετά στην ηλικία (στο μήνα αυτό έφτασα στο έξηκο-
στο τέταρτο), γι' αυτό πρέπει, αν θέλω να πραγματοποιήσω το
σχέδιό μου, δηλ. να δώσω στη δημοσιότητα τη Μεταφυσική τῆς
Φύσεως και τῶν Ἡθῶν ὡς επιβεβαίωση τῆς ὀρθότητος τῆς
Κριτικῆς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου, νὰ εἶμαι
φειδωλὸς στὸ χρόνο καὶ νὰ περιμένω ἀπὸ τοὺς ἀξιους ἄνδρες
(B XLIV) πὸν τὴν ἔκαμαν κτῆμα τους νὰ φωτίσουν αὐτοὶ τὰ σκοτεινὰ
σημεῖα τοῦ ἔργου, πὸν στὴν ἀρχὴ ἦταν ἀναπόφευκτα, καὶ νὰ
τὸ ὑπερασπισθοῦν στὴν δλόότητά του. Κάθε φιλοσοφικὴ πρα-
γματεία παρουσιάζει τρωτὰ σημεῖα (γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ
ἐμφανίζεται τόσο θεωρακισμένη ὅσο μιὰ μαθηματικὴ), ἀν καὶ
ἡ ὅλη ἄρθρωση τοῦ συστήματος ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐνότητος
δὲ διατρέχει τὸν παραμικρὸ κίνδυνο. [Πραγματικά], ὅταν
πρόκειται γιὰ ἔργο νέο, λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι πὸν διαθέτουν τὴν
πνευματικὴ εὐστροφία γιὰ τὴ συνολικὴ ἐπισκόπησή του καὶ
πιὸ λίγοι αὐτοὶ πὸν ἔχουν τὴ διάθεση γιὰ μιὰ τέτοια, γιατί
ἀποστρέφονται κάθε καινοτομία. Ἐπίσης σὲ κάθε σύγγραμμα,
καὶ μάλιστα γραμμένο σὲ λόγο ἐλεύθερο, μπορεῖ νὰ ἀνακα-
λυφθοῦν φαινομενικὲς ἀντιφάσεις, ἀν συγκρίνη κανένας μερικὰ
σημεῖα μεταξύ τους, ἀφοῦ τὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὰ συμφραζόμενά
τους. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς ρίχνουν βέβαια πάνω στὸ ἔργο ἕνα
φῶς ὄχι καὶ τόσο εὐνοϊκὸ στὰ μάτια ἐκείνων, πὸν ἐπαφίενται
στὶς ξένες κρίσεις, ἐνῶ διαλύονται εὐκολὰ στὰ μάτια ἐκείνου πὸν
κατέκτησε τὴν ιδέα στὴν δλόότητά της¹. Ὡστόσο, ἀν μιὰ θεω-
ρία ἔχη ὑπόσταση αὐτὴ καθεαυτή, τότε ἡ δράση καὶ ἡ ἀντί-
δραση, πὸν στὴν ἀρχὴ φαινόταν ν' ἀποτελοῦν γι' αὐτὴν μεγά-
λο κίνδυνο, μὲ τὸν καιρὸ χρησιμεύουν μόνο γιὰ τὴ λείανση τῶν
ἀνώμαλων σημείων, καὶ ἀν μάλιστα ἀσχοληθοῦν μ' αὐτὴν
ἄνδρες μὲ ἀμεροληψία, φωτισμένη σκέψη καὶ ἀληθινὴ δημο-
τικότητα, τότε θὰ μπορέσουν σὲ πολὺ λίγο χρόνο νὰ τῆς χα-
ρίσουν καὶ τὴ δέουσα κομψότητα.

Καισιβέρρη, Ἀπρίλιος 1787.

1. Πρβλ. Ἐπικουροῦ, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἡρόδοτον, 35-36 κ.ἐξ.
(ἐκδ. H. Usener) γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς δλότητος στὴ σύλληψη ἐνὸς ἔργου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ¹

(A XXIII)

	Σελ.
Εἰσαγωγή	1
I. Ὑπερβατικὴ Στοιχειολογία	17
Πρῶτο Μέρους. Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ	19
Τμῆμα πρῶτο. Περὶ τοῦ Χώρου	22
Τμῆμα δεύτερο. Περὶ τοῦ Χρόνου	30
Δεύτερο Μέρους. Ὑπερβατικὴ Λογικὴ	50
Ὑποδιαίρεση πρώτη. Ὑπερβατικὴ Ἀναλυτικὴ σὲ δύο βιβλία καὶ στὰ διάφορα κεφάλαια καὶ τμήματά της	64
Ὑποδιαίρεση δεύτερη. Ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ σὲ δύο βιβλία καὶ στὰ διάφορα κεφάλαια καὶ τμήματά της	293
II. Ὑπερβατικὴ Μεθοδολογία	705 (A XXIV)
Κεφάλαιο πρῶτο. Ἡ Πειθαρχία τοῦ καθαρῦ λόγου	708
Κεφάλαιο δεύτερο. Ὁ Κανὼνας τοῦ καθαρῦ λόγου	795
Κεφάλαιο τρίτο. Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ καθαρῦ λόγου	832
Κεφάλαιο τέταρτο. Ἡ Ἱστορία τοῦ καθαρῦ λόγου	852

1. Ὁ πίνακας αὐτὸς εἶναι τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ
ἀρίθμηση τῶν σελίδων.

Ὁ πίνακας περιεχομένων τοῦ παρόντος τόμου βρίσκεται στὸ τέλος.

I. ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

“Οτι κάθε γνώση μας αρχίζει με την εμπειρία, αυτό δεν επιδέχεται καμιά αμφιβολία· γιατί με τί άλλο θα μπορούσε να αφυπνιστή ή γνωστική μας δύναμη για να ασκήση το έργο της, αν όχι με αντικείμενα που ερεθίζουν τις αισθήσεις μας και που τότε προκαλούν από μόνα τους τη γέννηση παραστάσεων και τότε βάζουν τη νοητική μας ενέργεια σε κίνηση να τις συγκρίνη, να τις συνδέση ή να τις χωρίση και έτσι να κατεργαστή το άμορφο υλικό των κατ’ αίσθηση εντυπώσεων για το σχηματισμό μιᾶς γνώσεως των αντικειμένων που ονομάζεται εμπειρία;” Έτσι, ἀ π ὸ τ ῆ ν ἀ π ο ψ ῆ τ ο ὦ χ ρ ὀ ν ο ν, δεν έχουμε καμιά γνώση μέσα μας που να προηγῆται ἀπὸ τὴν εμπειρία· ὅλες ἀρχίζουν με αὐτήν.

Ἄλλὰ καὶ ἀν ἀκόμα κάθε γνώση μας πρωτοαρχίζει με τὴν εμπειρία², αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι καὶ καθεμιὰ πηγάζει ἀπὸ τὴν εμπειρία³. Γιατί θὰ ἦταν δυνατό ἀκόμα καὶ ἡ εμπειρική γνώση μας ἢ ἴδια νὰ ἀποτελεῖ ἓνα σύνθετο κατα-

1. Μεταφράζουμε τὴν Εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεως Β, σημειώνοντας ὅλες τὶς διαφορὲς τῆς ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ Α. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παρέχουμε ταυτόχρονα τὸ κείμενο καὶ τῶν δύο Εἰσαγωγῶν.

2. Mit der Erfahrung. Γιὰ τὴν πολλαπλὴ χρῆση τοῦ ὄρου βλ. Σχόλια.

3. Aus der Erfahrung.

σκεύασμα από αυτό που προσλαμβάνουμε μέσω εντυπώσεων και από εκείνο που ή ίδια μας ή γνωστική δύναμη (ερεθιζόμενη μονάχα από τις κατ' αίσθηση εντυπώσεις) αντίλει από τον εαυτό της, μιὰ προσθήκη [προσαύξηση] που ασφαλώς δὲν τὴ διακρίνουμε ἀμέσως ἀπὸ ἐκείνη τὴν πρώτη ὕλη¹ παρὰ μονάχα ὕστερα ἀπὸ μακρόχρονη ἀσκηση, πὸν μᾶς ἔμαθε νὰ στρέφουμε σ' αὐτὴ τὴν προσοχή μας καὶ νὰ τὴν ξεχωρίζουμε.

(B 2)

Αὐτὸ εἶναι τουλάχιστο ἓνα ζήτημα πὸν ἀπαιτεῖ πιὸ ἐπισταμένη ἔρευνα καὶ πὸν δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιλυθῆ ἀμέσως μὲ τὴν πρώτη ματιά: ἂν δηλαδὴ ὑπάρχει γνώση τέτοιου εἴδους ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ ἀπὸ ὅλες τὶς εντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων. Τέτοιες γνώσεις τὶς ὀνομάζουν *a priori* καὶ τὶς διαστέλλουν ἀπὸ τὶς ἐμπειρικές, πὸν ἔχουν τὴν πηγὴ τους *a posteriori*, δηλαδὴ μέσα στὴν ἐμπειρία².

1. Μὲ τὸν ὄρο «πρῶτη ὕλη» (Grundstoff) ἐνοεῖ ὁ Kant τὶς κατ' αἴσθηση εντυπώσεις.

2. Στὴν Α ἔκδοση ἀντὶ «I. Διαφορὰ τῆς καθαρῆς... στὴν ἐμπειρία» ὁ Kant γράφει:

(A 1)

I. Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἡ ἐμπειρία εἶναι ἀναμφισβήτητα τὸ πρῶτο προϊόν πὸν φέρνει στὸ φῶς ἢ νόησή μας μὲ τὸ νὰ ὑποβάλλη σὲ ἐπεξεργασία τὸ ἄμορφο ὕλικὸ τῶν κατ' αἴσθηση εντυπώσεων [δεδομένων]. Καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο εἶναι ἢ πρώτη διδαχὴ [πὸν παίρνουμε] καὶ στὴν ἐξέλιξή της τόσο ἀνεξάντλητη σὲ καινούργιες εἰδήσεις, ὥστε ὅλες οἱ μελλοντικές γενεές στὴν ἀλυσιδωτὴ ἀλληλουχία τους νὰ μὴ στερηθοῦν ποτὲ ἀπὸ καινούργιες γνώσεις πὸν μποροῦν νὰ συναχθοῦν πάνω στὸ ἔδαφος αὐτό. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἢ ἐμπειρία δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ πεδίο ὅπου ἢ νόησή μας μπορεῖ νὰ περιορισθῆ. Μᾶς λέγει βέβαια τί ὑπάρχει ἀλλὰ ὄχι ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπάρχει κατὰ τρόπο ἀναγκαῖο, ἔτσι καὶ ὄχι ἀλλιῶς. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲ μᾶς προσπορίζει καθόλου ἀληθινὴ καθολικότητα καὶ ὁ λόγος πὸν διψᾷ τόσο αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὶς γνώσεις μᾶλλον ἐρεθίζεται παρὰ ικανοποιεῖται ἀπὸ αὐτήν. Τέτοιες γνώσεις καθολικές πὸν ἔχουν συνάμα τὸ χαρακτῆρα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητας πρέπει, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, νὰ εἶναι

(A 2)

Ὡστόσο¹ ἢ ἔκφραση ἐκείνη² δὲν ἔχει ἀκόμα προσδιοριστὴ μὲ τόση ἀκρίβεια, ὥστε νὰ δηλώνη ὅλο τὸ νόημα σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ζητήματος πὸν θέσαμε παραπάνω. Πραγματικά, συνηθίζουμε νὰ λέμε γιὰ μερικὲς γνώσεις προερχόμενες ἀπὸ τὶς πηγές τῆς ἐμπειρίας ὅτι ἔχουμε τὴν *a priori* ικανότητα γιὰ τὴν πρόσκτησή τους ἢ τὴ μέθεξή μας σ' αὐτές, γιὰτὶ δὲν τὶς ἀντλοῦμε ἄμεσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα γενικὸ κανόνα, πὸν μολαταῦτα καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν ἔχουμε δανειστὴ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία. Ἔτσι λ.χ. λέμε γιὰ κάποιον πὸν ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τοῦ σπιτιοῦ του: μποροῦσε νὰ γνωρίζη *a priori* κάλλιστα ὅτι τὸ σπίτι θὰ γκρεμιζόταν, δηλαδὴ δὲ χρειαζόταν νὰ περιμένη τὴν ἐμπειρία νὰ τοῦ μάθῃ ὅτι πραγματικὰ γκρεμίστηκε. Ὡστόσο καὶ αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ γνωρίζη ἐντελῶς *a priori*. Γιατί, τὸ ὅτι τὰ σώματα ἔχουν βάρος καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο πέφτουν, ὅταν τοὺς ἀφαιρῆ κανένας

ἀφ' ἑαυτῶν συμφεῖς καὶ βέβαιες. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πὸν τὶς ὀνομάζουν γνώσεις *a priori*, ἐνῶ, ἀντίθετα, ὅ,τι εἶναι δανεισμένο μόνο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία αὐτό, ὅπως συνήθως λέγεται, γνωρίζεται μόνο *a posteriori* ἢ ἐμπειρικά.

Ὅμως βλέπει κανένας, πρᾶγμα πολὺ ἀξιοσημείωτο, ὅτι ἀκόμα καὶ οἱ ἐμπειρίες μας εἶναι ἀνάμικτες μὲ γνώσεις πὸν πρέπει νὰ ἔχουν προέλευση *a priori* καὶ πὸν ἴσως χρησιμεύουν μόνο σὲ τοῦτο, νὰ προσδίδουν δηλαδὴ συνοχὴ στὶς κατ' αἴσθηση παραστάσεις μας. Πραγματικά, καὶ ἂν ἀκόμα ἀποβάλλῃ κανένας ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες μας ὅ,τι ἀνήκει στὶς αἰσθήσεις, ὥστόσο ἀπομένουν μερικὲς πρωταρχικὲς ἔννοιες ἀλλὰ καὶ κρίσεις παράγωγες ἀπὸ αὐτές πὸν πρέπει νὰ ἔχουν σχηματισθῆ ἐντελῶς *a priori*, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία αὐτὲς συντελοῦν ὥστε νὰ μπορῆ κανένας νὰ πῆ ἢ τουλάχιστο νὰ πιστεῦῃ ὅτι μπορεῖ νὰ πῆ γιὰ τὰ ἀντικείμενα πὸν φανερόνται στὶς αἰσθήσεις [τὰ αἰσθητὰ] κάτι περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι θὰ μᾶς δίδασκε ἢ ἐμπειρία καὶ αὐτὲς ἀκόμα συντελοῦν, ὥστε νὰ περιέχουν οἱ ἀποφάνσεις μας ἀληθινὴ καὶ ἀσθηρὴ καθολικότητα, πράγματα πὸν δὲν μπορεῖ νὰ προσπορίσῃ ἢ ψιλὴ ἐμπειρικὴ γνώση.

1. «Ὡστόσο...» μέχρι καὶ τὸν τίτλο τῆς παραγράφου III προσθήκη στὴν ἔκδοση Β.

2. Δηλ. τὸ *a priori* στὴν ἀπόλυτη καθαρότητά του. Βλ. Εἰσαγ. Β 3.

τὸ στήριγμα, αὐτὸ τουλάχιστο ἔπρεπε νὰ τοῦ ἦταν γνωστὸ προηγουμένως ἀπὸ τὴν ἐμπειρία.

(B 3) "Ἐτσι ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἐξῆς λέγοντας γνώσεις *a priori* θὰ ἔννοοῦμε ὄχι ἐκεῖνες ποὺ ἀπαντοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὴ ἢ ἐκείνη τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ ἀπόλυτα ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε εἶδους ἐμπειρία. Σ' αὐτὲς ἀντιτίθενται οἱ ἐμπειρικὲς γνώσεις ἢ γνώσεις ποὺ εἶναι δυνατὲς μόνο *a posteriori*, δηλαδὴ μέσω τῆς ἐμπειρίας. Ἀπὸ τὶς *a priori* γνώσεις πάλι ὀνομάζονται καθαρὲς ἐκεῖνες ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀπρόσμικτες μὲ κατιτὶ τὸ ἐμπειρικόν. Ἐτσι λ.χ. ἡ πρόταση: κάθε μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτία της, εἶναι μὲν πρόταση *a priori*, ἀλλὰ ὄχι καθαρή, γιατί ἡ μεταβολὴ εἶναι ἔννοια ποὺ μπορεῖ νὰ ἀντληθῆ μόνον ἀπὸ τὴν ἐμπειρία.

II. ΚΑΤΕΧΟΥΜΕ ΜΕΡΙΚΕΣ Α PRIORI ΓΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΕΤΟΙΕΣ ΔΕ ΛΕΙΠΟΥΝ ΠΟΤΕ ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟ ΝΟΥ

Ἐδῶ σημασία ἔχει νὰ δοῦμε ἂν ὑπάρχη ἓνα κριτήριον ποὺ νὰ μᾶς ἐπιτρέπη νὰ διακρίνουμε μὲ βεβαιότητα μὴν καθαρὴ γνώση ἀπὸ μὴν ἐμπειρικὴ. Ἡ ἐμπειρία βέβαια μᾶς διδάσκει, ὅτι κατιτὶ εἶναι φτιαγμένο ἀπὸ τὴ φύση του ἔτσι ἢ ἄλλιῶς, ἀλλὰ ὄχι καὶ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλιῶς. Ἄν βρισκεται κατὰ πρῶτον λόγον μὴ πρόταση ποὺ νοεῖται ταυτόχρονα μὲ τὸ γνώρισμα τῆς ἀναγκαιότητος, τότε αὐτὴ εἶναι μὴ κρίση *a priori*: ἂν ἐπιπλέον αὐτὴ δὲν παράγεται ἀπὸ καμὴν ἄλλη πρόταση ποὺ νὰ ἔχη καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της τὸ χαρακτῆρα ἀναγκαίως προτάσεως, τότε εἶναι ἀπόλυτα *a priori*. Κατὰ δεύτερον λόγον: ἡ ἐμπειρία δὲν προσδίδει σὶς κρίσεις της ἀληθινὴ ἢ ἀσθηρὴ, παρὰ μο-

νάχα ὑποθετικὴ καὶ σχετικὴ¹ (ἐξ ἐπαγωγῆς²) καὶ ὁ λ ι κ ὅ τ η τ α³, ποὺ ἢ καθαρὸ σημασία της εἶναι τούτη: ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις ποὺ κάναμε ὡς τώρα ἐξάγεται ὅτι δὲν ὑπάρχει καμὴ ἐξαιρεση ἀπὸ τοῦτον ἢ ἐκεῖνο τὸν κανόνα. Κατὰ συνέπεια, μὴ κρίση ποὺ νοεῖται μὲ ἀσθηρὴ ἀναγκαιότητα, δηλαδὴ ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ἐπιδέχεται καμὴν ἀπολύτως ἐξαιρεση, δὲν παράγεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ ἰσχύει ἀπόλυτα *a priori*. Ἡ ἐμπειρικὴ καθολικότητα λοιπὸν εἶναι μόνον μὴ ἀθάλαρη ἐπίταση τοῦ κύρους τῆς προτάσεως, [ποὺ συντελεῖται ὅταν περναῖμε] ἀπὸ τὴν καθολικότητα ποὺ ἰσχύει σὶς περισσότερες περιπτώσεις σ' αὐτὴν ποὺ ἰσχύει σὲ ὅλες, ὅπως λ.χ. στὴν πρόταση: ὅλα τὰ σώματα ἔχουν βάρος· ὅταν, ἀντίθετα, μὴ κρίση ἔχη οὐσιαστικὰ ἀσθηρὴ καθολικότητα, τότε δηλώνει ὅτι ἐκπορεύεται ἀπὸ μὴν ἰδιαίτερη γνωστικὴ πηγὴ, δηλαδὴ τὴ δύναμη τῆς *a priori* γνώσεως. Ἄρα ἀναγκαιότητα καὶ ἀσθηρὴ καθολικότητα ἀποτελοῦν ἀσφαλῆ γνωρίσματα-κριτήρια μιᾶς *a priori* γνώσεως καὶ εἶναι στενὰ ἀλληλένδετες μεταξὺ τους. Ὡστόσο ἐπειδὴ κατὰ τὴ χρῆση αὐτῶν⁴ εἶναι καμὴ φορὰ πῶ ἐύκολο νὰ δεῖξη κανένας τὴν ἐμπειρικὴ στενότητά τους παρὰ τὴν τυχαιότητα σὶς κρίσεις⁵ ἢ ἐπειδὴ κάποτε εἶναι πῶ πρόδηλη ἢ ἀπεριόριστη καθολικότητα ποὺ ἀποδίδουμε σὲ μὴ κρίση παρὰ ἢ ἀναγκαιότητά της, γι' αὐτὸ εἶναι φρόνιμο νὰ χρησιμοποιῆ κανένας χωριστὰ τὰ δύο παραπάνω κριτήρια, ποὺ τὸ καθένα τους εἶναι αὐτὸ καθαρὸ ἀλάθητο.

1. Komparative = σχετικὴ, συγκριτικὴ.

2. Durch Induktion (= ὀφειλόμενη στὴ μέθοδο τῆς ἐπαγωγῆς).

3. Allgemeinheit.

4. Derselben ἢ ἀναφέρεται στὸ Kennzeichen (= κριτήρια-γνωρίσματα) σύμφωνα μὲ τοὺς Tremesaygues καὶ Pascaud ἢ στὸ Urteile (= κρίσεις, Vaihinger, Kommentar, σ. 210) ἢ στὸ Erkenntnisse (= γνώσεις) κατὰ Erdmann. Βλ. Σχόλια.

5. Ὁ Vaihinger προτιμᾷ ἄλλη γραφὴ ποὺ μεταφράζεται: τὴν τυχαιότητα σὶς κρίσεις παρὰ τὴν ἐμπειρικὴ στενότητά τους.

"Ετσι λοιπόν είναι εύκολο να δείξουμε ότι υπάρχουν πραγματικά τέτοιες αναγκαίες και αустηρότατα καθολικές και συνεπώς α priori κρίσεις στην ανθρώπινη γνώση. "Αν θέλη κανένας ένα παράδειγμα από τις επιστήμες, τότε αρκεί να στρέψη το βλέμμα του προς όλες τις προτάσεις των Μαθηματικών· αν θέλη πάλι να βρη ένα άλλο, παρμένο από την κοινή χρήση της νοήσεως, τότε μπορεί να χρησιμοποιήσει την πρόταση: κάθε μεταβολή πρέπει να έχη την αιτία της· εδώ μάλιστα ή ίδια ή έννοια της αιτίας περιέχει τόσο εκδηλατήν έννοια ενός αναγκαίου δεσμού με ένα αποτέλεσμα [αιτιατό] και μιās αустηρής καθολικότητας του κανόνα, ώστε ή έννοια αυτή θα πήγαινε ολότελα χαμένη, αν ήθελε να την παραγάγη κανένας, όπως ο Η u m e, από μιā συχνή σύζευξη εκείνου που συμβαίνει με εκείνο που προηγείται χρονικά και από μιā σχετική συνήθεια (άρα καθαρά υποκειμενική αναγκαιότητα) να συνδέουμε έτσι τις παραστάσεις μας. "Εξάλλου θα μπορούσε κανένας, και χωρίς άκόμα να χρειάζεται τέτοια παραδείγματα για να αποδείξη την πραγματική ύπαρξη καθαρών θεμελιωδών αρχών α priori στη γνώση μας, να δείξη πόσο αυτές είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για τή δυνατότητα της εμπειρίας της ίδιας, άρα να εκθέση την α priori αναγκαιότητά τους. Γιατί από ποῦ θα άντλοῦσε ή εμπειρία ή ίδια τή βεβαιότητά της, αν ὅλοι-οί κανόνες, που σύμφωνα με αυτούς χωρεῖ, δέν ήσαν ποτέ τίποτε άλλο από εμπειρικοί, άρα τυχαῖοι; Για τὸ λόγο αυτό θα ήταν δύσκολο να τους προσδώση κανένας τὸ κῦρος θεμελιωδών αρχών. "Αλλά μπορούμε να ἀρκεστοῦμε ἐδῶ σὲ τοῦτο, ότι δηλαδή παρουσιάσαμε ὡς γεγονός ἀναμφισβήτητο τὴν καθαρὴν χρῆσιν τῆς γνωστικῆς μας δυνάμεως με ὅλα τὰ γνωρίσματα-κριτήρια που τὴ χαρακτηρίζουν. "Αλλά ή α priori καταγωγή μερικῶν ἀπὸ αυτές τῆς γνώσεις δὲ φανερώνεται μονάχα στῆς προτάσεις ἀλλὰ ἀκόμα και στῆς ἐννοιες. "Αφαιρέστε λ.χ. διαδοχικὰ ἀπὸ τὴν εμπειρικὴν έννοια που ἔχετε ἐνὸς σ ὡ μ α τ ο ς ὅ,τι σ' αὐτὴν εἶναι εμπειρικό: τὸ χρῶμα, τὸ σκληρὸ ἢ τὸ μαλακὸ, τὸ βάρος, ἀκόμα

(B 5)

και τὸ ἀδιαπέραστο, ὡστόσο ἀπομένει πάντα ὁ χώρος, που τὸ σῶμα (τώρα βέβαια αὐτὸ ἐξαφανίστηκε ολότελα) κατελάμβανε και που αὐτὸν δέν μπορείτε να τὸν ἐξαφανίσετε με τὴ σκέψη. Τὸ ἴδιο πάλι θα συμβῆ και ἂν ἀφαιρέσετε ὅλες τῆς ιδιότητες που σᾶς διδάσκει ή εμπειρία ἀπὸ τὴν εμπειρικὴ σας έννοια ἐνὸς ὁποιοῦδήποτε ἀντικειμένου, σωματικοῦ ἢ ἀσώματου· και τότε πάλι δὲ θα μπορούσετε να τοῦ ἀφαιρέσετε ἐκείνες που σᾶς κάνουν να τὸ νοῆτε ὡς οὐσία¹ ἢ ὡς κατιτὶ ἐν ὑπάρχοντι στην οὐσία² (μολοντί ή έννοια αὐτὴ [οὐσία] εἶναι περισσότερο καθορισμένη ἀπ' ὅσο ή έννοια τοῦ ἀντικειμένου γενικά). "Αρα πρέπει, πεπεισμένοι ἀπὸ τὴν αναγκαιότητα, με τὴν ὁποία ή έννοια αὐτὴ σᾶς ἐπιβάλλεται, να ὁμολογήσετε ὅτι ή έννοια ἔχει τὴν ἔδρα της στην α priori γνωστικὴ σας δύναμη.

(B 6)

III. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΧΕΙ ΑΝΑΓΚΗ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΟΥ ΝΑ ΚΑΘΟΡΙΖΗ ΤΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ, ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΤΑΣΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ Α PRIORI ΓΝΩΣΕΩΝ

"Αλλά ένα πράγμα πολὺ πιὸ ἀξιοσημείωτο ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα³ εἶναι τοῦτο, ὅτι μερικὲς μάλιστα γνώσεις ἐγκαταλείπουν τὸ πεδίο κάθε δυνατῆς εμπειρίας και δείχνουν φαινομενικά ὅτι με τὴν χρησιμοποίησιν ἐννοιῶν, στῆς ὁποῖες δέν ἀντιστοιχεῖ πουθενὰ κανένα δεδομένο τῆς εμπειρίας, ἐπεκτείνουν τῆς κρίσεις μας πέρα ἀπὸ ὅλα τὰ ὅρια της.

(A 3)

Σ' αυτές εἰδικὰ τῆς γνώσεις, που χωροῦν πέρα ἀπὸ τὸν

1. Substanz.

2. Substanz anhängend, δηλ. συμβεβηκός.

3. Λείπει στην έκδοση Α.

λόγου, ἡ ὁρμή γιὰ διεύρυνση δὲ γνωρίζει πιά ὅρια. Τὸ ἀνά-
λαφρο περιστέρι, σχίζοντας μὲ τὸ ἐλεύθερο πέταγμα του τὸν
ἀέρα, πού νοιώθει τὴν ἀντίστασή του, θὰ μπορούσε νὰ πλάση
(B 9) τὴν παράσταση ὅτι αὐτὸ θὰ τὸ πετύχαινε πολὺ πιὸ καλὰ μέσα
στὸν κενὸ ἀπὸ ἀέρα χῶρο. Ἔτσι ἀκριβῶς ἐγκατέλειψε ὁ Πλά-
των¹ τὸν αἰσθητὸ κόσμο, γιὰ αὐτὸς θέτει στὴ νόηση τόσο στε-
νὰ ὅρια², καὶ ρίχτηκε μὲ τόλμη πέρα ἀπὸ αὐτὸν μὲ τὰ φτερά τῶν
ιδεῶν στὸν κενὸ χῶρο τῆς καθαρῆς νοήσεως. Δὲν ἐπρόσεξε
ὅτι παρ' ὅλες τὶς προσπάθειές του δὲν ἐκέρδιζε δρόμο, γιὰ τὴν
δὲν εἶχεν ἔρεισμα, κατιτὶ σὰν ὑποστήριγμα, ὅπου θὰ μπο-
ροῦσε νὰ στερεωθῆ καὶ νὰ βάλῃ δύναμη γιὰ νὰ μετακινήσῃ
τὴ νόηση ἀπὸ τὴ θέση της³. Εἶναι ἡ συνηθισμένη μοῖρα τοῦ
ἀνθρώπινου λόγου στὴν ἄκρα θεωρητικὴ του μορφῇ⁴ νὰ ἀπο-
περατώνῃ τὸ οἰκοδόμημά του ὅσο μπορεῖ πιὸ νωρὶς καὶ ὕστε-
ρα πιά νὰ ἐξετάζῃ γιὰ πρώτη φορὰ ἂν ἔχουν μπῆ γερὰ καὶ τὰ
θεμέλια. Ἀλλὰ τότε ἐπιστρατεύονται κάθε λογῆς προσχῆ-
ματα, γιὰ νὰ παρηγορηθοῦμε ὡς πρὸς τὴ στερεότητά του ἢ
ἀκόμα καλύτερα⁵ γιὰ ν' ἀπορρίψουμε ἕναν τόσο καθυστερη-
μένο καὶ ἐπικίνδυνον ἔλεγχον. Ἐκεῖνο ὅμως πού μᾶς ἀπαλλάσ-
σει ἀπὸ κάθε φόβον καὶ ὑποψία, ὅσο διαρκεῖ τὸ χτίσιμο καὶ μᾶς
γεννᾷ τὴν ψευδαἰσθησὴ τῆς φαινομενικῆς στερεότητος, εἶναι
τοῦτο: ἕνα μεγάλο μέρος, ἴσως τὸ πιὸ μεγάλο, ἀπὸ τὸ ἔργο
μὲ τὸ ὁποῖο ἀπασχολεῖται ὁ λόγος μας, ἐγκεῖται στὶς ἀναλύ-
σεις τῶν ἐννοιῶν, πού ἔχουμε ἤδη ἀπὸ ἀντικείμενα. Τὸ ἔργο
τοῦτο μᾶς προσπορίζει ἕνα πλῆθος γνώσεις πού ὅσο καὶ ἂν
δὲν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ διασαφήσεις ἢ διευκρινή-

1. Στὸν ἐρμηνευτικὸ ὑπομνηματισμὸ πού θὰ ἀκολουθήσῃ θὰ ἐξε-
τάσουμε τὴ σχέση τοῦ Kant πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν ἀρχαία ἑλλη-
νικὴ φιλοσοφία.

2. A: πολλαπλὰ ἐμπόδια.

3. Νὰ τὴ θέση σὲ κίνηση.

4. In der Spekulation.

5. Λεῖπει στὴν A.

σεις αὐτοῦ πού ἔχουμε ἤδη νοήσει μὲ τὶς ἐννοίες μας (ἂν καὶ (A 6)
κατὰ τρόπο ἀκόμα συγκεχυμένο), ὡστόσο θεωροῦνται, του-
λάχιστο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μορφῆς, ὡς καινούργιες γνώ-
σεις¹, μολονότι ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὕλης ἢ τοῦ περιεχομένου
δὲ διευρύνουν τὶς ἐννοίες πού ἔχουμε παρὰ μόνο τὶς ἀναλύουν. (B 10)
Τώρα, ἐπειδὴ ἡ μέθοδος αὐτὴ προσπορίζει πραγματικὴ a
priori γνώση πού προχωρεῖ μὲ ἀσφαλὴ καὶ ὠφέλιμον τρόπο, ὁ
λόγος, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ ἀντιληφθῆ, ὑφαρπάζει² κάτω ἀπὸ
τὴ φενάκη αὐτὴ ἰσχυρισμοὺς ὁλότελα διαφορετικοῦ εἴδους
προσθέτοντας σὲ δεδομένες ἐννοίες ἄλλες ἐντελῶς ξένες καὶ
μάλιστα³ a priori, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ κανένας πῶς φτάνει ὡς
ἐκεῖ καὶ χωρὶς ἔστω καὶ νὰ διανοῆται νὰ θέσῃ ἕνα τέτοιο⁴
ἐρώτημα. Γι' αὐτὸ θὰ πραγματευθῶ πρῶτα πρῶτα τὴ δια-
φορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ εἶδη γνώσεως.

IV⁵. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Σὲ ὅλες τὶς κρίσεις ὅπου νοεῖται ἡ σχέση ἐνὸς ὑποκειμέ-
νου πρὸς ἕνα κατηγορούμενο⁶ (ἀναφέρω μόνο τὶς καταφατικές,
γιὰ τὴ ἐφαρμογὴ κατόπιν⁷ στὶς ἀποφατικές εἶναι εὐκόλη) ἡ
σχέση αὐτὴ εἶναι κατὰ δύο τρόπους δυνατὴ. Ἡ τὸ κατηγο-
ρούμενο B ἀνήκει στὸ ὑποκείμενο A ὡς κάτι πού περιέχεται
ἤδη (συγκεκαλυμμένα) στὴν ἐννοια A ἢ τὸ κατηγορούμενο B
βρίσκεται ὁλότελα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐννοια A, μολονότι στὴν πρα-

1. Einsichten.

2. Erschleicht = ὑποκλέπτει, Λατ. subreptio.

3. Λεῖπει στὴν ἐκδοσὴ A.

4. A: αὐτὸ τὸ (diese).

5. Ἡ ἐνδειξὴ IV λείπει στὴν ἐκδοσὴ A.

6. Prädikat.

7. Λεῖπει στὴν ἐκδοσὴ A.

γματικότητα είναι συνδεδεμένο μαζί του. Στην πρώτη περίπτωση ονομάζω την κρίση αναλυτική, στην άλλη συνθετική.

(A 7) "Αρα αναλυτικές κρίσεις (οί καταφατικές) είναι εκείνες, όπου ή σύνδεση του κατηγορουμένου με το υποκείμενο νοείται ως ταυτότητα, ενώ εκείνες, όπου ή σύνδεση αυτή νοείται χωρίς

(B 11) την έννοια της ταυτότητας, πρέπει να ονομάζονται συνθετικές. Τις πρώτες θα μπορούσε κανένας και να τις ονομάσει διασαφητικές¹ και τις άλλες διευρύνουσες² κρίσεις, γιατί οι πρώτες δεν προσθέτουν με το κατηγορούμενο τίποτε στην έννοια του υποκειμένου παρά μόνο την διαιρούν με την ανάλυση στις μερικές της έννοιες που είχαν ήδη νοηθῆ (ἀν και³ συγκεχυμένα) μέσα σ' αυτή, ενώ οι άλλες προσθέτουν στην έννοια του υποκειμένου ένα κατηγορούμενο, που δεν είχε καν νοηθῆ μέσα σ' αυτήν και που δε θα μπορούσε να εξαχθῆ με κανενός είδους ανάλυσή της. Π.χ. όταν λέγω: όλα τα σώματα είναι έκτατα, αυτό αποτελεί κρίση αναλυτική. Γιατί δε χρειάζομαι να χωρήσω πέρα από την έννοια⁴ που συναρτῶ με τῆ λέξη⁵ σώμα, για να βρω την έκταση ενωμένη μαζί της· μου ἀρκεί να ανάλυσω μόνο την έννοια, δηλ. να συνειδητοποιήσω μόνο το πολλαπλὸ⁶ που κάθε φορά νοῶ μέσα σ' αυτή, για να συναντήσω ἐκεῖ μέσα τὸ κατηγορούμενο. "Αρα ή κρίση αυτή είναι αναλυτική. Αντίθετα όταν λέγω: όλα τα σώματα έχουν βάρος, τότε τὸ κατηγορούμενο είναι κάτι ἐντελῶς διάφορο ἀπὸ ἐκεῖνο που νοῶ με την ἀπλή έννοια ἐνὸς σώματος γενικά. "Αρα ή προσθήκη ἐνὸς τέτοιου κατηγορουμένου δίνει μιὰ κρίση συνθετική.

1. Erläuterungsurteile ή ἐξηγητικές (B o r é α, Λογική, σ. 79).

2. Erweiterungsurteile ή ἀναπτύσσουσες (B o r é α, Λογική, σ. 79).

3. A: μολονότι (obschon).

4. A: ἀπὸ τὴν έννοια.

5. Λείπει στην έκδοση B.

6. Mannigfaltiges. Τὸ «πολλαπλὸ» είναι τὸ ὁμοειδές ή ἀνομοειδές πλῆθος τῶν κατ' αἴσθησιν ή a priori δεδομένων ή παραστάσεων που πρέπει να περάσει ἀπὸ σύνθεση ή σύζευξη ή σύνδεση, για να γίνη γνώση. Βλ. B 202.

Οἱ ἐμπειρικές κρίσεις¹ αὐτές καθαντές είναι ὅλες τους συνθετικές. Γιατί θὰ ἦταν ἄτοπο να θεμελιώση κανένας μιὰ κρίση αναλυτική στην ἐμπειρία, ἀφοῦ δε χρειάζεται καθόλου να χωρήσω ἔξω ἀπὸ τὴν έννοιά μου, για να σχηματίσω τὴν κρίση και συνεπῶς δὲν ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τὴ μαρτυρία τῆς ἐμπειρίας για τὸ σχηματισμό της. "Οτι ἔνα σῶμα είναι ἐκτατό, τοῦτο είναι μιὰ πρόταση που ἰσχύει a priori και ὄχι μιὰ κρίση ἐμπειρική. Γιατί, προτοῦ προσφύγω στην ἐμπειρία, ἔχω ὅλους τοὺς [ἀναγκαίους] ὅρους για τὴν κρίση μου [κλεισμένους] μέσα στην έννοια τοῦ σώματος· ἀπὸ αὐτὴ μπορῶ κάλλιστα να ἐξαγάγω τὸ ἀπαιτούμενο κατηγορούμενο σύμφωνα με τὴν ἀρχή τῆς ἀντιφάσεως και ἔτσι να συνειδητοποιήσω συγχρόνως τὴν ἀναγκαιότητα τῆς κρίσεως, που δε θὰ μοῦ τὴν ἐδίδασκε ποτὲ ή ἐμπειρία. Αντίθετα, ἐνῶ στην έννοια «σῶμα γενικά» δὲν ἐγκλείω καθόλου τὸ κατηγορούμενο τοῦ βάρους, ὡστόσο ή έννοια αὐτὴ δηλώνει ἔνα ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας μέσω ἐνὸς μέρους τῆς ἴδιας τῆς ἐμπειρίας και ἔτσι σ' αὐτὸ τὸ μέρος μπορῶ να προσθέσω και ἄλλα μέρη τῆς αὐτῆς ἐμπειρίας πέρα ἀπὸ ἐκεῖνα που ἀνήκαν στην έννοια («σῶμα»)². Μπορῶ να γνωρίζω τὴν έννοια τοῦ σώματος ἀπὸ πρὶν ἀναλυτικά μέσω τῶν γνωρισμάτων τῆς ἐκτάσεως, τοῦ ἀδιαπέραστου, τῆς μορφῆς κλπ. που ὅλα νοοῦνται μέσα σ' αὐτὴ τὴν έννοια. Ἀλλὰ τώρα διευρύνω τὴ γνώση μου και στρέφοντας τὸ βλέμμα μου πίσω στην ἐμπειρία, ἀπ' ὅπου ἀντλήσα αὐτὴ τὴν έννοια τοῦ σώματος, βρίσκω πάντα ἐνωμένη μαζί με τὰ παραπάνω γνωρίσματα και τὴν ιδιότητα τοῦ βάρους και συνεπῶς τὴν προσθέτω συνθετικά ὡς κατηγορούμενο σ' ἐκείνη. "Αρα ή ἐμπειρία είναι ἐκείνη πάνω στην ὁποία στηρίζεται ή δυνατότητα τῆς συνθέσεως τοῦ κατηγορουμένου τῆς βαρύτητας με τὴν έννοια τοῦ σώματος, γιατί και οἱ δύο έννοιες, μο-

1. Erfahrungsurteile = κρίσεις ἐξ ἐμπειρίας.

2. Για τὴ διαφορά ἀνάμεσα στην πρώτη και τὴ δεύτερη έκδοση στὸ σημεῖο αὐτὸ βλ. παρατηρήσεις στὰ Σχόλια.

λονότι ή μιὰ δὲν ἐμπεριέχεται στὴν ἄλλη, ὡστόσο συνανήκουν, ἂν καὶ μόνο τυχαῖα, ὡς μέρη ἐνὸς ὅλου, δηλονότι τῆς ἐμπειρίας, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἴδια τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ συνθετικὴ ἔνωση ἐποπτεῶν¹.

- (A 9) Ἄλλὰ στίς συνθετικὲς κρίσεις a priori μου λείπει τὸ βοηθητικὸ αὐτὸ μέσο παντελῶς. Ὄταν πρόκειται νὰ χωρήσω πέρα ἀπὸ τὴν ἔννοια A², γιὰ νὰ γνωρίσω μιὰν ἄλλη ἔννοια B ὡς συνδεδεμένη μαζί της, ποιὸ εἶναι αὐτὸ πάνω στὸ ὅποιο θὰ στηριχτῶ καὶ μέσω τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ ἡ σύνθεση δυνατὴ,

1. Στὴν ἔκδοση A ἀντί: «Οἱ ἐμπειρικὲς κρίσεις ... ἐποπτεῶν» ὁ Kant γράφει:

- (A 8) Ἀπὸ αὐτὸ γίνεται τώρα φανερό: 1. ὅτι οἱ ἀναλυτικὲς κρίσεις δὲ διευρύνουν καθόλου τὴ γνώση μας, μονάχα ἀναπτύσσουν [διασαφητικὰ] τὴν ἔννοια ποὺ ἤδη ἔχω μέσα μου καὶ τὴν καθιστοῦν πῶς κατανοητὴ σὲ μένα τὸν ἴδιον. 2. ὅτι στίς συνθετικὲς κρίσεις πρέπει ἐγὼ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, νὰ ἔχω καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμι (X), πάνω στὸ ὅποιο θὰ στηριχτῇ ἡ νόηση γιὰ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἓνα κατηγορούμενο ποὺ δὲν ἐμπεριέχεται στὴν ἔννοια αὐτῆ, ὡστόσο τῆς ἀνήκει.

Ἄρα προκειμένου γιὰ ἐμπειρικὲς κρίσεις ἢ κρίσεις ἐξ ἐμπειρίας δὲν ὑπάρχει καμιὰ δυσκολία. Γιατὶ αὐτὸ τὸ X εἶναι ἡ ὅλική ἐμπειρία τοῦ ἀντικειμένου ποὺ νοῶ με τὴν ἔννοια A, ἡ ὁποία δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μόνο ἓνα μέρος αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας. Πράγματι, μολονότι ἤδη στὴν ἔννοια «σῶμα γενικὰ» δὲ συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ κατηγορούμενο «βάρος», ὡστόσο ἡ ἔννοια δηλώνει τὴν ὅλική ἐμπειρία μέσω ἐνὸς ἀπὸ τὰ μέρη της, στὸ ὅποιο πάλι μπορῶ νὰ προσθέσω καὶ ἄλλα μέρη ἀπὸ τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐμπειρία ὡς συνανήκοντα στὴν ἔννοια τοῦ σώματος. Μπορῶ νὰ γνωρίσω ἀπὸ πρὶν τὴν ἔννοια τοῦ σώματος ἀναλυτικὰ μέσω τῶν γνωρισμάτων τοῦ ἔκτατοῦ, τοῦ ἀδιαχώρητου, τῆς μορφῆς κλπ., ποὺ ὅλα νοοῦνται μέσα στὴν ἔννοια αὐτῆ. Τώρα ὅμως διευρύνω τὴ γνώση μου καὶ στρέφοντας ἀναδρομικὰ τὸ βλέμμα μου πρὸς τὴν ἐμπειρία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλήσα αὐτὴ τὴν ἔννοια τοῦ σώματος, βρίσκω νὰ εἶναι πάντα συνδεδεμένο με τὰ παραπάνω γνωρίσματα καὶ τὸ βάρος. Ἄρα ἡ ἐμπειρία εἶναι αὐτὸ τὸ X, τὸ ὅποιο βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἔννοια A καὶ πάνω στὸ ὅποιο βασίζεται ἡ δυνατότητα τῆς συνθέσεως τοῦ κατηγορουμένου «βάρος B» με τὴν ἔννοια A.

2. A: «Ὄταν πρόκειται νὰ βγῶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἔννοια A».

ἀφοῦ ἐδῶ δὲν ἔχω τὸ πλεονέκτημα νὰ τὸ βρῶ κοιτάζοντας γύρω μου στὸ πεδίο τῆς ἐμπειρίας; Ἄς πάρουμε τὴν πρόταση: καθετὶ ποὺ συμβαίνει¹ [κάθε γεγονός] ἔχει τὴν αἰτία του. Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «καθετὶ ποὺ συμβαίνει» νοῶ κατιτὶ τὸ ὑπαρκτό², τοῦ ὁποίου προηγεῖται ἓνας κάποιος χρόνος κλπ. καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἔννοια εἶναι δυνατὸ νὰ ἀντληθοῦν ἀναλυτικὲς κρίσεις. Ἄλλὰ ἡ ἔννοια μιᾶς αἰτίας βρίσκεται ὀλωσδιόλου ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν ἔννοια καὶ³ δηλώνει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ «καθετὶ ποὺ συμβαίνει», ἄρα⁴ δὲν συμπεριέχεται καθόλου μέσα στὴν παράσταση αὐτῆ [τοῦ καθετὶ ποὺ συμβαίνει]. Πῶς φτάνω λοιπὸν στὸ σημεῖο νὰ ἀποδώσω στὸ «ὅ,τι συμβαίνει» κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο καὶ νὰ διαγνώσω ὅτι ἡ ἔννοια τῆς αἰτίας⁵, ἂν καὶ δὲν περιέχεται σ' ἐκεῖνο⁶ [τὸ ὅ,τι συμβαίνει]; ὡστόσο ἀνήκει σ' αὐτὸ καὶ μάλιστα κατ' ἀναγκαιότητα⁷; Τί εἶναι ἐδῶ τὸ ἄγνωστο =⁸ X, πάνω στὸ ὅποιο στηρίζεται ἡ νόηση, ὅταν πιστεῦθῃ ὅτι βρίσκει ἔξω ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ A ἓνα κατηγορούμενο B ξένο πρὸς αὐτὴ ποὺ παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ θεωρεῖ συνδεδεμένο με αὐτὴν⁹ [A]; Ἐμπειρία δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι, γιατί ἡ ἐν λόγω θεμελιώδης ἀρχὴ ἔχει προσθέσει¹⁰ τὴ δευτέρη παράσταση στὴν πρώτη ὅχι μόνο με μεγαλύτερη καθολικότητα¹¹ ἀλλὰ καὶ με τὴν ἐκφραση τῆς ἀναγκαιότητας, ἐπομένως ὀλότελα a priori καὶ

1. Alles, was geschieht.

2. Ein Dasein.

3. Προσθήκη στὴν ἔκδοση B.

4. A: καὶ.

5. A: der Ursachen (= τῶν αἰτιῶν).

6. A: in jenen (= σ' ἐκεῖνες).

7. Προσθήκη στὴν ἔκδοση B.

8. Προσθήκη στὴν ἔκδοση B.

9. A: «ποὺ παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι μαζί της συνδεδεμένο».

10. A: hinzufügt (= προσθέτει).

11. Στὴν A προστίθεται: «ἀπὸ ὅση μπορεῖ νὰ προσπορίσῃ ἡ ἐμπειρία».

- (A 10) βάσει έννοιών καθαρών. Έτσι ό όλος τελικός σκοπός τής a priori θεωρητικής μας γνώσεως βασίζεται σε τέτοιες συνθετικές, δηλ. διευρύνουσες θεμελιώδεις αρχές· γιατί οί αναλυτικές¹ μπορεί να είναι σπουδαιότατες και αναγκαίες αλλά μόνο έφόσον πρόκειται να προσδώσουν στις έννοιες εκείνη τή σαφήνεια, πού απαιτείται για μιá ασφαλή και λεπτομερή σύνθεση, πού μόνη αυτή αποτελεί μιá πραγματικά νέα πρόσκτηση².

1. Ο Erdmann συμπληρώνει κρίσεις (Urteile).

2. Α: προσοικοδόμηση. Στην Α προστίθεται:

Έδω λοιπόν βρίσκεται κρυμμένο κάποιο μυστήριο*, πού μόνη ή εξήγησή του μπορεί να καταστήσει ασφαλή και βέβαιη τήν πρόοδο μέσα στο άσύνоро πεδίο τής καθαρής μας γνώσεως πού στηρίζεται στη διάνοια: Τοῦτο σημαίνει ότι πρέπει να αποκαλύψουμε με τή δέουσα καθολικότητα τή βασική αρχή τής δυνατότητας τών συνθετικών κρίσεων a priori, να συλλάβουμε με ενάργεια τούς όρους πού καθιστοῦν δυνατὸ κάθε ένα είδος από αυτές και όλη αυτή τή γνώση (πού αποτελεί δικό της ξεχωριστό γένος) να μη τήν σκιαγραφήσουμε άπλῶς σ' ένα φευγαλέο περίγραμμα, αλλά να τήν καθορίσουμε ολοκληρωτικά και κατά τρόπο έπαρκή για κάθε χρήση εντάσσοντάς τήν μέσα σ' ένα σύστημα σύμφωνα με τις αρχικές πηγές, τις διαιρέσεις, τήν έκταση και τὰ όριά της. Αὐτὰ για τήν ώρα ως πρὸς τήν ιδιομορφία πού χαρακτηρίζει τις συνθετικές κρίσεις.

* "Αν έρχόταν στο νοῦ ενός παλαιού έστω να ανακινήση μονάχα τὸ πρόβλημα αυτό, τότε αυτό και μόνο του θα είχε σθεναρὰ αντίσταθῆ σε όλα τὰ συστήματα τοῦ καθαροῦ λόγου [πού είδαν τὸ φῶς] ὡς τις ἡμέρες μας και θα είχε απαλλάξει από τόσες μάταιες δοκιμές πού επικυρήθηκαν στα τυφλά, χωρίς να υπάρχει ή γνώση για ποιο άκριβῶς ζήτημα πρόκειται.³

V. ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΑΙ ΣΥΝΘΕΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ A PRIORI ΠΟΥ ΤΟΥΣ ΧΡΗΣΙΜΕΥΟΥΝ ΩΣ ΑΡΧΕΣ

1. Οί μαθηματικές κρίσεις είναι στο σύνολό τους συνθετικές. Η πρόταση αυτή φαίνεται να έχει ξεφύγει ὡς τώρα από τήν παρατήρηση αὐτῶν πού ασχολήθηκαν με τήν ανάλυση τοῦ ανθρώπινου λόγου και μάλιστα ότι είναι εκ διαμέτρου αντίθετη πρὸς όλες τις εικασίες των, μολοντί είναι αναντίρροπα βέβαιη και πολὺ σημαντική στις συνέπειές της. Έπειδή δηλ. βρήκαν ότι ὅλοι οί συλλογισμοί τών μαθηματικῶν βαίνουν σύμφωνα με τήν αρχή τής αντιφάσεως (πράγμα πού τὸ απαιτεῖ ή φύση κάθε αποδεικτικής βεβαιότητας), έσχημάτισαν τήν πεποίθηση ότι και οί θεμελιώδεις αρχές² έπρεπε να γνωρίζονται σύμφωνα με τήν αρχή τής αντιφάσεως· αὐτοῦ ὅμως έπεσαν σε πλάνη· γιατί μιá συνθετική πρόταση μπορεί πράγματι να γνωσθῆ σύμφωνα με τήν αρχή τής αντιφάσεως, αλλά μονάχα έτσι, όταν δηλ. προϋποθέση κανένas μιάν ἄλλη συνθετική πρόταση, απ' όπου μπορεί αὐτή να συναχθῆ και ποτέ αὐτή καθ' έαυτήν.

Πρῶτα πρῶτα πρέπει να σημειωθῆ ότι οί κυρίως μαθηματικές προτάσεις είναι πάντα κρίσεις a priori και ὄχι εμπειρικές, γιατί παρακολουθοῦνται από αναγκαιότητα, πού δέν μπορεί να άντληθῆ από τήν εμπειρία. "Αν δέ θέλη κανένas να τὸ παραδεχθῆ, καλά τότε περιορίζω και ἐγὼ τήν ισχύ τής προτάσεώς μου μόνο στα καθαρὰ Μαθηματικά πού και μόνο ή έννοιά τους συνεπάγεται ἤδη ότι περιέχουν ὄχι εμπειρική, αλλά μόνο καθαρὴ γνώση a priori.

1. Οί παράγραφοι V, VI και ὁ τίτλος τής VII αποτελοῦν προσθήκη στην έκδοση B.

2. Grundsätze (= αξιώματα).

(B 15)

τὰ κύρια αὐτὰ μέρη πρέπει νὰ ἔχη τὴν ὑποδιαίρεσή του, ποὺ τὶς ἀρχές του δὲν πρόκειται ἀκόμα νὰ ἐκθέσουμε ἐδῶ. Ἄν χρειάζεται κάτι γιὰ μιὰν εἰσαγωγή ἢ ἕναν πρόλογο, αὐτὸ φαίνεται νὰ εἶναι μονάχα τοῦτο, ὅτι δηλ. ὑπάρχουν δύο κορμοὶ¹ τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως ποὺ ἴσως νὰ ξεφυτρώνουν ἀπὸ μιὰ κοινή, ὥστόσο σὲ μᾶς ἀγνωστὴ ρίζα, δηλ. τὸ αἰσθάνεσθα² καὶ τὸ νοεῖν³. μὲ τὴ βοήθεια τοῦ πρώτου μᾶς δίνονται ἀντικείμενα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δευτέρου ὅμως αὐτὰ νοοῦνται. Ἐφόσον λοιπὸν τὸ αἰσθάνεσθαι θὰ ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνη α priori παραστάσεις ποὺ συνιστοῦν τοὺς ἄρους⁴, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους μᾶς δίνονται ἀντικείμενα, αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάγεται στὴν Ὑπερβατικὴ Φιλοσοφία. Ἡ ὑπερβατικὴ Αἰσθησιολογία θὰ ἔπρεπε κατ' ἀνάγκη νὰ ἀνήκη στὸ πρῶτο μέρος τῆς Στοιχειωτικῆς ἐπιστήμης⁵, γιὰτὶ οἱ ὅροι, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους μονάχα μᾶς δίνονται τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως, προηγούνται ἐκείνων, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους νοοῦνται τὰ ἴδια τὰ ἀντικείμενα.

(B 30)

(A 16)

1. Stämme (= κορμοί, στελέχη ἢ, μεταφορικά, γένη).
 2. Sinnlichkeit (= αἰσθητικότητα). Βλ. σ. 106, σημ. 1.
 3. Verstand (= νόηση - διάνοια). Βλ. σ. 99, σημ. 1.
 4. Bedingung. Μεταφράζω ἄρους, ἂν καὶ Bedingung εἶναι ἐνικοῦ ἀριθμοῦ. Ὁ πληθυντικὸς Bedingungen ἀπαντᾷ στὴν Εἰσαγωγή Α 15. Στὴν A Bedingung.
 5. Elementarwissenschaft. Ὁ ὅρος «στοιχειωτικὴ» ἀπαντᾷ στὸν Ἐπίκουρο. (Πρβλ. Διογ. Λαερτ. (ἔκδοσ. H.S. Long, Oxonii 1966²). Ἐπίκουρος, X, 30, 8).

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

(A 17)
(B 31)

I

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΛΟΓΙΑ

Με όποιο τρόπο και με όποια μέσα και αν αναφέρεται μια γνώση σέ αντικείμενα, όπωςσδήποτε ο τρόπος με τον όποιον αναφέρεται άμεσα σέ αυτά² και πρὸς τον όποιο άποσκοπεϊ κάθε νοητική έέργεια [που χρησιμεύει] ως μέσο, αυτός είναι ή έποπτεία³. Άλλά αυτή ή έποπτεία [είναι ένα γεγονός που] συμβαίνει μόνον, έφόσον τὸ αντικείμενο μᾶς είναι δεδομένο· αυτό πάλι είναι δυνατό, τουλάχιστο για μᾶς τούς ανθρώπους⁴, μόνον έφόσον τὸ αντικείμενο προσβάλλει⁵ κατά κάποιον τρόπο τὸ πνεῦμα μας⁶. Η ικανότητα (Rezeptivität = δεκτικότητα) νά προσλαμβάνουμε παραστάσεις ανάλογα με τὸ

1. Η διάρεση σέ παραγράφους λείπει στην έκδοση Α.

2. Σύμφωνα με τή γραφή dieselben του K e h r b a c h.

3. Anschauung. Λατ. intuitus, Γαλλ. Άγγλ. intuition (= ενόραση). Βλ. Σχόλια.

4. Uns Menschen wenigstens. Λείπει από τήν έκδοση Α. Η σημασία τής προσθήκης έγκειται στο ότι υποδηλώνει τή ριζική διαφορά τής ανθρώπινης ή πεπερασμένης από τήν θεία νοητική έποπτεία (intuitus originarius = πρωταρχική ενόραση) που αναπτύσσει ο Kant στο τέλος τής Αισθητικής Β 71 κ.έξ.

5. Affiziere. Τὸ αίσθημα ως πάθημα. Βλ. Ά ρ ι σ τ. Περὶ ψυχῆς (R o s s) Β5, 416 b 33-34· «ή δ' αίσθησις έν τῷ κινεῖσθαι τε και πάσχειν συμβαίνει». Τὸ «πάσχειν» δέν έχει ψυχολογική, αλλά γνωσιολογική σημασία.

6. Gemüt. Λατ. animus = ή λογική ψυχή του ανθρώπου.

πῶς πάσχουμε ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα ὀνομάζεται αἰσθητικότητά¹. Δεδομένα λοιπὸν μᾶς εἶναι τὰ ἀντικείμενα μέσω τῆς αἰσθητικότητας καὶ μόνον αὐτὴ μᾶς προσπορίζει ἐποπτεῖες· ἀλλὰ νοήτὰ γίνονται [τὰ ἀντικείμενα] μέσω τῆς νοήσεως καὶ ἀπὸ αὐτὴν πηγάζουν ἔννοιες. Κάθε νοητικὴ ἐνέργεια ὅμως πρέπει εἴτε ἀπευθείας (ἄμεσα) εἴτε μὲ πλάγιο τρόπο (ἔμμεσα) νὰ ἀναφέρεται τελικὰ, μέσω ὀρισμένων γνωρισμάτων², σὲ ἐποπτεῖες καὶ κατὰ συνέπεια γιὰ μᾶς [τοὺς ἀνθρώπους] στὴν αἰσθητικότητά μας, γιὰτὶ κανένα ἀντικείμενο δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς εἶναι δεδομένο μὲ κανένα ἄλλο τρόπο.

(B 34)
(A 20) Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπενέργειας ἑνὸς ἀντικειμένου στὴν παραστατικὴ μας ικανότητα, ἐφόσον πάσχουμε ἀπὸ αὐτό, εἶναι τὸ αἰσθημα³. Ἡ ἐποπτεία ποὺ ἀναφέρεται μέσω τοῦ αἰσθήματος στὸ ἀντικείμενο ὀνομάζεται ἐμπειρικὴ⁴. Τὸ ἀκαθόριστο ἀντικείμενο μιᾶς ἐμπειρικῆς ἐποπτείας ὀνομάζεται φαινόμενο⁵.

Ἦλθην⁶ τοῦ φαινομένου ὀνομάζω ἐκεῖνο ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ αἰσθημα· ὅ,τι ὅμως συντελεῖ, ὥστε τὸ πολλαπλὸ⁷ ἑνὸς φαινομένου νὰ μπορῇ νὰ συντάσσεται⁸ σύμφωνα μὲ ὀρισμένες σχέσεις, αὐτὸ τὸ ὀνομάζω μορφὴν τοῦ φαινομένου. Καὶ καθὼς αὐτὸ μέσα στὸ ὅποιο μόνον τὰ αἰσθήματα μποροῦν νὰ συνταχθοῦν καὶ νὰ πάρουν κάποια μορφὴ δὲν εἶναι δυνατὸ

1. Sinnlichkeit = τὸ αἰσθητικόν. Βλ. Ἄριστ. Περὶ ψυχῆς (Ross), B3, 414a 31. Ἡ αἰσθητικότης δὲν πρέπει νὰ συγγέται οὔτε μὲ τὸν αἰσθησιασμὸ (ἠδυπάθεια) οὔτε μὲ τὴν καλαισθησία.

2. Λεῖπει ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν Α. Βλ. Kant (Nachträge XI): «ὅταν ἡ παράστασις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ δὲν ἀποτελεῖ τὴ γενεσιουργὸ αἰτία τοῦ ἀντικειμένου» Πρβλ. B 68. (Σημείωσις R. Schmidt).

3. Empfindung (= αἰσθημα ἢ αἰσθησις).

4. Empirisch ἢ a posteriori.

5. Erscheinung. Τὸ καθορισμένο βάσει κατηγοριῶν ἀντικείμενο ὀνομάζει ὁ Kant Phänomen, ἀντιθ. Noumenon (= νοούμενον). Πρβλ. A 249 καὶ σ. 144, σημ. 4.

6. Materie. Ἐπερβατικὴ σημασία τοῦ ὄρου.

7. Das Mannigfaltige. Βλ. σ. 82, σημ. 6.

8. A: Νὰ ἐποπτεῖται συντεταγμένο.

καὶ αὐτὸ νὰ εἶναι πάλι αἰσθημα, γι' αὐτὸν τὸ λόγο ναὶ μὲν ἢ ὕλη τῶν φαινομένων μᾶς εἶναι δεδομένη μόνον a posteriori, ἢ μορφή τους ὅμως πρέπει νὰ βρίσκεται a priori στὸ πνεῦμα μας ἔτοιμη γιὰ νὰ ἐφαρμοστῇ σὲ ὅλα τὰ φαινόμενα καὶ συνεπῶς νὰ μπορῇ νὰ γίνῃ ἀντικείμενο θεωρήσεως ἀνεξάρτητα [κατ' ἀφαίρεση] ἀπὸ κάθε αἰσθημα.

Ἐνομάζω καθαρές (μὲ τὴν ὑπερβατικὴν σημασίαν τοῦ ὄρου) ὅλες τὶς παραστάσεις, στίς ὅποιες δὲν ἀπαντᾷ τίποτε ποὺ νὰ ἀνήκῃ στὴν αἰσθησι. Κατὰ συνέπεια ἡ καθαρὴ μορφή τῶν κατ' αἰσθησι ἐποπτεῶν γενικὰ πρέπει νὰ βρίσκεται a priori στὸ πνεῦμα, μέσα στὸ ὅποιο ἐποπτεύεται ὅλο τὸ πολλαπλὸ τῶν φαινομένων κάτω ἀπὸ τὸ φῶς ὀρισμένων σχέσεων. Ἡ καθαρὴ αὐτὴ μορφή τῆς αἰσθητικότητας μπορεῖ καὶ αὐτὴ ἢ ἴδια νὰ ὀνομαστῇ καθαρὴ ἐποπτεία¹. (B 35)
Ἔτσι, ὅταν ἀφαιρῶ ἀπὸ τὴν παράστασιν ἑνὸς σώματος ὅ,τι νοεῖ ἢ νόησι [διάνοια] ὡς πρὸς αὐτό, δηλ. οὐσία, δύναμις, διαιρετότητα κλπ., καθὼς ἐπίσης αὐτὸ ποὺ ἀνήκει στὸ αἰσθημα, ὅπως λ.χ. τὸ ἀδιαχώρητο, τὸ σκληρό, τὸ χρώμα κλπ., καὶ πάλι μοῦ ἀπομένει ἀκόμα ἓνα ὑπόλοιπο ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐμπειρικὴ ἐποπτεία, δηλ. ἔκτασις καὶ μορφή. Αὐτὰ τὰ δύο ἀνήκουν στὴν καθαρὴ ἐποπτεία, ποὺ ἐνοικεῖ στὸ πνεῦμα μας a priori ὡς ψιλλὴ μορφή τῆς αἰσθητικότητας, ἀκόμα καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἓνα πραγματικὸ ἀντικείμενο τῶν αἰσθησεων ἢ αἰσθημα. (A 21)

Ἀποκαλῶ τὴν Ἐπερβατικὴν Αἰσθητικὴν*

* Οἱ Γερμανοὶ εἶναι οἱ μόνον ποὺ χρησιμοποιοῦν σήμερον τὴ λέξιν Αἰσθητικὴν γιὰ νὰ δηλώσῃ μ' αὐτὴν ἐκεῖνο ποὺ ἄλλοι ὀνομάζουσι Κριτικὴν τῆς καλαισθησίας. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ βασίζεται σὲ μιὰ διαφυσμένη ἐλπίδα ποὺ ἔτρεφε ὁ ἐξαιρετικὸς ἀναλυτικὸς στοχαστὴς Baumgarten νὰ ὑπαγάγῃ τὴν κριτικὴν θεωρήσιν τοῦ Ὠραίου σὲ ὀρθολογικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τοὺς κανόνες τῆς στὴν περιωπὴ ἐπιστήμης. Ἀλλὰ ἡ προσπάθεια αὐτὴ εἶναι ἄκαρπη. Γιὰτὶ οἱ παραπάνω κανόνες ἢ τὰ κρι-

1. Reine Anschauung. Νὰ μὴ συγγέται ἢ καθαρὴ μὲ τὴν νόητικὴ ἐποπτεία.

(B 36) *έπιστήμη* όλων τῶν a priori ἀρχῶν τῆς αἰσθητικότητας. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχη μιὰ τέτοια *έπιστήμη* ποὺ νὰ ἀποτελῆ τὸ πρῶτο μέρος τῆς Ὑπερβατικῆς Στοιχειολογίας κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς¹ ἐκείνη ποὺ περιέχει τὶς ἀρχές τῆς καθαρῆς νοήσεως καὶ ποὺ ὀνομάζεται Ὑπερβατικὴ Λογική².

(A 22) Ἄρα στὴν Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ θὰ ἀπομονώσομε πρῶτα τὴν αἰσθητικότητα ἀφαιρώντας ἀπὸ αὐτὴ καθετὶ ποὺ νοεῖ ἢ διάνοια διαμέσου τῶν ἐνοιῶν της, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν ἀπομένῃ τίποτε ἄλλο παρὰ μονάχα ἡ ἐμπειρικὴ ἐποπτεία. Ἐπειτα θὰ ἀποχωρίσουμε πάλι ἀπὸ αὐτὴν ὅ,τι ἀνήκει στὸ αἶσθημα, μὲ σκοπὸ νὰ μὴν ἀπομένῃ τίποτε ἄλλο παρὰ μονάχα καθαρὴ ἐποπτεία καὶ ἡ ψιλὴ μορφή τῶν φαινομένων, ποὺ εἶναι τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ προσπορίσῃ ἢ a priori

(B 36) τήρια ἔχουν ὡς πρὸς τὶς κυριότερες³ πηγές τους ἀπλῶς ἐμπειρικὸ χαρακτήρα καὶ κατὰ συνέπεια δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ χρησιμεύσουν ὡς ὀρισμένοι⁴ a priori νόμοι σύμφωνα πρὸς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ συμμορφώνεται [ρυθμίζεται] ἡ αἰσθητικὴ μας κρίση· μᾶλλον αὐτὴ πρέπει νὰ ἀποτελῆ τὴν καθαυτὸ λυδία λίθο γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν κανόνων. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι φρόνιμο ἢ⁵ νὰ ἐγκαταλείψουμε αὐτὴ τὴν ὀνομασία καὶ νὰ τὴν κρατήσουμε διαθέσιμη γιὰ κείνη τὴ διδασκαλία, ποὺ ἀποτελεῖ ἀληθινὴ ἐπιστήμη (καὶ ἔτσι θὰ πλησιάζαμε περισσότερο στὴ γλώσσα καὶ στὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων ποὺ εἶχαν περὶ πολλοῦ τὴ διαίρεση τῆς γνώσεως σὲ αἰσθητὰ καὶ νοητὰ⁶)⁷ ἢ νὰ τὴ μοιραστοῦμε μαζί μὲ τὴν καθαρὰ θεωρητικὴ φιλοσοφία καὶ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν Αἰσθητικὴ πότε στὴν ὑπερβατικὴ καὶ πότε στὴν ψυχολογικὴ της σημασία⁸.

1. Λείπει στὴν ἔκδοση Β.
2. Transzendente Logik. Βλ. Α 50, Β 74.
3. Λείπει στὴν ἔκδοση Α.
4. Λείπει στὴν ἔκδοση Α.
5. Λείπει στὴν ἔκδοση Α.
6. Α: «νόητα»· γενικὰ στὸ πρωτότυπο λείπουν οἱ τόνοι ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς λέξεις.
7. Τὰ σημεία παρενθέσεως () λείπουν στὴν ἔκδοση Α.
8. Τὸ κομμάτι αὐτὸ λείπει στὴν ἔκδοση Α.

αἰσθητικότητα¹. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἔρευνα θὰ προκύψῃ ὅτι ὑπάρχουν δύο καθαρὲς μορφές κατ' αἰσθητικὴ ἐποπτείας ποὺ χρησιμεύουν ὡς ἀρχές τῆς a priori γνώσεως, δηλ. ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, ποὺ τώρα θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἐξέτασή τους.

1. Sinnlichkeit, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ ἀντικείμενο στὴν πρόταση. Βλ. Σχόλια.

(B 37)

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

§ 2

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ¹

Μέσω τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως (μιᾶς ιδιότητος τοῦ πνεύματός μας) σχηματίζουμε παραστάσεις ἀπὸ ἀντικείμενα ὡς κείμενα ἐκτὸς ἀπὸ μᾶς καὶ ὡς τοποθετημένα ὅλα χωρὶς ἐξαιρέση στὸ χῶρο. Μέσα σ' αὐτὸν εἶναι τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις τους καθορισμένες ἢ καθορίσιμες. Ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθήση, πὺ μέσω αὐτῆς ἐποπτεύει τὸ πνεῦμα μας τὸν ἑαυτό του ἢ τὴν ἐσωτερικὴν του κατάστασιν, δὲ (A 23) μᾶς δίνει βέβαια αὐτοεποπτεία τῆς ψυχῆς ὡς ἀντικειμένου· ὑπάρχει ὡστόσο μιὰ ὀρισμένη μορφή² πὺ μόνο χάρις σ' αὐτὴ εἶναι δυνατὴ ἢ ἐποπτεία τῆς ἐσωτερικῆς τῆς καταστάσεως, ὡστε καθετὶ πὺ ἀνήκει σὲ ἐσωτερικοὺς προσδιορισμοὺς νὰ παριστάνεται σύμφωνα μὲ σχέσεις χρόνου. Ὅπως ὁ χρόνος δὲν μπορεῖ νὰ ἐποπτευθῆ ὡς κατιτὶ ἐξωτερικό, ἔτσι καὶ ὁ χῶρος ὡς κατιτὶ ἐντὸς μας. Τί εἶναι τότε χῶρος καὶ χρόνος; Εἶναι ὄντα πραγματικά; Εἶναι τάχα μόνο προσδιορισμοὶ ἢ καὶ σχέσεις τῶν πραγμάτων ἀλλὰ σχέσεις τέτοιες πὺ δὲ θὰ ἔπαυαν νὰ ἀποδίδωνται σ' αὐτὰ ἀκόμα καὶ καθαυτές,

1. Ἡ ἐνδειξὴ § 2 καὶ ὁ τίτλος «Μεταφυσικὴ ἐκθεσὶς αὐτῆς τῆς ἐννοίας» λείπουν στὴν ἐκδοσὴ Α.

2. Δηλαδή ὁ χρόνος.

ἔστω καὶ ἂν δὲν μπορούσαν νὰ ἐποπτευθοῦν; Ἡ χῶρος καὶ χρόνος ἐνυπάρχουν μόνο στὴ μορφή τῆς ἐποπτείας καὶ συνε- (B 38) πῶς στὴν ὑποκειμενικὴ κατασκευὴ τοῦ πνεύματός μας πὺ χωρὶς αὐτὴν τὰ κατηγορήματα αὐτὰ¹ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν σὲ κανένα πρᾶγμα; Γιὰ νὰ διαφωτιστοῦμε ὡς πρὸς αὐτὰ τὰ ζητήματα, ἄς ἐκθέσουμε πρῶτα τὴν ἐννοία τοῦ χῶρου². Μὲ τὴ λέξη ἐκθέσις (expositio) ἐννοῶ τὴ σαφή (ἀλλ' ὄχι καὶ λεπτομερειακὴ) παράστασιν³ ἐκείνου πὺ ἀνήκει σὲ μιὰν ἐννοία· ἢ ἐκθεσὶς ὅμως εἶναι μεταφυσικὴ, δταν περιέχη αὐτὸ πὺ παριστάνει ἢ ἐννοία ὡς δεδομένο a priori⁴.

1. Ὁ χῶρος δὲν εἶναι ἐννοία ἐμπειρικὴ πὺ προῆλθε κατ' ἀφαίρεση ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐμπειρίες. Πραγματικά, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναφέρονται μερικὰ αἰσθήματα σὲ κατιτὶ ἔξω ἀπὸ μένα (σὲ κατιτὶ [κείμενο] σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ χῶρου ἀπὸ αὐτὸ ὅπου εἶμαι ἐγώ), καθὼς ἐπίσης, γιὰ νὰ μπορῶ νὰ ἔχω τὴν παράστασιν τοῦ ὅτι τὰ πρᾶγματα βρίσκονται τὸ ἕνα ἔξω ἀπὸ τὸ ἄλλο⁵ καὶ τὸ ἕνα δίπλα⁶ στὸ ἄλλο, ἄρα ὅτι δὲν εἶναι μονάχα διάφορα, ἀλλὰ ὅτι βρίσκονται καὶ σὲ διαφορετικοὺς τόπους, εἶναι ἀνάγκη ἢ παράστασιν τοῦ χῶρου νὰ ὑπόκειται ἤδη ὡς βάση⁷. Ἄρα ἢ παράστασιν τοῦ χῶρου δὲν μπορεῖ νὰ ἀντληθῆ ἀπὸ τίς σχέσεις τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων μέσω τῆς ἐμπειρίας· ἀντίθετα ἢ ἐξωτερικὴ αὐτὴ ἐμπειρία εἶναι καὶ ἢ ἴδια δυνατὴ μόνο μέσω τῆς παραπάνω παραστάσεως.

2. Ὁ χῶρος εἶναι μιὰ ἀναγκαία a priori παράστασιν (A 24)

1. Prädikate. Τὰ κατηγορήματα αὐτὰ (χῶρος, χρόνος) δὲν περιλαμβάνονται στὶς καντιανὲς κατηγορίες.

2. Α: «ἄς ἐξετάσουμε πρῶτα τὸ χῶρο».

3. Vorstellung. Γιὰ τὴ χρῆσιν τῶν ὄρων «ἐννοία» καὶ «παράστασιν» ὡς πρὸς τὸ χῶρο βλ. Σχόλια.

4. Λείπει στὴν ἐκδοσὴ Α.

5. Aussereinander (= ἐκτὸς ἀλλήλων).

6. «Und neben», λείπει στὴν ἐκδοσὴ Α.

7. Zum Grunde liegen. Ἡ ἐκφραση ὑπόκειται ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀριστοτελικὴ ἐννοία τοῦ «ὑποκειμένου», λατ. subjectum.

(B 39) πού υπόκειται ως βάση σε όλες τις εξωτερικές εποπτείες μας. Δεν μπορεί να σχηματίσει κανένας ποτέ παράσταση του ότι δεν υπάρχει χώρος, παρ' όλο που μπορεί κάλλιστα να διανοηθῆ ὅτι δεν υπάρχουν αντικείμενα μέσα σ' αὐτόν. "Αρα αὐτός θεωρεῖται ὅρος δυνατότητας τῶν φαινομένων¹ καὶ ὄχι προσδιορισμὸς ἐξαρτώμενος ἀπὸ αὐτά, εἶναι μιὰ παράσταση a priori, πού υπόκειται κατ' ἀναγκαιότητα ὡς βάση τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων².

(A 25) 3³. Ὁ χώρος δὲν εἶναι λογικῆ⁴ ἢ, ὅπως λέγουν, καθολικὴ ἔννοια σχέσεων τῶν πραγμάτων γενικά, ἀλλὰ καθαρὴ εποπτεία. Πρῶτα γιατί μόνο τὴν παράσταση ἑνὸς ἐνικοῦ⁵ χώρου μπορούμε νὰ ἔχουμε, καὶ ὅταν μιλάμε γιὰ πολλοὺς

1. Ὁ Vaihinger (Komm. II, 492) διαπιστώνει ἐδῶ μιὰ μικρὴ ἀνακρίβεια τοῦ κειμένου, γιατί ὁ Kant παρέλειψε τὸ ἐπίθετο «äusseren» (= ἐξωτερικῶν) πρὶν ἀπὸ τὸ «Erscheinungen» (= φαινομένων).

2. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθεῖ στὴν πρώτη ἐκδοση ἡ ἐξῆς παράγραφος: «3. Σ' αὐτὴ τὴν a priori ἀναγκαιότητα βασίζεται ἡ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα ὅλων τῶν γεωμετρικῶν ἀξιωμάτων καὶ ἡ δυνατότητα τῆς a priori κατασκευῆς των. "Αν δηλ. ἡ παράσταση τοῦ χώρου ἦταν μιὰ ἔννοια ἀποκτημένη a posteriori, πὸν θὰ εἶχεν ἀντληθῆ ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἐξωτερικὴ ἐμπειρία, τότε οἱ πρῶτες θεμελιώδεις ἀρχές τοῦ μαθηματικοῦ προσδιορισμοῦ δὲ θὰ ἦσαν τίποτε ἄλλο παρὰ κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις. "Αρα θὰ εἶχαν τὴν τυχειότητα τῆς κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεως· ἔτσι δὲ θὰ ἦταν ἀναγκαῖο τὸ ὅτι ἀνάμεσα σὲ δύο σημεῖα ὑπάρχει μόνο μιὰ εὐθεία γραμμὴ, ἀλλὰ αὐτὸ θὰ μᾶς τὸ μάθαινε ἔτσι κάθε φορὰ ἡ ἐμπειρία. "Ὅ,τι εἶναι δανεισμὸ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, αὐτὸ ἔχει μόνο συγκριτικὴ [σχετικὴ] καθολικότητα, δηλ. προερχόμενὴ ἀπὸ ἐπαγωγή. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ θὰ μπορούσαμε μόνο νὰ ποῦμε ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς παρατηρήσεις πὸν ἔγιναν ὡς τώρα, δὲ βρέθηκε χώρος πὸν νὰ ἔχη παρὰπάνω ἀπὸ τρεῖς διαστάσεις». Σημειώνουμε ὅτι οἱ προσδιορισμοὶ αὐτοὶ βρίσκονται κάπως διαφορετικὰ διατυπωμένοι καὶ πὸν ἀνεπτυγμένοι στὴ δεύτερη ἐκδοση στὴν ἀρχὴ τῆς § 3.

3. A: «4».

4. Diskursiv: λογικὴ, ἀντίθ. intuitiv = ἐποπτειακὴ.

5. Einen einigen. Πρβλ. representatio singularis (= ἐνικὴ παράσταση), Kant, De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis. Sectio III, § 15.

χώρους, τότε δὲν ἐννοοῦμε μ' αὐτὸ τίποτε ἄλλο παρὰ μονάχα μέρη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μοναδικοῦ χώρου. Ὑστερα τὰ μέρη αὐτὰ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ προϋπάρχουν τοῦ ἐνικοῦ, τοῦ περιέχοντος τὰ πάντα χώρου σὰ νὰ ἀποτελοῦσαν συστατικά του μέρη (ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ σύνθεσή του), ἀλλὰ μόνο νὰ νοοῦνται ὡς περιεχόμενα μέσα σ' αὐτόν¹. Ὁ χώρος εἶναι οὐσιαστικὰ ἐνικός²· τὸ πολλαπλὸ πὸν ἐνυπάρχει σ' αὐτόν, ἄρα καὶ ἡ καθολικὴ ἔννοια τῶν χώρων γενικά, βασίζεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο σὲ περιορισμούς³. Ἀπὸ αὐτὸ συνάγεται ὅτι σὲ ὅλες τὶς ἔννοιες πὸν ἔχουμε γι' αὐτόν⁴ υπόκειται ὡς βάση μιὰ a priori ἐποπτεία (πὸν δὲν εἶναι ἐμπειρικὴ). Ἔτσι καὶ ὅλα τὰ γεωμετρικὰ ἀξιώματα, ὅπως λ.χ. ὅτι σ' ἕνα τρίγωνο οἱ δύο πλευρὲς μαζί εἶναι μεγαλύτερες ἀπὸ τὴν τρίτη, δὲν παράγονται ἀπὸ τὶς γενικὲς ἔννοιες τῆς γραμμῆς καὶ τοῦ τριγώνου παρὰ μόνο ἀπὸ τὴν ἐποπτεία καὶ μάλιστα a priori μὲ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα.

4⁵. Ὁ χώρος παριστάνεται ὡς ἄπειρο δεδομένο μέγεθος. Πρέπει βέβαια νὰ νοῆ κανένας κάθε ἔννοια ὡς παράσταση πὸν περιέχεται μέσα σὲ ἕνα ἄπειρο πλῆθος διαφορῶν δυνατῶν παραστάσεων (ὡς κοινὸ γνῶρισμά τους), ἐπομένως ὅτι τὶς περιέχει ὑπ' αὐτὴν⁶. Ὅστόσο καμιά ἔννοια αὐτὴ καθαρὴ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ ἔτσι σὰ νὰ ἐμπερι-

(B 40)

1. In ihm = ἐν αὐτῷ.

2. Einig (= ἐνιαῖος, μοναδικός).

3. Einschränkungen.

4. Demselben. A: denselben (= γι' αὐτούς, δηλ. τοὺς χώρους).

5. Ἡ παράγραφος 4 ἔχει ὡς ἐξῆς στὴν ἐκδοση A: «5. Ὁ χώρος παριστάνεται δεδομένος ὡς ἄπειρο μέγεθος. Μιὰ γενικὴ ἔννοια χώρου (πὸν βρίσκεται καὶ στὶς μονάδες μετρήσεως: στὸν πόδα καὶ στὸν πήχυ) δὲν μπορεῖ νὰ καθορίσῃ τίποτε ὡς πρὸς τὸ μέγεθος. "Αν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἐπ' ἄπειρον πρόοδος τῆς ἐποπτείας, τότε καμιά ἔννοια σχέσεων δὲ θὰ συνεπαγόταν τὴν ἀρχὴ — ein Principium — τῆς ἀπειρότητάς της».

6. Unter sich = καθ' ὑπαγωγὴν.

είχε ένα άπειρο πλήθος παραστάσεων μέσα της¹. Και όμως ο χώρος νοείται έτσι ακριβώς (γιατί όλα τα μέρη του χώρου συνυπάρχουν στο άπειρο όμοχρονα). Άρα η πρωταρχική παράσταση του χώρου είναι *a priori* *εποπτεία* και όχι έννοια.

§ 3²

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Λέγοντας *υπερβατική έκθεση*³ εννοώ την εξήγηση μιάς έννοιας [θεωρούμενης] ως αρχής⁴ απ' όπου μπορεί να φωτιστή ή δυνατότητα σχηματισμού άλλων συνθετικών γνώσεων *a priori*. Για τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀπαιτοῦνται οἱ ἐξῆς προϋποθέσεις: 1) νὰ ἀπορρέουν πραγματικὰ τέτοιου εἶδους γνώσεις ἀπὸ τῆ δεδομένη έννοια· 2) οἱ γνώσεις αὐτὲς νὰ εἶναι δυνατὲς μόνο ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι εἶναι δεδομένος ὁ τρόπος ἐξηγήσεως τῆς έννοιας αὐτῆς.

Ἡ Γεωμετρία εἶναι μιά ἐπιστήμη πὸν καθορίζει τὶς ιδιότητες τοῦ χώρου συνθετικὰ καὶ ὅμως *a priori*. Τί πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι ἡ παράσταση τοῦ χώρου, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὴ μιά γνώση τοῦ χώρου αὐτοῦ τοῦ εἶδους; Πρέπει ὁ χώρος νὰ εἶναι πρωταρχικὰ ἐποπτεία· γιατί ἀπὸ μιά ψιλὴν έννοια δὲ συνάγονται προτάσεις πὸν νὰ χωροῦν πέρα ἀπὸ τὴν έννοια αὐτή, πράγμα ὅμως πὸν συμβαίνει στὴ Γεωμετρία (Εἰσαγωγή V). Ἀλλὰ ἡ ἐποπτεία αὐτὴ πρέπει νὰ ἀπαντᾷ μέσα μας *a priori*, δηλ. πρὶν ἀπὸ τὴν καθ' αἰσθησὴν ἀντίληψη ἑνὸς ἀντικειμένου, ἄρα νὰ εἶναι καθαρὴ, ὄχι ἐμπειρικὴ ἐποπτεία. Γιατί οἱ γεωμετρικὲς προτάσεις εἶναι ὅλες τους ἀποδεικτικὲς, δηλ.

1. In sich.

2. Ὁλη αὐτὴ ἡ παράγραφος: «§ 3 ... παραπάνω γνώρισμα» λείπει στὴν ἐκδοσὴ Α.

3. Transzendente Erörterung.

4. Als eines Prinzips.

δεμένες μετὴ συνείδηση τῆς ἀναγκαιότητάς τους: π.χ. ὁ χώρος ἔχει μόνο τρεῖς διαστάσεις· τέτοιες προτάσεις ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐμπειρικὲς κρίσεις ἢ κρίσεις ἐξ ἐμπειρίας¹ οὔτε νὰ συνάγονται ἀπὸ αὐτὲς (Εἰσαγωγή II)².

Πὼς μπορεῖ τώρα νὰ ἐνοικῆ στὸ πνεῦμα μας μιά ἐξωτερικὴ ἐποπτεία, πὸν προηγείται ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τὰ ἴδια, καὶ πὼς μπορεῖ νὰ προσδιορίζεται *a priori* ἡ έννοια τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν μέσα σ' αὐτήν; Εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ συμβῆ παρὰ μονάχα ἐφόσον αὐτὴ [ἡ ἐξωτερικὴ ἐποπτεία] ἔχει τὴν ἔδρα τῆς μέσα στὸ ὑποκείμενο καὶ συνιστᾷ τὸ μορφολογικὸ γνώρισμα³ τοῦ ἴδιου νὰ πάσχη ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα καὶ ἔτσι νὰ ἀποκτᾷ [τὸ ὑποκείμενο] ἀμεση παρουσία, δηλ. *εποπτεία* ἀπὸ αὐτὰ, ἄρα μονάχα ὡς μορφὴ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως γενικά.

Ἄρα ἡ ἐξήγηση ἡ δική μας εἶναι ἡ μόνη πὸν καθιστᾷ καταληπτὴ τὴ δυνατότητα τῆς Γεωμετρίας ὡς συνθετικῆς γνώσεως *a priori*. Κάθε ἄλλος τρόπος ἐξηγήσεως πὸν δὲ μᾶς προσπορίζει τὸ παραπάνω, ὅσο καὶ ἂν φαινομενικὰ μοιάζῃ κάπως μετὸ δικό μας, μπορεῖ ἀσφαλῆστα νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ αὐτὸν μετὰ βάση τὸ παραπάνω γνώρισμα.

Συμπεράσματα ἀπὸ τὶς
παραπάνω έννοιες

(A 26)

(B 42)

α) Ὁ χώρος δὲν ἐκφράζει καμιά ιδιότητα ἀπὸ ὅποια-δήποτε πράγματα καθ' ἑαυτὰ⁴ οὔτε ἀμοιβαῖες σχέσεις πραγμάτων, δηλ. κανένα προσδιορισμὸ τους πὸν ἐνυπάρχει⁵ στὰ

1. Erfahrungsurteile.

2. Στὴν παρούσα ἐκδοσὴ σ. 75.

3. Formale Beschaffenheit.

4. Dinge an sich.

5. Ἡ πὸν εἶναι συμφυῆς μετὰ τὰ ἀντικείμενα τὰ ἴδια.

ἀντικείμενα τὰ ἴδια καὶ ποῦ δὲ θὰ χανόταν, ἀκόμα καὶ ἂν ἔκαμνε κανένας ἀφαίρεση ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑποκειμενικοὺς ὅρους τῆς ἐποπτείας. Γιατὶ δὲν ὑπάρχουν προσδιορισμοὶ οὔτε ἀπόλυτοι οὔτε σχετικοί, ποῦ νὰ μπορούν νὰ ἐποπτευθοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῶν πραγμάτων στὰ ὁποῖα ἀποδίδονται, ἄρα a priori.

β) Ὁ χῶρος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ μορφή ὅλων τῶν φαινομένων τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, δηλ. ὁ ὑποκειμενικὸς ὅρος τῆς αἰσθητικότητας, ποῦ μόνο αὐτὸς μᾶς καθιστᾷ δυνατὴ τὴν ἐξωτερικὴ ἐποπτεία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ δεκτικότητα τοῦ ὑποκειμένου, δηλ. ἡ ἰκανότητά του νὰ πάσχη ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, προηγεῖται κατ' ἀναγκαιότητα ἀπὸ ὅλες τὶς ἐποπτεῖες τῶν ἀντικειμένων, γι' αὐτὸ καταλαβαίνει κανένας εὐκόλα πῶς εἶναι δυνατὸ ἡ μορφή ὅλων τῶν φαινομένων νὰ εἶναι δεδομένη στὸ πνεῦμα μας πρὶν ἀπὸ κάθε πραγματικὴ κατ' αἴσθηση ἀντίληψή τους, ἄρα a priori, καὶ πῶς ἡ μορφή αὐτὴ ὡς καθαρὴ ἐποπτεία, μέσα στὴν ὁποῖα προσδιορίζονται ἀναγκαστικὰ ὅλα τὰ ἀντικείμενα, μπορεῖ νὰ ἐμπεριέχη τὶς ἀρχές¹ τῶν σχέσεων τους πρὶν ἀπὸ κάθε ἐμπειρία.

Σύμφωνα μὲ αὐτὰ δὲν μπορούμε νὰ μιᾶμε γιὰ χῶρο, γιὰ ὄντα ἐκτατά κλπ. παρὰ μόνο ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ἀποδεσμευτοῦμε ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικὸ ὄρο, ποῦ μόνο κάτω ἀπὸ αὐτὸν μπορούμε νὰ ἀποκτήσουμε ἐξωτερικὴ ἐποπτεία, δηλαδὴ² [ἰκανότητα] νὰ πάσχουμε ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, τότε ἡ παράσταση τοῦ χῶρου δὲ σημαίνει ἀπολύτως τίποτε. Τὸ κατηγορημα αὐτὸ ἀποδίδεται στὰ πράγματα (B 43) μόνο ἐφόσον αὐτὰ ἐμφανίζονται σὲ μᾶς³, ἐφόσον δηλ. εἶναι (A 27) ἀντικείμενα τῆς αἰσθητικότητας. Ἡ σταθερὴ μορφή τῆς δεκτικῆς δυνάμεως, ποῦ τὴν ὀνομάζουμε αἰσθητικότητα, εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὅρος ὅλων τῶν σχέσεων, μέσα στίς ὁποῖες

1. Prinzipien.

2. Adickes: «sofern» (= ἐφόσον, καθόσον).

3. Uns erscheinen.

ἐποπτεύουμε ὅλα τὰ ἀντικείμενα ὡς κείμενα ἔξω ἀπὸ μᾶς, καὶ ὅταν κάνουμε ἀφαίρεση ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα ἡ μορφή αὐτὴ γίνεται καθαρὴ ἐποπτεία, ποῦ φέρνει τὸ ὄνομα χῶρος. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μετασχηματίσουμε τοὺς ἰδιαίτερους ὅρους τῆς αἰσθητικότητας σὲ ὅρους δυνατότητας τῶν πραγμάτων παρὰ μόνο σὲ ὅρους τῆς φαινομενικότητάς τους, γι' αὐτὸ μπορούμε βέβαια νὰ ποῦμε ὅτι ὁ χῶρος περιέχει ὅλα τὰ πράγματα, ὅσα μπορούν νὰ φαίνονται σὲ μᾶς ὡς ἐξωτερικά, ἀλλὰ ὄχι ὅλα τὰ πράγματα ὡς ὄντα καθ' ἑαυτά, εἴτε ἐποπτεύονται εἴτε μὴ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο γενικὰ ποῦ τὰ ἐποπτεύει. Πραγματικὰ μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ κρίνουμε τί ἐποπτεῖες ἔχουν ἄλλα διανοούμενα ὄντα καὶ νὰ γνωρίζουμε ἂν αὐτὲς ὑπόκεινται στοὺς ἴδιους ὅρους, ποῦ περιορίζουν τὶς δικές μας ἐποπτεῖες καὶ ἔχουν γιὰ μᾶς καθολικὴν ἰσχύ. Ὅταν στὴν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου προσθέτουμε τὸν περιορισμὸ ποῦ θέτει μιὰ κρίση, τότε ἡ κρίση ἰσχύει ἀπόλυτα. Ἡ πρόταση λ.χ.: ὅλα τὰ πράγματα βρίσκονται μέσα στὸ χῶρο τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο, ἰσχύει μονάχα¹ μὲ τὸν περιορισμὸ τοῦτο, ἂν² δηλ. τὰ πράγματα αὐτὰ λογίζονται ὡς ἀντικείμενα τῆς κατ' αἴσθηση ἐποπτείας μας. Ἄν ἐδῶ προσθέσω στὴν ἔννοια τὸν περιοριστικὸ ὄρο³ καὶ πῶ: ὅλα τὰ πράγματα, ὡς ἐξωτερικὰ φαινόμενα, βρίσκονται μέσα στὸ χῶρο τὸ ἓνα κοντὰ (B 44) στὸ ἄλλο, τότε ὁ κανόνας ἰσχύει καθολικὰ καὶ χωρὶς περιορισμὸ. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω οἱ ἔρευνές μας διδάσκουν⁴, (A 28) ὅτι ὁ χῶρος ἔχει π ρ α γ μ α τ ι κ ὲ τ η τ α⁵ (δηλαδὴ ἀντικειμενικὸ κῦρος) ἀναφορικὰ πρὸς ὅλα ὅσα μπορούν νὰ μᾶς παρουσιαστοῦν ἐξωτερικὰ ὡς ἀντικείμενα, ἀλλὰ συνάμα ὅτι ἔχει καὶ ἰ δ α ν ι κ ὲ τ η τ α⁶ ἀναφορικὰ πρὸς τὰ πράγματα, ὅταν

1. «Nur» ἔχει διαγραφῆ στὴν ἔκδοση B.

2. Valentinier: «dass» = ὅτι.

3. Bedingung.

4. Ἡ τετάρτη ἔκδοση: «Erörterung lehrt» = Ἡ ἔρευνα διδάσκει.

5. Realität, ὄχι ὅμως ἀ π ὅ λ υ τ η πραγματικότητα.

6. Idealität, τὸ ἰδεατό. Πρβλ. σ. 118, σημ. 2.

νοούνται από το λόγο αυτά καθ' ἑαυτά, δηλ. χωρίς να λογαριάζεται η κατασκευή της αισθητικότητάς μας. "Αρα υποστηρίζουμε την εμπειρική πραγματικότητα του χώρου (αναφορικά προς κάθε είδος δυνατής εξωτερικής εμπειρίας), μολονότι συνάμα¹ δεχόμαστε την υπερβατική ή ιδανικότητα² του, ότι δηλ. ο χώρος δεν είναι τίποτε από τη στιγμή που αφαιρούμε τον όρο της δυνατότητας κάθε εμπειρίας και τον δεχόμαστε ως κατιτί που υπόκειται ως βάση στα πράγματα καθ' ἑαυτά.

Αλλά και δεν υπάρχει εκτός από το χώρο καμιά άλλη υποκειμενική και αναφερόμενη σε κάτι έξωτερο παράσταση που να μπορούσε να ονομασθή a priori αντικειμενική. Πραγματικά, από καμιά από τις παραστάσεις αυτές δεν μπορεί κανένας να αντίληψη συνθετικές κρίσεις a priori, όπως από την εποπτεία του χώρου § 3. Γι' αυτό και δεν αποδίδεται σ' αυτές, για να ακριβολογήσουμε, καμιά ιδανικότητα³, μολονότι συμπίπτουν με την παράσταση του χώρου σε τούτο, ότι εξαρτώνται απλώς από την υποκειμενική κατασκευή της αισθητικότητας, δηλ. της όρασης, της ακοής, της αφής, μέσω των αισθημάτων των χρωμάτων, των ήχων και της θερμότητας· αυτά, λόγω του ότι είναι μονάχα αισθήματα και όχι εποπτείες, δεν επιτρέπουν αυτά καθαυτά να γνωρίσουμε κανένα αντικείμενο, τουλάχιστον a priori⁴.

1. Το zugleich (= συνάμα) παρελήφθη από την έκδοση A. Το αντίτυπο που χρησιμοποιούσε ο Kant έχει: «aber auch zugleich» (= αλλά και συνάμα).

2. Transzendente Idealität. Η «υπερβατική ιδανικότητα» σημαίνει υποκειμενικότητα της παραστάσεως του χώρου αλλά με αντικειμενικήν ισχύ. Βλ. Σχόλια.

3. L a a s: «Realität» (= πραγματικότητα).

4. Αντί των προτάσεων: «πραγματικά... a priori» ή έκδοση A έχει τα ακόλουθα: «Αυτός είναι ο λόγος που ο παραπάνω υποκειμενικός όρος όλων των εξωτερικών φαινομένων δεν μπορεί να συγκριθῆ με κανένα άλλο. Η εσχάριστη γένεση του κρασιού δεν ενυπάρχει στις αντικειμενικές ιδιότητες του κρασιού, άρα σ' ένα αντικείμενο που θεωρείται

Η παραπάνω σημείωση αποβλέπει μόνο σε τούτο: να προφυλάξη τον καθένα από την αυθαίρετη σκέψη ότι η ιδανικότητα του χώρου που υποστηρίζουμε μπορεί να εξηγηθῆ με όλοτελα ανεπαρκῆ παραδείγματα· πραγματικά έχουν δικιο εκείνοι που θεωρούν ότι χρώματα λ.χ., γεύση κλπ., δεν αποτελούν ιδιότητες των πραγμάτων, αλλά μονάχα αλλοιώσεις στο υποκειμένο μας, που μπορεί μάλιστα να είναι από άνθρωπο σε άνθρωπο πολύ διαφορετικές. Γιατί, στην περίπτωση αυτή, όπως η παραπάνω, εκείνο που πρωταρχικά είναι μόνο φαινόμενο, λ.χ. ένα ρόδο, αυτό χαρακτηρίζεται από την εμπειρική αντίληψη ως πράγμα καθ' ἑαυτό, ενώ το ίδιο, από

μάλιστα φαινόμενο, αλλά στην ιδιομορφία της αίσθησεως του υποκειμένου που το γένεται. Τα χρώματα δεν είναι ιδιότητες των σωμάτων σύμφυτες με την εποπτεία τους παρά μόνο αλλοιώσεις¹ της αίσθησεως της όρασεως, που δέχεται κατά ορισμένο τρόπο την επίδραση από το φῶς. Αντίθετα ο χώρος, καθώς αποτελεί όρο των εξωτερικών αντικειμένων, ανήκει κατ' αναγκαιότητα στο φαινόμενο ή στην εποπτεία του φαινομένου. Γεύση και χρώματα δεν αποτελούν καθόλου αναγκαίους όρους που μόνο κάτω από αυτούς είναι δυνατό να γίνουν για μᾶς τὰ πράγματα αντικείμενα των αίσθησεων. Με τὰ φαινόμενα συνδέονται μόνο ως συμπτωματικά επακολουθήματα της ιδιαίτερης κατασκευῆς των αισθητηρίων μας οργάνων. Γι' αυτό και δεν είναι παραστάσεις a priori παρά μόνο στηρίζονται στο αίσθημα, και μάλιστα ή εσχάριστη γένεση στο συναίσθημα (της εδαρεστήσεως και δυσαρεστήσεως) που θεωρείται αποτέλεσμα της ἐνεργείας του αισθήματος. Ούτε μπορεί να ἔχη κανένας a priori παράσταση από χρώμα αλλά ούτε και από ἄλλη οποιαδήποτε γένεση: ὡστόσο ο χώρος ἀφορᾷ μονάχα τὴν καθαρὴ μορφή της εποπτείας και συνεπῶς δὲν ἐμπερικλείει κανενὸς εἴδους αἴσθημα (τίποτε τὸ ἐμπειρικό)· γι' αὐτὸ και ὅλα τὰ εἶδη και ὅλοι οἱ προσδιορισμοὶ τοῦ χώρου μποροῦν και πρέπει νὰ γίνονται ἀναγκαστικὰ a priori παράστασή μας, ἂν πρόκειται νὰ προκύβουν ἐννοίες τόσο τῶν μορφῶν, ὅσο και τῶν σχέσεών τους. Μονάχα ὁ χώρος μπορεῖ νὰ συντελέση, ὡστε τὰ πράγματα νὰ εἶναι ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα γιὰ μᾶς).

1. Modifikationen (= ἑτεροιώσεις, τροποποιήσεις). Βλ. Stoicorum Veterum Fragmenta II, 232, 4 (J. v. Arnim): «Ἐκαστον τῶν αἰσθητικῶν οργάνων ἀλλοιωθῆναι χρὴ πάντως, ἐν' αἰσθήσει γένηται».

τὴν ἀποψη τοῦ χρώματος, μπορεῖ νὰ φαίνεται διαφορετικὸ σὲ κάθε μάτι. Ἀντίθετα ἡ ὑπερβατικὴ ἔννοια τῶν φαινομένων μέσα στὸ χῶρο ἀποτελεῖ κριτικὴν ὑπόμνηση ὅτι τίποτε ἀπολύτως ἀπὸ ὅ,τι ἐποπτεύεται μέσα στὸ χῶρο δὲν εἶναι πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ, ὅτι οὔτε ὁ χῶρος ἀποτελεῖ μορφή τῶν πραγμάτων ποὺ θὰ τοὺς ἦταν σύμφυτη αὐτὴ καθ' ἑαυτή, ἀλλὰ ὅτι τὰ ἀντικείμενα δὲ μᾶς εἶναι καθόλου γνωστὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ καὶ ὅτι αὐτὰ ποὺ ὀνομάζουμε ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα εἶναι μόνο ψιλὲς παραστάσεις τῆς αἰσθητικότητάς μας, ποὺ μορφή τους εἶναι μὲν ὁ χῶρος ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸ ἀντίστοιχό τους¹, δηλ. τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ² οὔτε γνωρίζεται οὔτε μπορεῖ νὰ γνωριστῆ καθόλου μέσω αὐτῶν, ἀλλ' οὔτε καὶ προβληματιζόμεστε ποτὲ στὸ χῶρο τῆς ἐμπειρίας ὡς πρὸς αὐτό.

1. Korrelatum (= συσχετικό).
2. Das Ding an sich selbst. Δηλ. τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἕλλη, τὴ σύστοιχη πλευρὰ τῶν φαινομένων ποὺ μένει ἀφανής, δηλ. γνωστικὰ ἀπρόσιτη. Πρβλ. Β XX, Β XXVII.

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

(B 46)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

§ 4

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ¹

Ἄς χρόνος δὲν εἶναι: ¹ ἔννοια ἐμπειρικὴ ποὺ ἔχει προκύψει κατ' ἀφαίρεση ἀπὸ κάποια ἐμπειρία. Γιατὶ ἡ συγχρονικότητάς ἢ ἡ ἀλληλοδιαδοχή⁴ δὲ θὰ γινόταν ἀντιληπτὴ, ἂν ἡ παράσταση τοῦ χρόνου δὲν ἀποτελοῦσε τὴν a priori ὑπο-κείμενη βάση. Μόνο ἅμα κάμη κανένας τὴν προϋπόθεση αὐτή, μπορεῖ νὰ σχηματίσῃ παράσταση ὅτι κατιτὶ ὑπάρχει σὲ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ χρόνο μὲ κάτι ἄλλο (σύγχρονα) ἢ σὲ διάφορους χρόνους (διαδοχικά).

2. Ὁ χρόνος εἶναι μιὰ ἀναγκαία παράσταση, ποὺ ὑπόκειται ὡς βάση σὲ ὅλες τὶς ἐποπτεῖες. Δὲν μπορεῖ κανένας νὰ ἄρῃ τὸ χρόνο τὸν ἴδιο, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ φαινόμενα γενικά, μολονότι μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἀποσπάσῃ τὰ φαινόμενα⁵ ἀπὸ τὸ χρόνο. Ἄρα ὁ χρόνος εἶναι δεδομένος a priori. Μόνο μέσα σὲ

1. Προσθήκη τῆς ἐκδόσεως Β.
2. Προσθήκη τῆς ἐκδόσεως Β. Στὴν Α ὁ ἀριθμὸς βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸ κείμενο.
3. *Zugleichsein*. Τὸ ἀριστοτελικὸ «ἅμα εἶναι κατὰ χρόνον» Φυσ. Ἄφρ. 218a 25.
4. *Aufeinanderfolgen*.
5. *Erscheinungen*.

αὐτὸν εἶναι δυνατὴ κάθε πραγματικότητα τῶν φαινομένων. Τὰ φαινόμενα μποροῦν κάλλιστα νὰ ἐξαφανιστοῦν στὸ σύνολό τους, ὡστόσο ὁ χρόνος ὁ ἴδιος (ὡς ὁ γενικὸς ὅρος τῆς δυνατότητάς των) δὲν μπορεῖ νὰ ἀρθῇ.

(B 47)

3. Σ' αὐτὴ τὴν *a priori* ἀναγκαιότητα βασιζέται καὶ ἡ δυνατότητα ἀποδεικτικῶν ἀρχῶν ποὺ ἀναφέρονται στὶς σχέσεις χρόνου ἢ στὰ ἀξιώματα τοῦ χρόνου γενικά. Ὁ χρόνος ἔχει μόνο μία διάσταση: χρόνοι, διάφοροι δὲν ὑπάρχουν σύγχρονα ἀλλὰ διαδοχικά (ὅπως [ἀντίθετα] διάφοροι χώροι δὲν ὑπάρχουν διαδοχικά, ἀλλὰ σύγχρονα). Αὐτὲς οἱ θεμελιώδεις ἀρχές δὲν μποροῦν νὰ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, γιατί αὐτὴ δὲ θὰ προσεπόριζε οὔτε αὐστηρὴ καθολικότητα οὔτε ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα. Θὰ μπορούσαμε μόνο νὰ ποῦμε: ἔτσι μᾶς διδάσκει ἡ κοινὴ ἀντίληψη, ὅχι ὅμως: ἔτσι πρέπει νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα. Οἱ ἀρχές αὐτὲς ἰσχύουν ὡς κανόνες ποὺ καθιστοῦν δυνατὲς τὶς ἐμπειρίες γενικά² καὶ μᾶς διαφωτίζουν πρὶν ἀπὸ αὐτὴ [τὴν ἐμπειρία] καὶ ὄχι μέσω αὐτῆς³.

4. Ὁ χρόνος δὲν εἶναι λογικὴ ἢ, ὅπως λέγουν, καθολικὴ ἔννοια, ἀλλὰ καθαρὴ μορφή τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμπειρίας. Διάφοροι χρόνοι δὲν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο μέρη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ χρόνου. Ἡ παράστασις⁴ ὅμως, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ δοθῇ παρὰ μόνο ἀπὸ ἓνα ἀντικείμενο, εἶναι ἐποπτεία. Ἀκόμα καὶ ἡ πρότασις, ὅτι διάφοροι χρόνοι δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν σύγχρονα, δὲ θὰ μπορούσε νὰ προκύψῃ ἀπὸ μιὰ καθολικὴν ἔννοια. Ἡ πρότασις εἶναι συνθετικὴ, καὶ

1. Τὰ σημεῖα τῶν παρενθέσεων ἀποτελοῦν προσθήκη τῆς ἐκδόσεως B.

2. Vorländer: «Erfahrung möglich ist» (= εἶναι δυνατὴ ἐμπειρία).

3. Ἡ τρίτη ἐκδοσις: «γι' αὐτὴ...». Οἱ Rosenkranz καὶ Kehrbach: vor denselben = πρὶν ἀπὸ αὐτές.

4. Vorstellung.

γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ πηγάζῃ μόνο ἀπὸ ἔννοιες. Ἄρα ἐμπεριέχεται [ἡ πρότασις] ἄμεσα στὴν ἐποπτεία καὶ στὴν παράστασι τοῦ χρόνου.

5. Ἡ ἀπειρότητα τοῦ χρόνου δὲ σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι κάθε ὀρισμένο μέγεθος χρόνου εἶναι δυνατὸ μόνο κατόπιν περιορισμῶν ἑνὸς ἐνικοῦ χρόνου¹ ποὺ ὑπόκειται ὡς βάση. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πρωταρχικὴ παράστασι χρόνος πρέπει νὰ εἶναι δεδομένη χωρὶς περιορισμούς. Ὅταν ὅμως τὰ μέρη τὰ ἴδια καὶ κάθε μέγεθος ἑνὸς ἀντικειμένου δὲν μποροῦν νὰ γίνουν παράστασις μας ὀρισμένη παρὰ μόνο μὲ περιορισμό, τότε πρέπει ἡ ὅλη παράστασις νὰ μὴν ἀντλήται ἀπὸ ἔννοιες (γιατί οἱ ἔννοιες ἐμπεριέχουν μόνο ἐπὶ μέρους παραστάσεις)² ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπόκειται σὲ αὐτὰ³ ὡς βάση μιὰ ἄμεση ἐποπτεία.

§ 5⁴

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναφέρομαι στὸ ἐπιχείρημα 3⁵, ὅπου, γιὰ νὰ εἶμαι σύντομος, κατεχώρισα κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «μεταφυσικὴ ἐκθεση» ὅ,τι οὐσιαστικὰ ἀνήκει στὴν ὑπερβατικὴ. Ἐδῶ προσθέτω μόνο ὅτι ἡ ἔννοια τῆς μεταβολῆς⁶ καὶ μαζί μὲ αὐτὴν ἡ ἔννοια τῆς κινήσεως (ὡς μεταβολῆς κατὰ τόπον) εἶναι δυνατὲς μόνο μέσω τῆς παραστάσεως τοῦ χρόνου καὶ ἐν τῇ παραστάσει ὅτι ἐπίσης, ἀν ἡ παράστασις αὐτὴ δὲν ἦταν ἐποπτεία (ἐσωτερικὴ) *a priori*, δὲ θὰ ὑπῆρχεν ἔννοια, ὅποια-

1. Einigen Zeit.

2. A: Γιατί ἐκεῖ προηγοῦνται οἱ ἐπὶ μέρους παραστάσεις.

3. A: Νὰ ὑπόκειται ὡς βάση μιὰ ἄμεση τῆς ἐποπτείας. Erdmann: ihr (σὲ αὐτὴ).

4. Ὁλόκληρη ἡ § 5 προσθήκη στὴν ἐκδοσις B.

5. Mellin: «§ 4 Nr. 3».

6. Veränderung.

(B 49) δῆποτε καὶ ἂν ἦταν αὐτή, πού θά μπορούσε νὰ κάνη κατανοητὴ τὴ δυνατότητα μιᾶς μεταβολῆς, δηλ. μιᾶς συνδέσεως ἀντιφατικὰ ἀντικείμενων κατηγορημάτων (λ.χ. τὸ εἶναι σὲ ἓνα τόπο καὶ τὸ μὴ εἶναι πάλι τοῦ αὐτοῦ πράγματος σ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπο) σ' ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενο. Μόνο μέσα στὸ χρόνο εἶναι δυνατό ν' ἀποδοθοῦν σ' ἓνα πρᾶγμα δύο ἀντιφατικὰ ἀντικείμενοι προσδιορισμοί, δηλ. διαδοχικά¹. Ἡ δική μας ἔννοια τοῦ χρόνου λοιπὸν ἐξηγεῖ τὴ δυνατότητα τῶν συνθετικῶν γνώσεων² a priori, ὅσες ἐκθέτει καὶ ἡ γενικὴ θεωρία τῆς κινήσεως [Φορονομία] πού δὲν εἶναι λίγο γόνιμη θεωρία.

§ 6³

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΕΝΝΟΙΕΣ

(A 33) α) Ὁ χρόνος δὲν εἶναι κατιτὶ πού ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ [αὐθύπαρκτο] ἢ πού ἐνυπάρχει στὰ πράγματα ὡς ἀντικειμενικός προσδιορισμὸς των, καὶ κατὰ συνέπεια θά ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχη ὑπόσταση ἀκόμα καὶ ἂν κάναμε ἀφαίρεση ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑποκειμενικοὺς ὄρους τῆς ἐποπτείας των· γιατί στὴν πρώτη περίπτωση [ὡς αὐθύπαρκτος] θά ἦταν κατιτὶ πού ὑπάρχει πραγματικά, χωρὶς ὥστόσο [ἀντίστοιχο] πραγματικὸ ἀντικείμενο. Ἀλλὰ στὴ δεύτερη περίπτωση, δηλ. ἂν ὁ χρόνος ἐνυπῆρχε στὰ πράγματα τὰ ἴδια ὡς προσδιορισμὸς ἢ τάξη, δὲ θά μπορούσε αὐτὸς νὰ προηγήται τῶν ἀντικειμένων ὡς ὄρος [δυνατότητας] τῶν ἴδιων οὔτε νὰ γνωρίζεται καὶ νὰ ἐποπτεύεται a priori μέσω συνθετικῶν κρίσεων· ἀντίθετα, τὸ τελευταῖο⁴ μπορεῖ ἀξιόλογα νὰ συμβῆ, ἅμα ὁ χρόνος δὲν εἶναι τίποτε ἄλ-

1. Nacheinander.

2. Κατὰ E r d m a n n: Erkenntnisse (= γνώσεων) ἀντὶ Erkenntnis (= γνώσεως).

3. Ἡ ἔνδειξη «§ 6» λείπει στὴν ἔκδοση Α.

4. Grillo: «Dieses» (= αὐτό).

λο παρά ὄρος ὑποκειμενικός χάρη στὸν ὁποῖο μποροῦν νὰ λάβουν χώρα μέσα μας ὅλες¹ οἱ ἐποπτεῖες. Γιατὶ τότε εἶναι δυνατό αὐτὴ ἢ μορφή τῆς ἐσωτερικῆς ἐποπτείας νὰ παρασταθῆ πρὶν ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα καὶ συνεπῶς a priori.

β) Ὁ χρόνος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ μορφή [τὸ εἶδος] τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως², δηλ. τῆς ἐποπτείας τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς μας καταστάσεως. Γιατὶ ὁ χρόνος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι προσδιορισμὸς ἐξωτερικῶν φαινομένων, οὔτε ἔχει σχέση μὲ σχῆμα ἢ κατὰ τόπο θέση κλπ., ἀντίθετα αὐτὸς καθορίζει τὴ σχέση τῶν παραστάσεων στὴν ἐσωτερικὴ μας κατάσταση. Καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἐποπτεία δὲν παρέχει κανένα σχῆμα, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ζητοῦμε νὰ ἀναπληρώσουμε αὐτὴ τὴν ἔλλειψη μὲ ἀναλογίες³ καὶ παριστάνουμε τὴ χρονικὴ διαδοχὴ⁴ μὲ μιὰ γραμμὴ προεκτεινόμενη στὸ ἄπειρο, πού τὰ διάφορα μέρη της⁵ ἀπαρτίζουν μιὰ σειρά μὲ μιὰ μόνη διάσταση, καὶ ἀπὸ τὶς ιδιότητες τῆς γραμμῆς αὐτῆς ἐξάγουμε συμπεράσματα γιὰ ὅλες τὶς ιδιότητες τοῦ χρόνου, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ μία, ὅτι δηλ. τὰ μέρη τῆς πρώτης [τῆς γραμμῆς] ὑπάρχουν ταυτόχρονα⁶, ἐνῶ τοῦ δεύτερου [τοῦ χρόνου] κάθε φορὰ διαδοχικὰ τὸ ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου⁷. Ἀπὸ αὐτὸ ἐμφαίνεται ὅτι ἡ παράσταση αὐτοῦ τούτου τοῦ χρόνου εἶναι ἐποπτεία, γιατί ὅλες οἱ σχέσεις του μποροῦν νὰ ἐκφράζονται μὲ μιὰ ἐξωτερικὴ ἐποπτεία.

γ) Ὁ χρόνος εἶναι ὁ a priori εἰδολογικὸς ὄρος⁸ ὅλων (A 34)

1. E r d m a n n: «allein» (= μονάχα).

2. Des inneren Sinnes. Λατ. sensus interior. Γιὰ τὴ συσχέτιση μὲ τὴ θεωρία τοῦ χρόνου στὸν Α ὁ γ ο υ σ τ ῖ ν ο· βλ. Σχόλια.

3. Γιὰ τὴν ἀναλογικὴ σύζευξη χώρου καὶ χρόνου βλ. Σχόλια.

4. Zeitfolge.

5. Das Mannigfaltige. Βλ. σ. 82, σημ. 6.

6. Zugleich.

7. Nacheinander.

8. Die formale Bedingung = ὁ κατ' εἶδος ὄρος κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν κατ' ὄλην. Ἡ μετάφραση «τυπικὸς ὄρος» θά μᾶς

γενικά τῶν φαινομένων. Ὁ χῶρος, καθόσον ἀποτελεῖ τὴν καθαρὴ μορφή ὄλων τῶν ἐξωτερικῶν ἐποπτεϊῶν, περιορίζεται ὡς ὅρος a priori μόνο στὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα. Ἀντίθετα, ἐπειδὴ ὅλες οἱ παραστάσεις εἴτε ἔχουν ὡς ἀντικείμενο ἐξωτερικὰ πράγματα εἴτε ὄχι ἀνήκουν αὐτὲς καθαυτὲς ὡς προσδιορισμοὶ τοῦ πνεύματος στὴν ἐσωτερικὴ κατάσταση, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐσωτερικὴ κατάσταση ὑπάγεται στὸν εἰδολογικὸ ὅρο τῆς ἐσωτερικῆς ἐποπτείας, ἄρα στὸ χρόνο, γι' αὐτὸ ὁ χρόνος ἀποτελεῖ a priori ὅρο ὄλων γενικά τῶν φαινομένων καὶ μάλιστα τὸν ἄμεσο ὅρο τῶν ἐσωτερικῶν (δηλ. τῶν ψυχῶν μας¹) καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ καὶ ἔμμεσα καὶ

(B 51)

τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων. Ἄν μπορῶ νὰ πῶ a priori: ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα ὑπάρχουν στὸ χῶρο καὶ εἶναι a priori καθορισμένα σύμφωνα μὲ τὶς σχέσεις χώρου, τότε, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, μπορῶ νὰ πῶ κατὰ τρόπον ἐντελῶς γενικό: ὅλα τὰ φαινόμενα ἐν γένει, δηλ. ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, εἶναι ἐν χρόνῳ καὶ ὑπόκεινται κατ' ἀναγκαιότητα σὲ σχέσεις χρόνου.

Ἄν προβοῦμε σὲ ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ δικό μας τρόπο² ἐσωτερικῆς αὐτοεποπτείας καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μέσω αὐτῆς τῆς ἐποπτείας συμπεριλαμβάνουμε καὶ ὅλες τὶς ἐξωτερικὲς ἐποπτεῖες στὴν παραστατικὴ μας δύναμη, καὶ ἂν κατὰ συνέπεια πάρουμε τὰ ἀντικείμενα, ὅπως μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτά, τότε ὁ χρόνος δὲν εἶναι τίποτε. Αὐτὸς ἔχει ἀντικειμενικὸ κῦρος μόνο ἐν σχέσει πρὸς τὰ φαινόμενα, γιὰ αὐτὰ εἶναι ἤδη πράγματα, πού ἐμεῖς τὰ ἀντικρύζουμε ὡς ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεών μας· ὅμως δὲν εἶναι πιά [ὁ χρόνος] ἀντικειμενικός, ὅταν κάνουμε ἀφαίρεση ἀπὸ

(A 35)

ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τὸ ἐννοιολογικὸ ζεῦγος μορφή-ἔλη, πού χρησιμοποιεῖ ὁ Kant στὴν ὑπερβατικὴ-λογικὴ του σημασία δηλ. ὄχι στατικὰ ἀλλὰ δυναμικὰ ἢ λειτουργικὰ. Βλ. Σχόλια.

1. K e h r b a c h: «Seele» (= ψυχῆς).

2. Δηλ. τὸν ἀνθρώπινο κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ θεῖο.

τὸν κατ' αἴσθησι χαρακτήρα¹ τῆς ἐποπτείας μας, ἐπομένως ἀπὸ τὸν παραστατικὸ ἐκεῖνο τρόπο πού μᾶς προσιδιάζει, καὶ μιλάμε γιὰ π ρ ά γ μ α τ α κ α θ ό λ ο υ². Ἄρα ὁ χρόνος εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἓνας ὑποκειμενικός ὅρος τῆς δικῆς μας (ἀνθρώπινης) ἐποπτείας (πού ἔχει πάντα κατ' αἴσθησι χαρακτήρα, δηλ. ἐφόσον πάσχουμε κάθε φορὰ ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα) καὶ δὲν εἶναι τίποτε ὡς κατιτὶ καθ' ἑαυτό, ἔξω ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐν σχέσει πρὸς ὅλα τὰ φαινόμενα, ἄρα καὶ ἐν σχέσει πρὸς ὅλα τὰ πράγματα πού μποροῦν νὰ μᾶς παρουσιαστοῦν στὰ πλαίσια τῆς ἐμπειρίας εἶναι κατ' ἀναγκαιότητα ἀντικειμενικός. Δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε: ὅλα τὰ πράγματα εἶναι ἐν χρόνῳ, γιὰτὶ μὲ τὴν ἔννοια «πράγματα ἐν γένει» κάνουμε ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε εἶδος ἐποπτείας τους, ἐνῶ αὐτὴ εἶναι ὁ καθαυτὸ ὅρος, πού συντελεῖ ὥστε ὁ χρόνος νὰ ἀνήκη στὴν παράστασι τῶν ἀντικειμένων. Ἄν ὅμως προστεθῇ ὁ ὅρος στὴν ἔννοια καὶ ποῦμε: ὅλα τὰ πράγματα ὡς φαινόμενα (δηλ. ὡς ἀντικείμενα τῆς κατ' αἴσθησι ἐποπτείας) εἶναι ἐν χρόνῳ, τότε ἡ θεμελιώδης πρότασι ἀποκτᾶ τὴν πλήρη ἀντικειμενικὴ ὀρθότητα καὶ τὴν a priori καθολικότητά της.

(B 52)

Σύμφωνα μὲ αὐτὰ οἱ ἀποφάνσεις μας διδάσκουν τὴν ἐμπειρικὴ π ρ α γ μ α τ ι κ ό τ η τ α³ τοῦ χρόνου, δηλ. τὸ ἀντικειμενικὸ του κῦρος ἐν σχέσει πρὸς ὅλα τὰ ἀντικείμενα πού εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποτελέσουν κάποτε δεδομένα τῶν αἰσθήσεών μας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐποπτεία μας εἶναι πάντοτε δεμένη μὲ τὴν αἴσθησι⁴, γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ ποτε στὰ πλαίσια τῆς ἐμπειρίας νὰ μᾶς δοθῇ ἓνα ἀντικείμενο πού νὰ μὴν ὑπάγεται στὸν ὅρο τοῦ χρόνου. Ἀντίθετα ἀμφισβητοῦμε στὸ χρόνο κάθε δικαίωμα νὰ διεκδικῇ ἀπόλυτη πραγματικότητά⁵,

(A 36)

1. Sinnlichkeit (= αἰσθητικότητα).

2. Von Dingen überhaupt.

3. Empirische Realität.

4. Sinnlich.

5. Absolute Realität.

γιατί¹ τότε αυτός, χωρίς να λογαριάζει τη μορφή της δικής μας κατ' αίσθηση έποπτείας, θα μπορούσε να ένυπάρχει απόλυτα στα πράγματα ως όρος ή ιδιότητά τους. Τέτοιες ιδιότητες που αποδίδονται στα πράγματα καθαυτές δέν μπορούν να αποτελέσουν ποτέ δεδομένα των αισθήσεών μας. Σ' αυτό άκριβώς έγκειται ή ύπερβατική ιδανικότητα² του χρόνου, σύμφωνα με την όποία, άμα προβή κανένας σε άφαίρεση των ύποκειμενικών όρων της κατ' αίσθηση έποπτείας, ό χρόνος δέν είναι τίποτε και γι' αυτό δέν μπορεί να συγκαταριθμηθί στα άντικείμενα καθ' έαυτά (τά χωρίς σχέση προς την έποπτεία μας) ούτε ως άθύπαρκτος³ ούτε ως ένύπαρκτος⁴. Όστόσο ή ιδανικότητα αυτή, όπως και ή ιδανικότητα του χώρου, δέν πρέπει να συσχετίζεται με τις ύπαρπαγές⁵ της αισθήσεως, γιατί κατ' αυτές προϋποθέτει κανείς ότι τό φαινόμενο τό ίδιο, στο όποιο αποδίδονται ως ένυπάρχοντα τά κατηγορήματα αυτά, έχει άντικειμενική πραγματικότητα, ένω αυτή⁶ εκπίπτει έδώ⁷ όλωσδιόλου, εκτός μονάχα και θεωρηθί ότι ή πραγματικότητα αυτή δέν είναι τίποτε άλλο από έμπειρική, δηλ. όσο άντικρύζεται τό άντικείμενο τό ίδιο μονάχα ως φαινόμενο· ως προς τό σημείο αυτό πρέπει να ξανακοιτάξει κανένας τή σημείωση στο προηγούμενο τμήμα.

(B 53)

1. Valentinier: «dass» (= ότι).

2. Transzendente Idealität.

3. Subsistierend (πρβλ. ipsum esse subsistens).

4. Inhärierend. Πρβλ. τις καντιανές κατηγορίες της άναφοράς: Subsistenz και Inhärenz που άντιστοιχοϋν στις κατηγορίες ούσία (substantia) και συμβεβηκός (accidens). Η ένύπαρξη (Inhärenz) δηλώνει τή σχέση των συμβεβηκόντων προς τήν ούσία (λ.χ. της κινήσεως προς τήν ύλη). Subsistenz = ό τρόπος ύπάρξεως της ούσίας.

5. Subreptionen, δηλ. με τήν άφελή άντίληψη ότι οι αισθητές ιδιότητες (γεύση, χρώμα κλπ.) αποτελοϋν άντικειμενικούς προσδιορισμούς των πραγμάτων. Πρβλ. A 28, A 24.

6. Η άντικειμενική πραγματικότητα.

7. Στην περίπτωση του χρόνου.

§ 7¹

ΔΙΑΣΑΦΗΣΗ

Κατά της θεωρίας αυτής, που άναγνωρίζει στο χρόνο έμπειρική πραγματικότητα, αλλά του άμφισβητεί τήν απόλυτη και ύπερβατική, άκουσα από διορατικούς άνθρώπους μιá τόσο όμόφωνη άντίρρηση, ώστε να συμπεράνω ότι τέτοια πρέπει φυσικά να ύπάρχει και στο πνεϋμα κάθε άναγνώστη, που είναι άσυνήθιστος σ' αυτό του είδους τις θεωρήσεις. Αυτή εκφράζεται ως έξής²: μεταβολές είναι κατιτί τό πραγματικό (τό αποδεικνύει ή διαδοχή των παραστάσεών μας, (A 37) άκόμα και όταν θα ήθελε κανένας να άρνηθί όλα τά έξωτερικά φαινόμενα μαζί με τις μεταβολές τους)· όμως μεταβολές είναι δυνατές μόνο έν χρόνω, άρα ό χρόνος είναι κατιτί τό πραγματικό. Η άπάντηση [σ' αυτή τήν άντίρρηση] δέν παρουσιάζει καμιά δυσκολία. Δέχομαι τό όλο έπιχείρημα. Ό χρόνος είναι άναντίρρητα κατιτί τό πραγματικό, δηλ. ή πραγματική μορφή της έσωτερικής έποπτείας. Άρα έχει [ό χρόνος] ύποκειμενική πραγματικότητα έν σχέσει προς τήν έσωτερικήν έμπειρία, δηλ. έχω πραγματικά τήν παράσταση του χρόνου και των δικών μου καθορισμών μέσα σ' αυτόν. Άρα (B 54) αυτός δέν πρέπει να θεωρηται πραγματικά άντικείμενο, αλλά τρόπος παραστάσεως³ του έαυτού μου ως άντικείμενου. Άλλά αν μπορούσα να έποπτεύσω έγώ ό ίδιος τόν έαυτό μου ή αν ένα άλλο δν μπορούσε να έποπτεύση έμένα χωρίς τόν [περιοριστικό] όρο της αισθητικότητας, τότε αυτοί άκριβώς οι ίδιοι προσδιορισμοί, που έμείς τώρα νοϋμε ως μεταβολές, θα μάς έδιναν μιá γνώση, μέσα στην όποία δέ θα βρισκόταν καν ή παράσταση του χρόνου, έπομένως ούτε και

1. Η ένδειξη §7 λείπει στην έκδοση A.

2. A: so (έτσι).

3. K e h r b a e h: ως παράσταση.

τῆς μεταβολῆς. Ἔτσι ἡ ἐμπειρική πραγματικότητά του παραμένει ὁ ὅρος ὅλων τῶν ἐμπειριῶν μας. Ὑστερ' ἀπὸ τὰ παραπάνω ἡ ἀπόλυτη πραγματικότητα εἶναι τὸ μόνο ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ. [Ὁ χρόνος] δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ μορφή τῆς ἐσωτερικῆς μας ἐποπτείας*. Ἀμα τοῦ ἀφαιρέσουμε τὸ γνῶρισμα τοῦ ἰδιαίτερου ὅρου τῆς αἰσθητικότητάς μας, τότε ἐξαφανίζεται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου καὶ

(A 38) δὲν ἐνυπάρχει στὰ ἀντικείμενα τὰ ἴδια παρὰ μονάχα στὸ ὑποκείμενο ποῦ τὰ ἐποπτεύει.

Ὁ λόγος ὅμως γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀντίρρηση αὐτὴ προβάλλεται τόσο ὁμόθυμα καὶ μάλιστα ἀπὸ ἐκείνους ποῦ δὲν ἔχουν νὰ ἀντιτάξουν κανένα πρόδηλο ἐπιχείρημα κατὰ τῆς θεωρίας τῆς

(B 55) ἰδανικότητας τοῦ χώρου εἶναι ὁ ἐξῆς: αὐτοὶ δὲν εἶχαν τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ μπορέσουν νὰ ἐκθέσουν μὲ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα τὴν ἀπόλυτη πραγματικότητα τοῦ χώρου, γιὰ τὴν τοὺς ἀντιστέκεται ὁ ἰδεαλισμὸς, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ πραγματικότητα ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων δὲν ἐπιδέχεται καμιαν αὐστηρὴ ἀπόδειξη· ἀντίθετα, ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐσωτερικῆς μας αἰσθήσεως (τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ τῆς καταστάσεώς μου) μᾶς εἶναι ὀλοφάνερη ἀπὸ τὴ συνείδηση. Ἐκείνη [ἡ πραγματικότητα τοῦ χώρου], ἰσχυρίζονται, μποροῦσε νὰ εἶναι καθαρὰ ἀπατηλὸ φαινόμενο, ἐνῶ αὐτὴ ἐδῶ [ἡ πραγματικότητα τοῦ χρόνου] εἶναι κατὰ τὴ γνώμη τους κατιτὶ ἀδιάψευστα πραγματικὸ. Ἀλλὰ δὲν ἀναλογίστηκαν ὅτι καὶ τὰ δύο¹, χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ ἀμφισβητήσῃ κανένας τὴν πραγματικότητά τους ὡς παραστάσεων, ὥστόσο ἀνήκουν μόνο στὸ φαινόμενο, ποῦ ἔχει πάντα δύο ὄψεις: τὴ μιὰ, ὅπου

* Μπορῶ βέβαια νὰ πῶ: οἱ παραστάσεις μου διαδέχονται ἡ μιὰ τὴν ἄλλη· τοῦτο ὅμως σημαίνει μόνο ὅτι ἔχουμε συνείδηση τῆς χρονικῆς διαδοχῆς των, δηλ. σύμφωνα μὲ τὴ μορφή τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ἄρα ὁ χρόνος δὲν εἶναι κατιτὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ οὔτε ἓνας προσδιορισμὸς ποῦ ἐνυπάρχει ἀντικειμενικὰ στὰ πράγματα.

1. Χῶρος καὶ χρόνος.

τὸ ἀντικείμενο θεωρεῖται αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τρόπο ποῦ τὸ ἐποπτεύει κανένας, μὰ ποῦ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ἢ φύση του παραμένει πάντα προβληματική)· τὴν ἄλλη, ὅπου λαμβάνεται ὑπ' ὄψη ἡ μορφή ἐποπτείας τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ. Αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἀναζητῆται σ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ στὸ ὑποκείμενο, στὸ ὁποῖο φανερώνεται [τὸ ἀντικείμενο], μολονότι, πραγματικὰ καὶ κατ' ἀναγκαιότητα, [ἡ μορφή αὐτῆ] ἀνήκει στὸ φαινόμενο τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ.

Ἄρα ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος εἶναι δύο πηγές γνώσεως,

(A 39) ἀπ' ὅπου μποροῦν νὰ ἀντλοῦνται διάφορες συνθετικὲς γνώσεις a priori, ὅπως τὸ φανερώνει ἐξαιρετὰ τὸ λαμπρὸ παράδειγμα τῶν καθαρῶν Μαθηματικῶν, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς γνώσεις περὶ

(B 56) χώρου καὶ περὶ τῶν σχέσεών του. Τοῦτο σημαίνει ὅτι καὶ οἱ δύο μαζὶ ἀποτελοῦν καθαρὲς μορφές κάθε εἴδους κατ' αἰσθήση ἐποπτείας, καὶ γι' αὐτὸ καθιστοῦν δυνατὲς συνθετικὲς κρίσεις a priori. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ a priori πηγές γνώσεως (ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτελοῦν μόνο ὅρους τῆς αἰσθητικότητας) προσδιορίζουν μόνες τους τὰ ὅριά τους, πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι ἀναφέρονται μόνο σὲ ἀντικείμενα, ἐφόσον αὐτὰ θεωροῦνται ὡς φαινόμενα καὶ δὲν ἐκλαμβάνονται ὡς πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά¹. Ἐκεῖνα μόνο [δηλ. τὰ φαινόμενα] ἀποτελοῦν τὸ πεδίο ὅπου αὐτὲς ἰσχύουν· ἔξω καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὴ ἀντικειμενικὴ χρῆση τῶν δύο μορφῶν. Ἐξάλλου αὐτὴ ἡ πραγματικότητά² τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἀφήνει ἄθικτη τὴν ἀξιοπιστία τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως: γιὰ τὴν εἴμαστε ἐξίσου βέβαιοι, εἴτε οἱ μορφές αὐτὲς ἀνήκουν στὰ πράγματα καθ' ἑαυτὰ εἴτε ἐνυπάρχουν κατ' ἀναγκαιότητα μόνο στὴ δική μας ἐποπτεία αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἀντίθετα, ἐκεῖνοι ποῦ ὑποστηρίζουν

1. Dinge an sich selbst.

2. L a a s: «Idealität» (= ἰδανικότητα). Πρβλ. ἰδιαίτερα V a i n g e r, Komm. II, 412. E r d m a n n: Diese bloss empirische, nicht absolute Realität = αὐτὴ ἢ μόνο ἐμπειρικὴ, ὄχι ἀπόλυτη πραγματικότητα.

τόσο ἔμμονα τὴν ἀπόλυτη πραγματικότητα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, εἴτε τοὺς δέχονται ὡς οὐσίες αὐθύπαρκτες εἴτε μόνο ὡς ἐνύπαρκτα ὄντα¹, πρέπει νὰ διαφωνοῦν ἀναγκαστικά μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἴδιας τῆς ἐμπειρίας. Πράγματι, ἂν πάρουν τὴν ἀπόφαση νὰ ταχθοῦν μετὰ τὴν πρώτη ἀποψη (αὐτὴ δηλ. ποὺ ὑποστηρίζουν συνήθως οἱ μαθηματικά προσανατολισμένοι φυσικοί), τότε πρέπει ἀναγκαστικά νὰ δεχθοῦν δύο αἰώνια καὶ ἄπειρα αὐθυπόστατα μὴ ὄντα² (χῶρο καὶ χρόνο) ποὺ ὑπάρχουν (χωρὶς ὥστόσο νὰ εἶναι κατιτὶ τὸ πραγματικὸ) μόνο γιὰ νὰ συμπεριλαμβάνουν ἐντὸς τους τὴν ὁλότητα τοῦ πραγματικοῦ. Ἄν πάρουν τὴν ἀπόφαση νὰ ταχθοῦν μετὰ τὴν δευτέρη παράταξη (ὅπου ἀνήκουν μερικοὶ μεταφυσικὰ προσανατολισμένοι φυσικοί) καὶ ἂν ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος ἀποτελοῦν γι' αὐτοὺς σχέσεις τῶν φαινομένων (κατὰ παράθεση ἢ διαδοχὴ) προσερχόμενες κατ' ἀφαίρεση ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, μολονότι συγκεχυμένα παραστατὲς στὸ χωρισμὸ τους [ἀπὸ αὐτὴ], τότε αὐτοὶ πρέπει ἀναγκαστικά νὰ ἀμφισβητήσουν στὶς a priori διδασκαλίες τῶν Μαθηματικῶν, ποὺ ἀναφέρονται σὲ πράγματα ὑπαρκτὰ (π.χ. ἐν χῶρῳ), τὸ κῦρος τους ἢ τουλάχιστο τὴν ἀποδεικτικὴ τους βεβαιότητα, ἀφοῦ αὐτὴ δὲν κερδίζεται a posteriori, καὶ ἀφοῦ οἱ a priori ἔννοιες τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, κατὰ τὴν γνώμη τους, εἶναι μόνο πλάσματα τῆς φαντασίας, ποὺ ἡ πηγὴ τους πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ πραγματικά στὴν ἐμπειρία. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς κατ' ἀφαίρεση σχέσεις τῆς ἐμπειρίας ἢ φαντασίας ἔπλασε βέβαια κατιτὶ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐμπεριέχῃ τὸ καθόλου τῶν σχέσεων αὐτῶν³, ἀλλὰ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ αὐτοδύναμα, χωρὶς τοὺς περιορισμοὺς ποὺ συνέδεσεν

1. Als subsistierend oder nur inhärierend. Βλ. σ. 128, σημ. 3, 4.

2. Undinge.

3. Das Allgemeine derselben = τὸ καθόλου ὄχι τῆς ἐμπειρίας, ὅπως στὴ γαλλικὴ μετάφραση, ἀλλὰ τῶν χωροχρονικῶν σχέσεων. Βλ. Vaihinger, Kommentar, II, σ. 421.

ἢ φύση μ' αὐτό¹. Οἱ πρῶτοι [οἱ μαθηματικοὶ-φυσικοὶ] πλεονεκτοῦν ἀσφαλῶς κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀφήνουν ἀνοιχτὸ τὸ πεδίο γιὰ τὶς μαθηματικὲς τους προτάσεις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ πέφτουν οἱ ἴδιοι σὲ μεγάλη ἀμηχανία λόγω ἀκριβῶς τῶν ὄρων [ποὺ θέτουν], ὅταν ἡ νόηση ἐπιχειρῇ νὰ προχωρήσῃ πέρα ἀπὸ τὸ πεδίο αὐτό. Οἱ δεῦτεροι [οἱ μεταφυσικοὶ-φυσικοὶ] πλεονεκτοῦν ἀσφαλῶς σὲ σύγκριση πρὸς τοὺς πρώτους, δηλαδή κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ παραστάσεις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου δὲν παρεμβάλλονται στὸ δρόμο τους, ὅταν θέλουν νὰ κρίνουν τὰ ἀντικείμενα ὄχι ὡς φαινόμενα παρὰ μόνο στὴ σχέση τους πρὸς τὴ νόηση. Ὡστόσο δὲν μποροῦν νὰ δώσουν λόγο² οὔτε γιὰ τὴ δυνατότητα τῶν a priori μαθηματικῶν γνώσεων (ἀφοῦ τοὺς λείπει μιὰ ἀληθινὴ καὶ ἀντικειμενικὰ ἔγκυρη a priori ἐποπτεία) οὔτε νὰ φέρουν σὲ ἀναγκαίᾳ συμφωνία τὶς προτάσεις τῆς ἐμπειρίας³ μετὰ τὶς δικὲς τους προτάσεις. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς δυσκολίες θεραπεύονται στὴ δική μας θεωρία ποὺ πραγματεύεται τὴν ἀληθινὴ φύση τῶν δύο πρωταρχικῶν μορφῶν αἰσθητικότητας.

Ὅτι τελικὰ ἡ Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ δὲν μπορεῖ νὰ περιέχῃ περισσότερα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, δηλ. χῶρο καὶ χρόνο, αὐτὸ καταφαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὅλες οἱ ἄλλες ἔννοιες ποὺ ὑπάγονται στὴν αἰσθητικότητα⁴, ἀκόμα καὶ ἡ ἔννοια τῆς κίνησεως ποὺ ἐνώνει καὶ τὰ δύο [χῶρο καὶ χρόνο] προϋποθέτουν κατιτὶ τὸ ἐμπειρικόν. Γιατὶ αὐτὴ [ἡ κίνηση] προϋποθέτει τὴν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη ἀπὸ κατιτὶ τὸ κινητό. Ἀλλὰ στὸ χῶρο, ἐφόσον θεωρεῖται αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ κινητό: ἄρα τὸ κινητό πρέπει νὰ εἶναι κατιτὶ ποὺ μόνον μὲσω τῆς ἐμπειρίας μπο-

1. Mit denselben, δηλ. μετὰ τὸ καθόλου τῶν χωροχρονικῶν σχέσεων. Βλ. Σχόλια.

2. Valentin: «Den Grund» (= τὸ λόγο).

3. Erfahrungssätze, δηλ. οἱ φυσικοὶ νόμοι.

4. Sinnlichkeit.

ρεϊ νά βρεθῆ μ ε σ α σ τ ὸ χ ῶ ρ ο, ἐπομένως ἓνα ἐμπειρικό δεδομένο. Ἐπίσης ἡ Ὑπερβατική Αἰσθητική δὲν μπορεῖ νά συγκαταριθμῆσιν τὴν ἔννοια τῆς μεταβολῆς¹ στὰ a priori δεδομένα τῆς: γιὰ τὸν ὅ χρόνος ὁ ἴδιος δὲ μεταβάλλεται παρὰ μόνο καιτὶ πού ὑπάρχει ἐν χρόνω. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν γι' αὐτὸ ἢ κατ' αἰσθησὴ ἀντίληψη κάποιου ὑπαρκτοῦ² καὶ τῆς διαδοχῆς τῶν προσδιορισμῶν του — ἄρα ἡ ἐμπειρία.

(B 59)

§ 8³

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

(A 42) I⁴. Πρῶτα πρῶτα θὰ χρειαστῆ νά ἐξηγήσουμε ὅσο μποροῦμε πιὸ καθαρὰ ποιὰ εἶναι ἡ γνώμη μας ἀναφορικὰ πρὸς τὴν πρωταρχικὴ φύση⁵ τῆς κατ' αἰσθησὴ γνώσεως γενικὰ, γιὰ νά προλάβουμε κάθε παρερμηνεῖα ὡς πρὸς αὐτή.

Αὐτὸ λοιπὸν πού θέλαμε νά ποῦμε εἶναι τοῦτο: ὅτι ἡ ὅλη ἐποπτεία μας δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μονάχα ἡ παράσταση τοῦ φαινομένου⁶ ὅτι τὰ πράγματα, πού ἐποπτεύουμε, δὲν εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τέτοια ὅπως ἐμεῖς τὰ ἐποπτεύουμε οὔτε οἱ σχέσεις τους ἔχουν αὐτὲς καθαυτὲς τέτοια ποιοτικὴ σύσταση ὅπως αὐτὴ πού φαίνεται σὲ μᾶς καὶ ὅτι, ἅμα ἀφαιρούσαμε τὸ ὑποκείμενό μας ἢ ἔστω μονάχα τὴν ὑποκειμενικὴ φύση τῶν αἰσθησέων μας γενικὰ, τότε θὰ ἐξαφανίζονταν καὶ ἡ ὅλη ποιοτικὴ σύσταση, οἱ κάθε εἴδους σχέσεις τῶν ἀντικειμένων στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο καὶ μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, γιὰ τὸν ὅς φαινόμενα δὲν μποροῦν νά ὑπάρχουν

1. Veränderung.

2. Dasein.

3. Ἡ ἐνδειξὴ «§ 8» λείπει στὴν ἐκδοσὴ Α.

4. Ἡ ἐνδειξὴ «I» λείπει στὴν ἐκδοσὴ Α.

5. Grundbeschaffenheit.

6. Die Vorstellung von Erscheinung.

καθ' ἑαυτὰ παρὰ μόνο μέσα μας¹. Τὸ πῶς μπορεῖ νά ἔχουν τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ καὶ χωριστὰ ἀπὸ τὴν ὅλη δεκτικότητα τῆς αἰσθητικότητάς μας, αὐτὸ παραμένει ὀλωσδιόλου ἄγνωστο σὲ μᾶς. Δὲ γνωρίζουμε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δικό μας τρόπο [κατ' αἰσθησὴ] ἀντίληψως τῶν ἀντικειμένων — τρόπο πού προσιδιάζει σὲ μᾶς καὶ πού δὲ χρειάζεται νά τὸν ἔχη κατ' ἀναγκαιότητα καὶ κάθε ὄν, ἂν καὶ εἶναι ἀναγκαῖος γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Μονάχα ὁ τρόπος αὐτὸς μᾶς ἀπασχολεῖ. Χῶρος καὶ χρόνος εἶναι οἱ καθαρὲς μορφὲς τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ἐνῶ ἡ αἰσθησὴ γενικὰ² ἀποτελεῖ τὴν ὅλη του. Τίς μορφὲς αὐτὲς μποροῦμε νά τίς γνωρίζουμε μονάχα a priori, δηλ. πρὶν ἀπὸ κάθε πραγματικὴ κατ' αἰσθησὴ ἀντίληψη, καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάζονται καθαρὲς ἐποπτεῖες· ἐνῶ ἡ ἄλλη³ εἶναι ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖο μέσα στὴ γνώση μας πού συντελεῖ ὥστε αὐτὴ νά λέγεται γνώση a posteriori, δηλαδή ἐμπειρικὴ ἐποπτεία. Αὐτὲς οἱ μορφὲς εἶναι κατ' ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα σύμφυτες μετὰ τὴν αἰσθητικότητά μας, ὅποιο καὶ νά εἶναι τὸ εἶδος τῶν κατ' αἰσθησὴ δεδομένων μας· αὐτὰ μπορεῖ νά εἶναι διαφόρων εἰδῶν. Καὶ ἂν ἀκόμα μπορούσαμε νά αὐξήσουμε στὸν ὑπερτατο βαθμὸ τὴ σαφήνεια αὐτῆς τῆς δικῆς μας ἐποπτείας, καὶ πάλι δὲ θὰ φτάναμε πιὸ κοντὰ στὴ φύση τῶν ἀντικειμένων, ὅπως εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ. Τὸ πολὺ πολὺ θὰ γνωρίζαμε μόνο τέλεια τὸ δικό μας τρόπο ἐποπτείας, δηλαδή τὴν αἰσθητικότητά μας, καὶ αὐτὴν πάντα κάτω ἀπὸ τοὺς ὅρους, πού εἶναι πρωταρχικὰ σύμφυτες μετὰ τὸ ὑποκείμενο, δηλ. τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο· ποτὲ δὲ θὰ γνωρίζαμε αὐτὸ πού μπορεῖ νά εἶναι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν πιὸ ἀποσαφηνισμένη γνώση τοῦ φαινομένου τῶν ἴδιων, πού εἶναι ἄλλωστε καὶ ἡ μόνη σὲ μᾶς δεδομένη γνώση.

Τὸ ὅτι τάχα ἡ ὅλη αἰσθητικότητά μας δὲν εἶναι τίποτε

1. In uns.

2. Empfindung überhaupt ἢ τὰ κατ' αἰσθησὴ δεδομένα γενικὰ.

3. Δηλ. ἡ αἰσθησὴ (Empfindung).

gicum, 1973, γερμανιστί. 4) Πρὸς δικαίωση τῆς Αἰσθητικῆς, στὸ *Ästhetik heute*, μελέτη, 1974, γερμανιστί. 5) Προϋποθέσεις κατανόησεως τοῦ ἔργου «Μουσικὴ καὶ λόγος» μελέτη, 1970 γερμανιστί. 6) Ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς Ἀρχῆς, μελέτη 1969, γερμανιστί. 7) Ἡ προοπτικότητα στὴν ἑλληνικὴ Σκέψη, μελέτη, 1969, γερμανιστί. 8) Πλάτων καὶ K. R. Popper, μελέτη στὸ περιοδ. «Φιλοσοφία» τ. 3, 1973 γερμανιστί κ.ά. Ἀπὸ τίς μελέτες του στὴν Ἑλλάδα 1975-1977 ἀναφέρουμε. 1) Σύγχρονες κατευθύνσεις τῆς Αἰσθητικῆς. 2) Ὁ Δημόκριτος, ἐπιστημολόγος ἢ φιλόσοφος; στὴν Ἐπετηρίδα τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, 1978, γερμανιστί. 3) Ἐ. Κάντ, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, Εἰσαγωγή - μετάφραση - Σχόλια, 1ο μέρος, ἔκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα, 1977. 4) Ἐ. Κάντ, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, 2ο μέρος, ἔκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα, Ἰούνιος, 1979, posth. καὶ ἄλλα. Ἀκόμα ὑπάρχουν σὲ χειρόγραφα οἱ παραδόσεις του στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Freiburg καὶ οἱ πανεπιστημιακές του σημειώσεις στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Μερικὲς ἀπὸ τίς τελευταῖες ἔχουν ἐκδοθεῖ, ἐνῶ ἄλλες, ὅπως ὁ γερμανικὸς ἰδεαλισμὸς, ἡ φιλοσοφία τοῦ 20οῦ αἰ. κ.λ.π. εἶναι ἀνέκδοτες. Ἐλπίζουμε πὼς σύντομα θὰ δημοσιευθοῦν κι αὐτές.

Γ. Γ.

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

(A 50)
(B 74)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΙΔΕΑ¹ ΜΙΑΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

I

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΘΟΛΟΥ

Ἡ γνώση μας ἀπορρέει ἀπὸ δύο βασικὲς πηγές τοῦ πνεύματος· ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ἡ ἰκανότητα νὰ προσλαμβάνουμε τίς παραστάσεις (ἡ δεκτικότητα τῶν ἐντυπώσεων), ἡ δευτέρα εἶναι ἡ ἰκανότητα [ποῦ μᾶς ἐπιτρέπει] νὰ ἀποκοτῶμε γνώση ἐνὸς ἀντικειμένου μέσω τῶν παραστάσεων αὐτῶν (αὐτενέργεια τῶν ἐννοιῶν)· μετὰ τὴ βοήθεια τῆς πρώτης μᾶς δίνεταί ἓνα ἀντικείμενο, μετὰ τὴ βοήθεια τῆς δευτέρας νοεῖται αὐτὸ [τὸ ἀντικείμενο] σὲ σχέση πρὸς ἐκείνη² τὴν παράσταση (ὡς ἀπλὸς προσδιορισμὸς τοῦ πνεύματος). Ἄρα ἐποπτεία καὶ ἔννοιες ἀπαρτίζουν τὰ στοιχεῖα τῆς ὅλης μας γνώσεως ἔτσι ὥστε οὔτε ἔννοιες χωρὶς ἀντίστοιχη κατὰ κάποιον τρόπο πρὸς αὐτὲς ἐποπτεία, οὔτε ἐποπτεία χωρὶς ἔννοιες μπόρουν³ νὰ προσπορίσουν γνώση⁴. Καὶ οἱ δύο εἶναι ἢ καθαρὲς ἢ ἐμπειρικές. Ἐμπερι-

1. Ἰδέα μετὰ τὴν ἔννοια μιᾶς πνευματικῆς συλλήψεως.

2. Δηλ. τὴ δεδομένη.

3. B: können (μποροῦν)· A: kann (μπορεῖ).

4. Ὁ Kant χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο Erkenntnis = γνώση καὶ στὸ

κ ές, όταν περιέχεται σ' αυτές¹ ένα αίσθημα (τὸ ὁποῖο προϋποθέτει τὴν πραγματικὴ παρουσία τοῦ ἀντικειμένου)· καθαρές ὅμως, όταν στὴν παράσταση δὲν ὑπάρχει καμιά πρόσμειξη αἰσθήματος. Τὸ αἶσθημα μπορεῖ νὰ τὸ ὀνομάση κανεὶς ὕλη τῆς κατ' αἶσθησιν γνώσεως. Γι' αὐτὸ ἡ
(B 75) καθαρὴ ἐποπτεία περιέχει ἀπλῶς καὶ μόνο τὴ μορφή, πού
(A 51) μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐποπτεύουμε κάτι, ἐνῶ ἡ καθαρὴ ἔννοια [περιέχει] μονάχα τὴ μορφή μετὰ τὴν ὁποία νοεῖται ἕνα ἀντικείμενο ἐν γένει. Καθαρές ἐποπτεῖες ἢ καθαρές ἔννοιες εἶναι δυνατὲς μόνο a priori, ἐνῶ ἐμπειρικὲς μονάχα a posteriori.

Ἄν αἰσθητικὸτητα ὀνομάζουμε τὴ δεκτικὸτητα τοῦ πνεύματός μας, δηλ. τὴν ἰκανότητά του νὰ προσλαμβάνη παραστάσεις, ἐφόσον κατὰ κάποιον τρόπο ἐπενεργεῖ κάτι πάνω σ' αὐτό, τότε, ἀντίθετα, νοῦς² εἶναι ἡ ἰκανότητα πού γεννᾷ ἀπὸ μέσα τῆς παραστάσεις ἢ ἡ αὐτενεργεῖα τῆς γνώσεως. Ἡ φύση μας εἶναι ἔτσι πλασμένη, ὥστε ἡ ἐποπτεία νὰ μὴν μπορῇ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο κατ' αἶσθησιν, δηλ. νὰ περιέχει μόνο τὸν τρόπο, τὸ πῶς πάσχουμε ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα. Ἀντίθετα, ἡ ἰκανότητα πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ νοοῦμε τὸ ἀντικείμενο μιᾶς κατ' αἶσθησιν ἐποπτείας εἶναι ὁ νοῦς. Σὲ καμιά ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ιδιότητες δὲν πρέπει νὰ δίνεται μεγαλύτερη προτίμηση ἀπὸ τὴν ἄλλη. Χωρὶς αἰσθητικὸτητα δὲ θὰ μᾶς δινόταν κανένα ἀντικείμενο καὶ χωρὶς νοῦ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ νοηθῇ κανένα ἀπὸ αὐτά. Ἐννοήματα³ χωρὶς περιεχόμενο εἶναι κενά, ἐποπτεῖες χωρὶς ἔννοιες εἶναι τυφλές. Γι' αὐτὸ εἶναι ἐξίσου ἀναγκαῖο νὰ κάνη κανένας

θηλυκὸ γένος, die Erkenntnis, καὶ στὸ οὐδέτερο, das Erkenntnis. Τὸ οὐδέτερο φαίνεται νὰ σημαίνει μᾶλλον τὴν ἀντικειμενικὴ γνώση, ἐνῶ τὸ θηλυκὸ τὴ γνώση ὡς ὑποκειμενικὴ λειτουργία.

1. B: darin· A: darinnen.

2. Verstand.

3. Gedanken == σκέψεις, ἔννοιες, νοήματα.

τὶς ἔννοιές του αἰσθητὲς (δηλ. νὰ τὶς συναρτᾷ μ' ἕνα ἀντικείμενο πού ἀνήκει στὴν ἐποπτεία), καθὼς καὶ νὰ καθιστᾷ τὶς ἐποπτεῖες του ἔννοητὲς (δηλ. νὰ τὶς ὑπαγάγη κάτω ἀπὸ ἔννοιες). Καὶ οἱ δύο δυνάμεις ἢ ἰκανότητες δὲν μποροῦν ν' ἀνταλλάσσουν ἀμοιβαῖα τὸ λειτουργικὸ τους ρόλο. Ὁ νοῦς δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐποπτεύσῃ κάτι καὶ οἱ αἰσθήσεις δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα¹ νὰ νοήσουν κάτι. Μόνο ἀπὸ τὴν ἔνωσή τους μπορεῖ νὰ ἐκπηγάσῃ γνώση. Ἀλλὰ καὶ
(B 76) πάλι δὲν πρέπει νὰ συγχέεται ἡ συμβολὴ τῆς μιᾶς μετὰ τὴ
(A 52) συμβολὴ τῆς ἄλλης· ἀντίθετα, ἔχουμε κάθε λόγο νὰ ἀπομονώνουμε προσεκτικὰ τὴ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ νὰ τὶς διακρίνουμε. Γι' αὐτὸ διακρίνουμε τὴν ἐπιστήμη τῶν κανόνων τῆς αἰσθητικότητας ἐν γένει, δηλ. τὴν Αἰσθητικὴ, ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τῶν κανόνων τῆς νοήσεως καθόλου, δηλ. ἀπὸ τὴ Λογικὴ.

Ἡ Λογικὴ πάλι μετὰ τὴ σειρά τῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ διπλὴ ἀποψη, εἴτε ὡς Λογικὴ τῆς καθόλου εἴτε ὡς Λογικὴ τῆς ἐπὶ μέρους εἰδικῆς χρήσεως τοῦ νοῦ. Ἡ πρώτη μορφή Λογικῆς περιέχει τοὺς ἀπόλυτα ἀναγκαίους κανόνες τῆς νοήσεως, χωρὶς τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι δυνατὴ ἀπολύτως καμιά χρῆση τοῦ νοῦ καὶ συνεπῶς ἀφορᾷ αὐτόν, δηλ. τὸ νοῦ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ διαφορὰ τῶν ἀντικειμένων στὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναφέρεται ὁ νοῦς. Ἡ Λογικὴ τῆς εἰδικῆς χρήσεως τοῦ νοῦ περιέχει τοὺς κανόνες τῆς ὀρθῆς νοήσεως ὡς πρὸς ὀρισμένα εἶδη ἀντικειμένων. Τὴν πρώτη μορφή Λογικῆς μπορεῖ νὰ τὴν ὀνομάση κανένας Στοιχειώδη Λογικὴ, ἐνῶ τὴν ἄλλη ὄργανο αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης. Αὐτὴ ἡ δεύτερη προτάσσεται τὶς περισσότερες φορές στὶς Σχολές ὡς προπαιδευτικὴ μάθηση τῶν ἐπιστημῶν, μολονότι αὐτὴ, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπινου λόγου², εἶναι τὸ πιὸ ὕστερο στάδιο, στὸ ὁποῖο

1. K e h r b a c h : «die Sinne vermögen» (= οἱ αἰσθήσεις ἔχουν τὴ δυνατότητα).

2. Vernunft.

(B 77) αὐτὴ ἡ Λογικὴ τότε μόνο φτάνει, ὅταν ἡ ἐπιστήμη εἶναι πιά ἀπὸ καιρὸ ἑτοιμὴ καὶ χρειάζεται μόνο τὸ τελευταῖο χέρι γιὰ τὴ διόρθωση καὶ τὴν τελείωσίν της. Γιατὶ πρέπει νὰ γνωρίζη κανένας ἤδη σὲ ἀρκετὰ ὑψηλὸ βαθμὸ τὰ ἀντικείμενα, ὅταν πρόκειται νὰ ὑποδείξη τοὺς κανόνες σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους συγκροτεῖται μιὰ ἐπιστήμη τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν.

(A 53) Τώρα ἡ Γενικὴ Λογικὴ εἶναι ἢ ἡ καθαρὴ ἢ ἡ ἐφαρμοσμένη Λογικὴ. Στὴν πρώτη μορφή Λογικῆς, τὴν καθαρὴν, κάνουμε ἀφαίρεση ἀπὸ ὅλες τὶς ἐμπειρικὲς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀσκεῖται [νοεῖ] ὁ νοῦς μας, δηλ. ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ τὸ παιχνίδι τῆς φαντασίας, ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς μνήμης, τὴ δύναμη τῆς συνήθειας, τῆς κλίσεως κλπ., συνεπῶς καὶ ἀπὸ τὶς πηγές τῶν προκαταλήψεων καὶ μάλιστα ἀπὸ ὅλες γενικὰ τὶς αἰτίες, ἀπ' ὅπου μᾶς ἔρχονται ἢ καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς ὑποβάλλονται¹ ὀρισμένες γνώσεις, γιατί οἱ αἰτίες αὐτὲς ἀφοροῦν μόνο τὸ νοῦ κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες τῆς χρήσεώς του, ποὺ γιὰ νὰ τὶς γνωρίσῃ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐμπειρία. "Ἄρα μιὰ Γενικὴ ἀλλὰ Καθαρὴ Λογικὴ ἔχει νὰ κάμῃ μὲ καθαρὲς ἀρχές a priori καὶ εἶναι ἕνας Κανὼνας τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου², ἀλλὰ μόνο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ τυπικὸ μέρος τῆς χρήσεώς τους, ἐνῶ τὸ περιεχόμενον μπορεῖ νὰ εἶναι ὅποιοδήποτε (εἴτε ἐμπειρικὸ εἴτε ὑπερβατικόν). Ἄλλὰ ἔπειτα μιὰ Γενικὴ Λογικὴ ὀνομάζεται ἐφαρμοσμένη, ὅταν ἀσχολεῖται μὲ τοὺς κανόνες τῆς χρήσεως τοῦ νοῦ ὑπὸ τοὺς ὑποκειμενικοὺς ἐμπειρικοὺς ὅρους, ποὺ μᾶς διδάσκει ἡ Ψυχολογία. "Ἄρα ἡ ἐφαρμοσμένη Λογικὴ διέπεται ἀπὸ ἐμπειρικὲς ἀρχές, μολονότι βέβαια εἶναι κατὰ τοῦτο γενικὴ, κατὰ τὸ ὅτι ἀναφέρεται στὴ χρῆση τοῦ

1. A: unterschoben· B: untergeschoben. Ἡ διαφορὰ τῶν δύο γραφῶν εἶναι καθαρὰ γραμματικῆς φύσεως.

2. Ein Kanon des Verstandes und der Vernunft. Κανὼνας μὲ κεφαλαῖο.

νοῦ χωρὶς διάκριση τῶν ἀντικειμένων. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε ἕνας κανὼνας τοῦ νοῦ ἐν γένει οὔτε ἕνα ὄργανο τῶν ἐπιμέρους ἐπιστημῶν παρὰ ἀπλῶς μόνο ἕνα καθαρτῆριο μέσο¹ τοῦ κοινοῦ νοῦ.

"Ἔτσι στὴ Γενικὴ Λογικὴ, τὸ μέρος ἐκεῖνο ποὺ πρόκειται ν' ἀποτελέσῃ τὴν καθαρὴ θεωρία τοῦ λόγου πρέπει νὰ χωριστῇ ἐντελῶς ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἐφαρμοσμένη Λογικὴ (ποὺ μολαταῦτα ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι Γενικὴ). Ἐπιστήμη στὴν κυριολεξία της ἀποτελεῖ μόνο τὸ πρῶτο μέρος, ὅσο καὶ ἂν εἶναι σύντομο καὶ στεγνόν, καὶ τέτοιο ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ἡ σχολαστικὴ ἔκθεσις² μιᾶς Στοιχειολογίας τῆς νοήσεως³. Ἔτσι οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴ Λογικὴ αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχουν πάντα ὑπόψη τους δύο κανόνες:

1. Ἡ Λογικὴ ὡς Γενικὴ Λογικὴ κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενον τῆς γνώσεως ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ νοῦ⁴ καὶ ἀπὸ κάθε διαφορὰ τῶν ἀντικειμένων τῆς γνώσεως αὐτῆς καὶ ἔχει σχέση μόνον μὲ τὴν καθαρὴ μορφή τῆς νοήσεως.

2. Ἡ Λογικὴ ὡς καθαρὴ Λογικὴ δὲ διέπεται ἀπὸ ἐμπειρικὲς ἀρχές, ἐπομένως δὲν ἀντλεῖ τίποτε (ἀντίθετα πρὸς τὴν πεποιθήσιν ποὺ εἶχε σχηματιστῇ κάποτε) ἀπὸ τὴν Ψυχολογία, ἢ ὁποῖα δὲν ἀσκεῖ καμιάν ἀπολύτως ἐπίδραση στὸν κανόνα τῆς νοήσεως. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη, καὶ γι' αὐτὸ ὅλα σ' αὐτὴν πρέπει νὰ ἔχουν πλήρη a priori βεβαιότητα.

Αὐτὸ ποὺ ὀνομάζω ἐγὼ ἐφαρμοσμένη Λογικὴ (ἀντίθετα πρὸς τὴν κοινὴ σημασία τῆς λέξεως αὐτῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖα ἡ Λογικὴ αὐτὴ πρέπει νὰ περιέχῃ ἀρι-

1. Kathartikon.

2. Schulgerechte Darstellung, δηλ. μεθοδικὴ ὅπως στὰ Ἐγχειρίδια Λογικῆς τῶν Σχολαστικῶν.

3. Des Verstandes.

4. Verstandeserkenntnis.

(B 78)

(A 54)

- σμένες ασκήσεις για τις οποίες δίνει τὸν κανόνα ἢ καθαρὴ Λογική), αὐτὴ εἶναι μιὰ παράσταση τοῦ νοῦ¹ καὶ τῶν κανόνων τῆς ἀναγκαίας χρήσεώς του in concreto, δηλαδή ὑπόκειται στίς συμπτωματικὲς συνθήκες τοῦ ὑποκειμένου, οἱ ὁποῖες μποροῦν ἢ νὰ παρεμποδίζουν ἢ νὰ προάγουν τὴ
- (B 79) χρήση αὐτῆ καὶ ποὺ εἶναι συνολικὰ μόνο ἐμπειρικὰ δεδομένες. Αὐτὴ πραγματεύεται τὴν προσοχὴ μὲ τὰ κωλύματα καὶ τὰ ἐπακόλουθά τῆς, τὴν πηγὴ τῆς πλάνης, τὴν κατάσταση τῆς ἀμφιβολίας, τὴν ὑπερευσυνειδησία², τὴν πεποίθηση κλπ. Ἡ γενικὴ καὶ καθαρὴ Λογικὴ βρίσκεται ἀπέναντί τῆς στὴν ἴδια σχέση ποὺ ἔχει ἢ καθαρὴ Ἠθικὴ, ἢ
- (A 55) ὁποῖα περιέχει μόνο τοὺς ἀναγκαίους ἠθικοὺς νόμους μιᾶς ἐλεύθερης βουλήσεως ἐν γένει, πρὸς τὴν καθαυτὸ Ἀρετολογία³ ποὺ ἐξετάζει τοὺς νόμους αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν περιορισμῶν ποὺ συνεπάγονται τὰ συναισθήματα, οἱ κλίσεις καὶ τὰ πάθη στὰ ὁποῖα ὑπόκεινται λίγο ἢ πολὺ οἱ ἄνθρωποι· μιὰ τέτοια Ἠθικὴ δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀποτελέσῃ καθαρὴ καὶ ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη, γιατί ὅπως ἀκριβῶς ἢ ἐφαρμοσμένη Λογικὴ χρειάζεται καὶ αὐτὴ ἐμπειρικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἀρχές.

II

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ⁴

Ἡ Γενικὴ Λογικὴ, ὅπως τὸ δείξαμε, κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο τῆς γνώσεως, δηλαδή ἀπὸ κάθε ἀναφορὰ τῆς γνώσεως πρὸς τὸ ἀντικείμενο καὶ ἐξετάζει μόνο τὴ λογικὴ μορφή στὴ σχέση τῶν γνώσεων μεταξύ τους, δηλ. τὴ μορφή τοῦ νοεῖν ἐν γένει. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπάρ-

1. Eine Vorstellung des Verstandes.
2. Skrupels, τοὺς δισταγμούς.
3. Tugendlehre.
4. Von der transzendentalen Logik.

χουν καθαρὲς ἀλλὰ καὶ ἐμπειρικὲς ἐποπτεῖες (ὅπως ἐκτίθεται στὴν Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ), ἔτσι θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ διάκριση καὶ σὲ καθαρὴ καὶ ἐμπειρικὴ νόηση τῶν ἀντικειμένων. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ θὰ εἶχαμε μιὰ Λογικὴ, στὴν ὁποία δὲ θὰ γινόταν ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο τῆς γνώσεως· γιατί ἐκεῖνη [ἢ Λογικὴ], ἢ ὁποία θὰ περιεῖχε μονάχα τοὺς κανόνες τῆς καθαρῆς νοήσεως ἐνὸς ἀντικειμένου, θὰ ἀπέκλειε ὅλες ἐκεῖνες τὶς γνώσεις, ποὺ θὰ εἶχαν ἐμπειρικὸ περιεχόμενο. Αὐτὴ [ἢ ἄλλῃ Λογικὴ¹] θὰ ἀσχολοῦνταν ἀκόμα καὶ μὲ τὴν πηγὴ τῶν γνώσεων μας ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα, ἐφόσον αὐτὴ [ἢ πηγὴ] δὲν μπορεῖ ν' ἀποδοθῇ στὰ ἀντικείμενα· ἐνῶ, ἀντίθετα, ἢ Γενικὴ Λογικὴ δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν πηγὴ αὐτῆ τῆς γνώσεως ἀλλὰ ἐξετάζει τὶς παραστάσεις², εἴτε αὐτὲς εἶναι πρωταρχικὰ a priori δεδομένες μέσα μας εἴτε ἀπλὰ ἐμπειρικὲς, μόνο ὡς πρὸς τοὺς νόμους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ὁ νοῦς χρησιμοποιοῦ τὶς παραστάσεις στὴ σχέση μεταξύ τους, ὅταν νοῦ, καὶ ἐπομένως αὐτὴ πραγματεύεται μόνο τὴ νοητικὴ μορφή³, ἢ ὁποία μπορεῖ νὰ δοθῇ στίς παραστάσεις, ἀπ' ὁπουδήποτε καὶ ἂν αὐτὲς ἐκπηγάζουν.

Καὶ ἐδῶ κάνω τὴν ἐξῆς παρατήρηση, ἢ ὁποία θ' ἀσκῆσιν ἐπίδραση σὲ ὅλες τὶς θεωρήσεις ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ ποὺ πρέπει νὰ τὴν ἔχη κανένας ὑπ' ὄψιν του, ὅτι δηλαδή ὑπερβατικὴ⁴ δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται κάθε a priori γνώση παρὰ μόνο ἐκεῖνη μέσω τῆς ὁποίας γνωρίζουμε ὅτι — καὶ πῶς — μερικὲς παραστάσεις⁵ (ἐποπτεῖες ἢ ἔννοιες) μποροῦν νὰ ἐφαρμοστοῦν ἀποκλειστικὰ a priori ἢ εἶναι δυνα-

1. Πρόκειται γιὰ τὴν Ὑπερβατικὴ Λογικὴ, ὅπως θὰ δοῦμε.
2. Vorstellungen.
3. Verstandesform, λογικὴ μορφή.
4. Transzendental. Ἐδῶ καθορίζεται γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ μὲ ἀκρίβεια ἢ καντιανὴ ἔννοια τοῦ transzendental.
5. Vorstellungen. Ἡ ἐπεξήγηση στὴν παρένθεση μᾶς δίνει τὸ ἀκριβὲς καντιανὸ νόημα τοῦ ὅρου παράσταση.

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ

ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Η ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

Με τὸν ὄρο «Ἀναλυτικὴ τῶν ἐννοιῶν» δὲν ἐννοῶ τὴν ἀνάλυση αὐτῶν [τῶν ἐννοιῶν] ἢ τὴ συνηθισμένη στὶς φιλοσοφικὲς ἐρευνες διαδικασία, μετὴν ὁποία οἱ προσφερόμενες ἐννοιες ἀνατέμνονται καὶ ἀποσαφηνίζονται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους· ἐννοῶ μᾶλλον κάτι ποὺ πολὺ λίγο ἐπιχειρήθηκε ὡς τώρα, δηλ. τὴν ἀνατομία αὐτῆς τῆς ἰδίας τῆς ἰκανότητος τοῦ νοῦ¹, με σκοπὸ νὰ ἐρευνηθῇ ἡ δυνατότητα τῶν a priori ἐννοιῶν κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε αὐτὲς νὰ τίς βρίσκουμε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μέσα στὸ νοῦ τὸν ἴδιο ποὺ αὐτὸς εἶναι ὁ τόπος τῆς γεννήσεώς τους καὶ νὰ ἀναλύουμε γενικὰ τὴν καθαρὴ τους χρῆση· αὐτὸ εἶναι, πραγματικὰ, τὸ εἰδικὸ ἔργο μιᾶς Ὑπερβατικῆς Φιλοσοφίας· τὸ ὑπολειπόμενο εἶναι ἡ λογικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἐννοιῶν στὴ Φιλοσοφία ἐν γένει. Γι' αὐτὸ θὰ παρακολουθήσουμε τίς καθαρὲς ἐννοιες ὡς τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ τίς ἀρχικὲς καταβολές τους στὸν ἀνθρώπινο νοῦ, ὅπου βρίσκονται ἔτοιμες ἀπὸ πρὶν, ὡς ὅτου ἀναπτυχθοῦν τελικὰ μετὴν εὐκαιρία [ποὺ τοὺς δίνεται] ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ [ὡς ὅτου] ἐκτεθοῦν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ νοῦ στὴν καθαρότητά τους, ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τοὺς ἐμπειρικοὺς ὅρους ποὺ τίς συνοδεύουν.

(A 66)

(B 91)

1. Zergliederung des Verstandesvermögens selbst.

ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΙΤΟΥ ΠΟΥ ΟΔΗΓΕΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΥ

Ὅταν θέτῃ κανένας μιὰ γνωστικὴ ἰκανότητα σὲ λειτουργία, τότε, ἀνάλογα πρὸς τίς περιστάσεις, ἔρχονται σὲ φῶς διάφορες ἐννοιες, ποὺ φανερώνουν τὴν ἰκανότητα αὐτὴ καὶ ποὺ μποροῦν νὰ συγκεντρωθοῦν σ' ἓνα λίγο ἢ πολὺ ἐκτενὴ κατάλογο, ἀνάλογα μετὸ χρόνο καὶ τὴν ὀξυδέρκεια¹ ποὺ διατέθηκαν γιὰ τὴν παρατήρησή τους. Ποῦ θὰ τελειώσῃ ἡ ἐρευνα αὐτῆ, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστῇ ποτὲ με βεβαιότητα ἀκολουθώντας αὐτὴ τὴ μηχανικὴ, θὰ λέγαμε, διαδικασία. Ἐπίσης οἱ ἐννοιες, ποὺ βρίσκονται ἔτσι μόνο εὐκαιρικὰ, δὲν ἀνακαλύπτονται με τάξη καὶ συστηματικὴ ἐνότητα, ἀλλὰ μονάχα ἐνώνονται τελικὰ σὲ ζεύγη κατὰ τὴν ὁμοιότητά τους καὶ κατατάσσονται κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ περιεχομένου τους ἀπὸ τίς ἀπλὲς ὡς τίς πιὸ σύνθετες ἔτσι ὥστε ν' ἀποτελοῦν σειρές, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι καθόλου συστηματικὲς, μολονότι ἔχουν παραχθῆ κατὰ κάποιον τρόπο μεθοδικὰ².

(A 67)

(B 92)

Ἡ Ὑπερβατικὴ Φιλοσοφία ἔχει τὸ πλεονέκτημα ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ ζητᾷ νὰ βρῇ τίς ἐννοίες της, σύμφωνα με μιὰν ἀρχή, γιὰτὶ αὐτὲς ἐκπηγάζουν, καθαρὰ καὶ ἀπρόσμιχτα, ἀπὸ τὸ νοῦ³, ποὺ ἀποτελεῖ ἀπόλυτη ἐνότητα, καὶ

1. Scharfsinnigkeit ὀξύνοια. A: Scharfsichtigkeit.

2. Ὑπαινιγμὸς ποὺ ἀφορᾷ τὸν J. Locke.

3. Aus dem Verstande.

γιατί πρέπει να συνέχονται υποχρεωτικά μεταξύ τους βάσει μιᾶς ἔννοιας ἢ Ἰδέας. Μιὰ τέτοια ἐνότητα παρέχει ἕναν κανόνα πὸν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποδίδουμε a priori σὲ κάθε καθαρὴ ἔννοια τοῦ νοῦ τὴ θέση τῆς καὶ σὲ ὅλες μαζὶ τὴν πληρότητά τους· διαφορετικὰ καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο θὰ γινόταν κατὰ πῶς μᾶς ἀρέσει ἢ στὴν τύχη.

**ΤΟΥ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΟΥ ΜΙΤΟΥ ΠΟΥ ΟΔΗΓΕΙ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ
ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΥ**

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΝΟΥ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

Παραπάνω ἐξηγήσαμε τὸ νοῦ μόνο ἀρνητικὰ ¹ λέγοντας ὅτι εἶναι μιὰ ὄχι κατ' αἴσθησι γνωστικὴ ἰκανότητα. Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἴσθησι, νὰ ἔχουμε καμιὰ ἐποπτεία. Ἄρα ὁ νοῦς δὲν εἶναι δύναμις τῆς ἐποπτείας. Δὲν ὑπάρχει πάλι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐποπτεία, κανένας ἄλλος τρόπος γνώσεως παρὰ μόνο μέσω ἐννοιῶν. Ἄρα ἢ γνώσις κάθε τουλάχιστο ἀνθρώπινου νοῦ εἶναι γνώσις μέσω ἐννοιῶν, ὄχι ἐποπτειακὴ ² ἀλλὰ συλλογιστικὴ ³. Ὅλες οἱ ἐποπτεῖες, ἐπειδὴ εἶναι κατ' αἴσθησι, στηρίζονται σὲ ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις ⁴, ἄρα ⁵ οἱ ἐννοίες σὲ λειτουργίες ⁶. Μὲ τὸν ὄρο ὅμως λειτουργία ἐννοῶ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐνεργήματος ⁷ πὸν κατατάσσει διάφορες παραστάσεις κάτω ἀπὸ μιὰ κοινὴ παράστασι. Ἄρα οἱ ἐννοίες στηρίζονται στὴν αὐτενέργεια τῆς νοήσεως ὅπως ἐπίσης οἱ (κατ' αἴσθησι) ἐποπτεῖες στὴ δεκτικότητα τῶν ἐντυπώσεων. Ἄλλὰ ὁ νοῦς δὲν

(A 68)

(B 93)

1. Ὁ E r d m a n n παρατηρεῖ ὅτι στὰ προηγούμενα λείπει μιὰ τέτοια ἀρνητικὴ ἐξήγησι.

2. Intuitiv.

3. Diskursiv.

4. Affektionen.

5. Ἄντι also (=ἄρα) ὁ A d i c k e s : aber (=ἀλλά).

6. Funktionen.

7. Handlung.

μπορεί να κάνει καμιά άλλη χρήση τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν παρά μονάχα γιὰ νὰ σχηματίζη κρίσεις μὲ τὴ βοήθειά τους. Ἀφοῦ καμιά παράσταση δὲν ἀναφέρεται ἄμεσα στὸ ἀντικείμενο ἐκτὸς μόνο ἀπὸ τὴν ἐποπτεία¹, γι' αὐτὸ μιὰ ἔννοια δὲν ἀναφέρεται ποτὲ ἄμεσα σ' ἓνα ἀντικείμενο παρά μόνο σὲ κάποιαν ἄλλη παράσταση τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ (εἴτε αὐτὴ εἶναι ἐποπτεία ἢ καὶ ἀκόμα ἔννοια)². Ἄρα ἡ κρίση εἶναι ἢ ἔμμεση γνώση ἐνὸς ἀντικειμένου, κατὰ συνέπεια ἢ παράσταση μιᾶς παραστάσεώς του³. Σὲ κάθε κρίση ὑπάρχει μιὰ ἔννοια, πού ἰσχύει γιὰ πολλὲς καὶ ἀνάμεσα στὶς πολλὲς αὐτὲς⁴ περιλαμβάνει μιὰ δεδομένη παράσταση, ἢ ὁποία τελικὰ ἀναφέρεται ἄμεσα στὸ ἀντικείμενο. Ἔτσι λ.χ. στὴν κρίση: ὅλα τὰ σώματα εἶναι διαιρετὰ⁵, ἢ ἔννοια τοῦ διαιρετοῦ ἀναφέρεται σὲ διάφορες ἄλλες ἔννοιες: ἐδῶ ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ἢ ἔννοια τοῦ διαιρετοῦ ἀναφέρεται εἰδικὰ στὴν ἔννοια τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ σὲ ὀρισμένα φαινόμενα⁶ πού μᾶς παρουσιάζονται. Ἔτσι τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ γίνονται ἔμμεσα παραστατὰ μέσω τῆς ἔννοιας τῆς διαιρετότητας. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ ὅλες οἱ κρίσεις εἶναι λειτουργίες⁷ τῆς ἐνότητος ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς παραστάσεις μας, ἀφοῦ δηλαδὴ ἀντὶ γιὰ μιὰ ἄμεση παράσταση

(A 69) νοιες: ἐδῶ ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ἢ ἔννοια τοῦ διαιρετοῦ ἀναφέρεται εἰδικὰ στὴν ἔννοια τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ σὲ ὀρισμένα φαινόμενα⁶ πού μᾶς παρουσιάζονται. Ἔτσι τὰ

(B 94) ἀντικείμενα αὐτὰ γίνονται ἔμμεσα παραστατὰ μέσω τῆς ἔννοιας τῆς διαιρετότητας. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ ὅλες οἱ κρίσεις εἶναι λειτουργίες⁷ τῆς ἐνότητος ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς παραστάσεις μας, ἀφοῦ δηλαδὴ ἀντὶ γιὰ μιὰ ἄμεση παράσταση

1. B/A: Ἡ ἔκδοσις Heide mann (Reclam) ἔχει: ἀφοῦ καμιά ἄλλη παράσταση (Da keine andere Vorstellung). Βλ. Kant, Nachträge, XXXIV.

2. H: die entweder selbst nur mittelbar oder unmittelbar die Anschauung enthält (= ἢ ὁποία παράσταση περιέχει ἢ ἴδια τὴν ἐποπτεία εἴτε μόνο ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα).

3. Die Vorstellung einer Vorstellung desselben.

4. Erdmann: unter diesen vielen.

5. B/A: veränderlich (= μεταβλητά). 4 ἔκδοσις καὶ III: teilbar (= διαιρετὰ). Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Kant στὸ ἀντίτυπο πού χρησιμοποιοῦσε ὁ ἴδιος.

6. B/A: Erscheinungen (= φαινόμενα). Kant, Nachträge XXXVI: Anschauungen (= ἐποπτεῖες).

7. Funktionen.

χρησιμοποιεῖται μιὰ [ἄλλη] ἀνώτερη, πού περιλαμβάνει καὶ ἐκείνη καὶ ἄλλες κάτω ἀπὸ αὐτὴν καὶ χρησιμεύει γιὰ τὴ γνώση τοῦ ἀντικειμένου, καὶ ἔτσι πολλὲς¹ δυνατὲς γνώσεις συναίρουσιν σὲ μιὰ καὶ μόνη. Ἀλλὰ ὅλα τὰ ἐνεργήματα τοῦ νοῦ μποροῦμε νὰ τὰ ἀναγάγουμε σὲ κρίσεις, ὥστε ὁ νοῦς νὰ παρουσιάζεται τελικὰ ὡς δύναμη τοῦ κρίνειν². Πραγματικά, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, ὁ νοῦς εἶναι μιὰ ἰκανότητα τοῦ νοεῖν. Τὸ νοεῖν πάλι εἶναι ἢ γνώση³ βάσει ἐννοιῶν. Ἀλλὰ οἱ ἔννοιες ὡς κατηγορούμενα δυνατῶν κρίσεων ἀναφέρονται σὲ κάποια παράσταση ἐνὸς ἀντικειμένου [πού μένει] ἀκόμα ἀκαθόριστο. Ἔτσι ἡ ἔννοια τοῦ σώματος σημαίνει κάτι, ἓνα μέταλλο, πού μπορεῖ νὰ γνωσθῇ μέσω τῆς ἔννοιας αὐτῆς. Ἄρα ἡ ἔννοια εἶναι τότε μόνο ἔννοια, ἐφόσον κάτω ἀπὸ αὐτὴν περιλαμβάνονται ἄλλες παραστάσεις, μέσω τῶν ὁποίων ἢ ἴδια μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται σὲ ἀντικείμενα. Ἄρα αὐτὴ⁴ [ἡ ἔννοια] ἀποτελεῖ τὸ κατηγορούμενο σὲ μιὰ δυνατὴ κρίση, π.χ. κάθε μέταλλο εἶναι σῶμα. Ἔτσι οἱ λειτουργίες τοῦ νοῦ μποροῦν νὰ βρεθοῦν συνολικά, ἅμα μπορῇ κανένας νὰ ἐκθέσῃ μὲ πληρότητα τὶς λειτουργίες τῆς ἐνότητος μέσα στὶς κρίσεις. Ὅτι ὁμοίως αὐτὸ εἶναι κάλλιστα κατορθωτό, αὐτὸ θὰ φανῇ ὀλοκάθαρα στὸ ἐπόμενο τμήμα.

1. Ἀντὶ viel ὁ Valentiner προτείνει: «viele».

2. Ein Vermögen zu urteilen.

3. Ἀντὶ Erkenntnis ὁ Mellin προτείνει: Erkennen (= τὸ γινώσκειν).

4. B: Es (= αὐτό). A: Er (= αὐτή).

(A 70)
(B 95)

ΤΟΥ ΜΙΤΟΥ ΠΟΥ ΟΔΗΓΕΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ
ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

§ 9¹

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ ΣΤΙΣ ΚΡΙΣΕΙΣ

Όταν κάνουμε γενικά αφαίρεση από κάθε περιεχόμενο μιᾶς κρίσεως και στρέφουμε την προσοχή μας μόνο στην καθαρὴ μορφή τῆς νοήσεως², τότε βρίσκουμε ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ νοεῖν μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ σὲ τέσσερις τίτλους, πού ὁ καθένας τους περιλαμβάνει τρία οὐσιώδη σημεῖα³. Αὐτὰ μποροῦν ἄριστα νὰ παρασταθοῦν στὸν ἀκόλουθο πίνακα:

1.		
Κρίσεις κατὰ τὸ Ποσὸν		
Καθολικὲς		
Μερικὲς		
Ἀτομικὲς		
2.		3.
Κατὰ τὸ Ποιὸν	Κατὰ τὴν Ἀναφορὰ	
Καταφατικὲς	Κατηγορικὲς	
Ἀποφατικὲς	Ὑποθετικὲς	
Ἀόριστες ⁴	Διαζευκτικὲς	
4 ⁵ .		
Κατὰ τὸν Τρόπο		
Προβληματικὲς		
Βεβαιωτικὲς		
Ἀποδεικτικὲς		

1. Ἡ ἐνδειξη § 9 δὲν ὑπάρχει στὴν ἐκδοσι Α.
2. Verstandesform.
3. Momente.
4. Unendliche (= ἀπειρες, ἀπειροδύναμες).
5. B: «I» (τυπογραφικὸ λάθος).

Ἐπειδὴ ἡ διαίρεση αὐτὴ παρεκκλίνει σὲ μερικὰ, μολονότι ἔχει οὐσιαστικά, σημεῖα ἀπὸ τὴ συνηθισμένη τεχνικὴ τῶν Λογικῶν, γι' αὐτὸ μερικὲς παρατηρήσεις¹ πού μποροῦν νὰ προφυλάξουν ἀπὸ ἐνδεχόμενες παρανοήσεις εἶναι πολὺ χρήσιμες. (B 96)

1. Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴ Λογικὴ λέγουν, καὶ ἔχουν δίκιο σ' αὐτό, ὅτι εἶναι δυνατὸ κατὰ τὴν χρῆση τῶν κρίσεων στοὺς συλλογισμοὺς² οἱ ἀτομικὲς κρίσεις νὰ ἐξετάζονται σὰ νὰ ἦσαν καθολικὲς. Ὁ λόγος εἶναι ὁ ἐξῆς: ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ἔχουν καθόλου πλάτος, τὸ κατηγορούμενό τους δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται μονάχα σὲ ἓνα μέρος ἀπὸ ἐκεῖνα, πού ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ἐννοια τοῦ ὑποκειμένου, καὶ νὰ ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἄρα αὐτὸ [τὸ κατηγορούμενο] ἰσχύει γιὰ τὴν ἐννοια χωρὶς καμιά ἐξαιρέση σὰ νὰ ἦταν μιὰ καθολικὴ ἐννοια³ μὲ ἓνα πλάτος πού τὸ κατηγορούμενο θὰ ἴσχυε γιὰ ὅλη τὴ σημασία τοῦ πλάτους αὐτοῦ. Ἀντίθετα, ἀν συγκρίνουμε μιὰ ἀτομικὴ κρίση μὲ μιὰ καθολικὴ, ἀπλῶς ὡς γνώση, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ποσοῦ, τότε ἡ ἀτομικὴ κρίση⁴ ἔχει πρὸς τὴν καθολικὴ κρίση τὴν ἴδια σχέση πού ἔχει ἡ μονάδα⁵ πρὸς τὴν ἀπειρότητα καὶ ἔτσι εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ οὐσιαστικὰ διάφορη ἀπὸ τὴν καθολικὴ. Ἄρα, ὅταν ἀξιολογῶ μιὰ ἀτομικὴ κρίση (judicium singulare) ἔχει μονάχα κατὰ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς κύρος ἀλλὰ καὶ ὡς γνώση ἐν γένει, κατὰ τὸ ποσὸ πού αὐτὴ ἔχει σὲ σύγκριση πρὸς ἄλλες γνώσεις, τότε ἡ κρίση αὐτὴ εἶναι ἀσφαλῶς διάφορη ἀπὸ τὶς καθολικὲς κρίσεις (judicia communia) καὶ ἀξίζει νὰ καταλάβῃ μιὰ ἰδιαίτερη θέση σ' ἓναν πλήρη πίνακα τῶν οὐσιαστικῶν στοιχείων τοῦ νοεῖν⁶ (μολονότι βέβαια αὐτὸ δὲν

1. Verwahrungen.
2. In Vernunftschlüssen.
3. Ein gemeingültiger Begriff.
4. Erdmann: es.
5. Einheit (= ἐνότητα ἢ μονάδα).
6. Momente des Denkens.

αυτό κρίσεις αυτού του είδους είναι δυνατό να είναι και προφανώς ψευδείς και όμως, όταν λαμβάνονται ως προβληματικές, να χρησιμεύουν ως όροι για τη γνώση της αλήθειας. Έτσι η κρίση: *ὁ κόσμος ὑπάρχει ὡς ἀποτέλεσμα τυφλῆς τύχης*, δὲν ἔχει στὴ διαζευκτικὴ κρίση παρὰ μόνο προβληματικὴ ἀξία, δηλαδή ὡς πρόταση πού ἐνδέχεται κάποιος νὰ τὴ δεχθῆ, πρὸς στιγμὴ, καὶ ὅμως αὐτὴ χρησιμεύει (ὅπως ἡ ἐνδειξὴ τοῦ σφαλεροῦ δρόμου ἀνάμεσα στὸν ἀριθμὸ ὅλων ἐκείνων τῶν δρόμων ὅπου μπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ κανένας) στὸ νὰ βρῆ κανένας τὸν ἀληθινὸ δρόμο. Ἄρα ἡ προβληματικὴ πρόταση ἐκφράζει μόνο λογικὴ δυνατότητα (πού δὲν εἶναι καθόλου ἀντικειμενική), δηλαδή τὴν ἐλευθερίαν νὰ θεωρήσῃ κανένας μιὰ τέτοια πρόταση ὡς ἰσχύουσα, μιὰν ἀπλῶς αὐθαίρετη παραδοχὴ τῆς ἀπὸ τὸ νοῦ. Ἡ βεβαιωτικὴ πρόταση μιλάει γιὰ λογικὴ πραγματικότητα ἢ ἀλήθεια, ὅπως λ.χ. σ' ἓνα ὑποθετικὸ συλλογισμό τὸ ἠγούμενο ἀπαντᾷ στὴν προκείμενη προβληματικὰ, στὴν ἐλάχισσυνα βεβαιωτικὰ καὶ ὑποδηλώνει ὅτι ἡ πρόταση εἶναι ἤδη δεμένη μετὰ τὸ νοῦ σύμφωνα με τοὺς νόμους τοῦ¹, ἢ ἀποδεικτικὴ πρόταση νοεῖ τὴ βεβαιωτικὴ ὡς καθορισμένην ἀπὸ τοὺς νόμους αὐτοὺς τοῦ νοῦ καὶ γι' αὐτὸ ὡς a priori ἀποφαντικὴ καὶ ὡς ἐκφράζουσα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο λογικὴ ἀναγκαιότητα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὅλα ἐδῶ ἐνσωματώνονται ἀπευθείας [ἄμεσα]² στὸ νοῦ, ἔτσι ὥστε πρῶτα νὰ κρίνῃ κανένας κατιτὶ ὡς προβληματικὸ, ὕστερα πάλι νὰ τὸ δέχεται βεβαιωτικὰ ὡς ἀληθινὸ, καὶ τέλος ὡς ἀχώριστα δεμένο μετὰ τὸ νοῦ, δηλ. ὡς ἀναγκαῖο καὶ ἀποδεικτικὸ, γι' αὐτὸ μπορεῖ κανένας τὶς τρεῖς αὐτὲς λειτουργίες τοῦ τρόπου νὰ τὶς ὀνομάσῃ καὶ ἰσάριθμες πλευρὲς τοῦ νοεῖν³ γενικά.

1. Ἐντὶ κόμμα ὁ Rosenkranz προτείνει τελεία· ὁ Kersch προτείνει ἄνω στιγμὴ.

2. Gradweise. Ἄλλοι (Kemp Smith) μεταφράζουν βαθμιαία (step by step).

3. Momente des Denkens.

ΤΟΥ ΜΙΤΟΥ ΠΟΥ ΟΔΗΓΕΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ
ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ

(B 102)

ΤΡΙΤΟ ΤΜΗΜΑ

§ 10¹

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ ἢ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ

Ἡ Γενικὴ Λογικὴ κάνει, ὅπως εἰπώθηκε ἤδη πολλὰς φορές, ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο τῆς γνώσεως καὶ περιμένει νὰ τῆς δοθοῦν παραστάσεις ἀπὸ ἄλλοῦ, ἀδιάφορο ἀπὸ τοῦ, γιὰ νὰ τὶς μετατρέψῃ πρῶτα σὲ ἔννοιες, πράγμα πού γίνεται μετὰ τρόπο ἀναλυτικὸ. Ἀντίθετα, ἡ Ὑπερβατικὴ Λογικὴ βρίσκει μπροστὰ τῆς ἓνα πολλαπλὸ a priori αἰσθητικότητος², πού τῆς τὸ προσφέρει ἡ Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ, γιὰ νὰ δώσῃ ὑλικὸ στὶς καθαρὲς ἔννοιες τοῦ νοῦ, χωρὶς τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν³ χωρὶς περιεχόμενο, ἄρα τελείως κενή. Ἐέρουμε ὅτι ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος περιέχουν ἓνα πολλαπλὸ τῆς καθαρῆς a priori ἐποπτείας, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποτελοῦν καὶ τοὺς ὅρους τῆς δεκτικότητος τοῦ πνεύματός μας, πού τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ δέχεται παραστάσεις ἀντικειμένων καὶ συνεπῶς αὐτοὶ [χῶρος καὶ χρόνος] πρέπει νὰ ἐπιδροῦν κάθε φορὰ καὶ στὴν ἐννοιά τους⁴ [τῶν ἀντικειμένων]. Ἀλλὰ ἡ αὐτενέργεια τῆς νοήσεώς μας ἀπαιτεῖ νὰ διοδευτῆ⁵ πρῶτα κατὰ κάποιο τρόπο τὸ πολλαπλὸ αὐτό, νὰ συναχθῆ [στὸ νοῦ] καὶ νὰ συνδεθῆ⁶, γιὰ νὰ σχηματίσῃ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο

(A 77)

1. Ἡ ἐνδειξὴ § 10 δὲν ὑπάρχει στὴν A.

2. Ein Mannigfaltiges der Sinnlichkeit a priori.

3. B/A: würde (= θὰ ἦταν, δηλ. ἡ Ὑπερβ. Λογικὴ) Leclair: würden (= θὰ ἦσαν, δηλ. οἱ καθαρὲς ἔννοιες τοῦ νοῦ).

4. Ὁ Vaihinger διαβάσει ἀντὶ «καὶ στὴν ἐννοιά τους» dasseble (= στὸ ἴδιο, δηλ. τὸ πνεῦμα). Ὁ Erdmann ἀναφέρει τὸ die (= αὐτοὶ) στοὺς ὅρους, δηλ. στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο.

5. Durchgegangen = νὰ διανυθῆ.

6. Vaihinger: «durch den Begriff» (= μέσω τῆς ἔννοιος).

μιά γνώση. Αυτή την ενέργεια ονομάζω ἐγὼ σύνθεση¹.
 (B 103) Ἄλλὰ μὲ τὸν ὄρο σύνθεσης στή γενικότητα του σημασία ἐννοῶ τὴν ἐνέργεια² πού προσθέτει διάφορες παραστάσεις τῆ μιᾶ στήν ἄλλη καὶ συλλαμβάνει τὴν πολλαπλότητά τους σὲ μιᾶ γνώση. Μιᾶ τέτοια σύνθεση εἶναι καθαρή, ὅταν τὸ πολλαπλὸ δὲν εἶναι ἐμπειρικό, ἀλλὰ δεδομένο a priori (ὅπως αὐτὸ πού εἶναι δεδομένο στὸ χῶρο καὶ τὸ³ χρόνο). Αὐτοὶ [χῶρος, χρόνος] πρέπει νὰ μᾶς εἶναι ὑποχρεωτικά, δεδομένοι πρὶν ἀπὸ κάθε ἀνάλυση τῶν παραστάσεων μας καὶ [γι' αὐτὸ] δὲν μποροῦν ἐννοίες νὰ παραχθοῦν ἀναλυτικά κατὰ τὸ περιεχόμενό τους. Ἄλλὰ ἡ σύνθεση ἐνὸς πολλαπλοῦ (εἴτε τοῦ ἐμπειρικά εἴτε τοῦ a priori δεδομένου) γεννᾷ πρῶτα μιᾶ γνώση, πού μπορεῖ στήν ἀρχὴ νὰ εἶναι ἀκατέργαστη καὶ συγκεχυμένη καὶ κατὰ συνέπεια νὰ ἔχη ἀνάγκη τῆς ἀναλύσεως· ὅμως μόνο ἡ σύνθεση εἶναι πραγματικά ἐκεῖνο πού συνάγει κατ' οὐσίαν τὰ στοιχεῖα σὲ γνώσεις καὶ τὰ συνενώνει σὲ κάποιο περιεχόμενο· ἄρα εἶναι τὸ πρῶτο, στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συγκεντρώσουμε τὴν προσοχή μας, ἅμα θέλουμε νὰ ἐκφέρουμε κρίση γιὰ τὴν ἀρχικὴ πηγὴ τῆς γνώσεώς μας.

(A 78)

Ἡ σύνθεση ἐν γένει, ὅπως θὰ τὸ δοῦμε ἀργότερα, εἶναι τὸ ἀπλὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἰκανότητος τῆς φαντασίας⁴, μιᾶς τυφλῆς, μολονότι ἀπαραίτητης λειτουργίας τῆς ψυχῆς⁵, πού χωρὶς αὐτὴν δὲ θὰ εἶχαμε καθόλου γνώση, ἀλλὰ καὶ πού σπάνια μᾶς εἶναι συνειδητή. Ὡστόσο τὸ νὰ ὑπαχθῇ ἡ σύνθεση αὐτὴ ὑπὸ ἐννοίας⁶, αὐτὸ εἶναι μιᾶ λειτουργία, πού προσιδιάζει στὸ νοῦ⁷ καὶ πού πρῶτιστα χάρη σ'

1. Synthesis.

2. Handlung.

3. Valentinier: «in der» (= καὶ στό).

4. Einbildungskraft.

5. Kant, (Nachträge, XLI): einer Funktion des Verstandes (= μιᾶς λειτουργίας τοῦ νοῦ).

6. Diese Synthesis auf Begriffe zu bringen.

7. Verstand.

αὐτὴν μᾶς προσπορίζει αὐτὸς τὴ γνώση στήν καθαυτὸ σημασία τοῦ ὄρου.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ καθαρὴ σύνθεση, γενικὰ θεωρούμενη, μᾶς δίνει τὴν καθαρὴ ἐννοία τοῦ νοῦ. Ἄλλὰ μὲ τὴ σύνθεση αὐτὴ ἐννοῶ ἐκεῖνη πού στηρίζεται στή βάση τῆς a priori συνθετικῆς ἐνότητας: ἔτσι ἡ ἀρίθμησή μας (αὐτὸ φαίνεται περισσότερο στοὺς μεγάλους ἀριθμούς) εἶναι μιᾶ σύνθεση κατὰ ἐννοίες, γιὰτὶ ἐπιτελεῖται σύμφωνα πρὸς μιᾶ κοινὴ ἀρχὴ ἐνότητας (λ.χ. τοῦ δεκαδικοῦ συστήματος). Ἄρα ὑπ' αὐτὴ τὴν ἐννοία ἡ ἐνότητα στή σύνθεση τοῦ πολλαπλοῦ γίνεται ἀναγκαία.

(B 104)

Στὸν ἀναλυτικὸ τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι¹ διάφορες παραστάσεις ὑπάγονται ὑπὸ μίαν ἐννοία (ἐνα ἔργο μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται ἡ Γενικὴ Λογικὴ). Ἄλλὰ τὸ νὰ ὑπαγάγῃς ὄχι τίς παραστάσεις ἀλλὰ τὴν καθαρὴ σύνθεση τῶν παραστάσεων ὑπὸ ἐννοίες, αὐτὸ τὸ διδάσκει ἡ Ὑπερβατικὴ Λογικὴ. Τὸ πρῶτο πού πρέπει νὰ μᾶς ἔχη δοθῇ, γιὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ a priori γνώση ὅλων τῶν ἀντικειμένων, εἶναι τὸ πολλαπλὸ τῆς καθαρῆς ἐποπτείας· τὸ δεύτερο εἶναι ἡ σύνθεση τοῦ πολλαπλοῦ αὐτοῦ μέσω τῆς δυνάμεως τῆς φαντασίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ δὲ μᾶς δίνει ἀκόμα καμιά γνώση. Οἱ ἐννοίες, οἱ ὁποῖες προσδίνουν ἐνότητα στήν καθαρὴ αὐτὴ σύνθεση καὶ οἱ ὁποῖες συνίστανται μονάχα στήν παράσταση αὐτῆς τῆς ἀναγκαίας συνθετικῆς ἐνότητας, αὐτὲς ἀποτελοῦν τὸ τρίτο [πού συμβάλλει] ἀπαραίτητα στή γνώση ἐνὸς ἐμφανιζόμενου ἀντικειμένου, καὶ αὐτὲς στηρίζονται στὸ νοῦ.

(A 79)

Ἡ ἴδια λειτουργία πού προσδίνει ἐνότητα στίς διάφορες παραστάσεις σὲ μιᾶ κρίση, προσδίνει ἐπίσης ἐνότητα καὶ στήν ἀπλή σύνθεση διάφορων² παραστάσεων

(B 105)

1. Analytisch.

2. B/A: verschiedene (= διάφορες: III: verschiedener (= διαφορών). Τὴ γραφὴ «διάφορων» προτείνει ὁ Mellin.

σὲ μιὰν ἐποπτεία, ἡ ὁποία, γενικὰ ἐκφραζόμενη, ὀνομάζεται καθαρὴ ἔννοια τοῦ νοῦ¹. Ἄρα ὁ ἴδιος νοῦς καὶ μάλιστα μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐνεργήματα, μὲ τὰ ὁποῖα παρήγαγε τὴ λογικὴ μορφή τῆς κρίσεως στὶς ἔννοιες, μέσω τῆς ἀναλυτικῆς ἐνότητας, ὁ ἴδιος εἰσάγει ἐπίσης στὶς παραστάσεις τοῦ ἑνα ὑπερβατικὸ περιεχόμενο² μέσω τῆς συνθετικῆς ἐνότητας τοῦ πολλαπλοῦ στὴν ἐμπειρία ἐν γένει· γι' αὐτὸ ὀνομάζονται καθαρὲς ἔννοιες τοῦ νοῦ αὐτὲς ποὺ ἀναφέρονται a priori σὲ ἀντικείμενα, πράγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτύχη ἡ Γενικὴ Λογικὴ.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ προκύπτουν τόσες ἀκριβῶς καθαρὲς ἔννοιες τοῦ νοῦ, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται a priori σὲ ἀντικείμενα τῆς ἐποπτείας ἐν γένει, ὅσες λογικὲς λειτουργίες ὑπάρχουν σὲ ὅλες τὶς δυνατὲς κρίσεις, [ὅπως εἶδαμε] στὸν προηγούμενο πίνακα: γιὰ τὸ παραπάνω λειτουργίες ἐξ-αντλοῦν ὀλικὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ νοῦ καὶ καταμετροῦν ἔτσι τὴ δύναμή του³ σὲ ὅλη τῆς τὴν ἔκταση. Τὶς ἔννοιες (A 80) αὐτὲς ὀνομάζουμε σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη κατηγορίες⁴, ἐπειδὴ ἡ πρόθεσή μας πρωταρχικὰ συμπίπτει μὲ τὴ δική του, μολονότι ἔπειτα στὴν ἀνάπτυξη ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ αὐτήν.

1. Reine Verstandesbegriff.

2. Transzendentalen Inhalt. Τὸ ὑπερβατικὸ ἐδῶ μὲ τὴν καντιανὴ σημασία τοῦ ὄρου.

3. Sein Vermögen.

4. Kategorien.

Πίνακας τῶν κατηγοριῶν

(B 106)

1.

Τοῦ ποσοῦ¹:Ἐνότητα² [ἐν]Πολλότητα³ [πολλά]Ὀλότητα⁴ [ὅλον].

2.

Τοῦ ποιοῦ⁵:Πραγματικότητα⁷Ἄρνηση⁹Περιορισμός¹⁰.

3.

Τῆς ἀναφορᾶς⁶:Ἐνύπαρξη καὶ ἀθύπαρξη⁸
(substantia = οὐσία καὶ
accidens = συμβεβηκός)Αἰτιότητα καὶ ἐξάρτηση¹¹
(αἷτιον καὶ αἷτιατόν)Κοινωνία¹² (Ἀλληλεπίδραση
ἀνάμεσα στὸ ποιοῦν καὶ
τὸ πάσχον).

4.

Τοῦ τρόπου¹³:Δυνατότητα — Μὴ δυνατότητα¹⁴Ἐπάρχειν — Μὴ ὑπάρχειν¹⁵Ἀναγκαιότητα — Τυχαιότητα¹⁶.

1. Der Quantität.

2. Einheit.

3. Vielheit.

4. Allheit.

5. Der Qualität.

6. Der Relation, ἄλλοι μεταφράζουν: τῆς σχέσεως.

7. Realität.

8. Der Inhärenz und Subsistenz. Ὁ Erdmann διαγράφει τὸ ἄρθρο.

9. Negation.

10. Limitation.

11. Der Kausalität und Dependenz.

12. Der Gemeinschaft.

13. Der Modalität.

14. Möglichkeit — Unmöglichkeit = τὸ δυνατό — τὸ ἀδύνατο.

15. Dasein — Nichtsein = εἶναι — μὴ εἶναι.

16. Notwendigkeit — Zufälligkeit.

χτὸ γι' αὐτὸν τὸ ὄλο πεδίο τῆς δραστηριότητάς του ποὺ εἶναι πάντα σκόπιμη.

Προηγουμένως θέλω νὰ προτάξω ἀκόμα μονάχα τὴν ἐξήγηση τῶν κατηγοριῶν. Αὐτὲς εἶναι ἐννοίες ἐνὸς ἀντικειμένου ἐν γένει, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἐποπτεία τοῦ ἀντικειμένου θεωρεῖται ὡς καθορισμένη ἐν σχέσει πρὸς μιὰ ἀπὸ τὶς λογικὰς λειτουργίες τῶν κρίσεων¹. Ἔτσι ἡ λειτουργία τῆς κατηγορικῆς κρίσεως ἦταν ἡ λειτουργία τῆς σχέσεως τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ κατηγορούμενο, ὅπως στὸ παράδειγμα: ἅλα τὰ σώματα εἶναι διαιρετά. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ψιλῆς λογικῆς χρήσεως τοῦ νοῦ ἔμενε ἀκαθόριστο σὲ ποιὰ² ἀπὸ τὶς δύο ἐννοίες³ θέλει ν' ἀποδώσει κανένας τὴν λειτουργία τοῦ ὑποκειμένου καὶ σὲ ποιὰ τοῦ κατηγορουμένου. Γιατὶ μπορεῖ κανένας ἐπίσης νὰ πῆ κάθε διαιρετὸ εἶναι σῶμα. Μὲ τὴν κατηγορία ὁμως τῆς οὐσίας⁴, ὅταν ὑπαγάγω τὴν ἐννοία τοῦ σώματος κάτω ἀπὸ αὐτὴν, καθορίζεται ὅτι ἡ ἐμπειρικὴ ἐποπτεία μέσα στὸν κόσμον τῶν φαινομένων⁵ πρέπει ν' ἀντιμετωπίζεται πάντα ὑποχρεωτικὰ μόνον ὡς ὑποκείμενο, ποτε ὡς κατηγορούμενο ἀπλῶς τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὶς ἄλλες κατηγορίες.

1. A d i c k e s : urteilen (= τοῦ κρίνειν).

2. B: welcher (= ποιὰ)· III: welchem (= σὲ ποιὰ).

3. Δηλ. τοῦ ὑποκειμένου ἢ τοῦ ἀντικειμένου.

4. Substanz.

5. In der Erfahrung.

ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

[ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ Α]

ΠΕΡΙ ΤΩΝ A PRIORI ΑΡΧΩΝ
ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

Ἔστι μὴ ἐννοία ὀφείλει νὰ γεννιέται πλήρως a priori καὶ νὰ ἀναφέρεται σὲ ἓνα ἀντικείμενο, μολονότι οὔτε ὑπάγεται ἢ ἴδια στὴν ἐννοία μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας οὔτε ἀπαρτίζεται ἀπὸ στοιχεῖα μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας, αὐτὸ εἶναι τελείως ἀντιφατικὸ καὶ ἀδύνατο. Γιατὶ τότε αὐτὴ [ἢ ἐννοία] δὲ θὰ εἶχε κανένα περιεχόμενο καὶ τοῦτο, γιατί δὲ θ' ἀντιστοιχοῦσε σ' αὐτὴν καμιά ἐποπτεία, ἀφοῦ ἐποπτεῖες ἐν γένει, μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι δυνατό νὰ μᾶς δίνονται ἀντικείμενα, αὐτὲς ἀποτελεῖν τὸ πεδίο ἢ τὸ συνολικὸ ἀντικείμενο δυνατῆς ἐμπειρίας. Μιὰ a priori ἐννοία, ἢ ὁποία δὲ

ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ¹

[ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ Β]

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ
ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ

§ 15

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑΣ ΜΙΑΣ ΣΥΝΔΕΣΕΩΣ ΓΕΝΙΚΑ

Τὸ πολλαπλὸ τῶν παραστάσεων μπορεῖ νὰ ἀποτελῇ δεδομένο σὲ μιὰ ἐποπτεία, ἢ ὁποία εἶναι ἀπλῶς κατ' αἴσθησιν,

1. Οἱ παράγραφοι 15-27 καὶ ἡ σύντομη περίληψη τῆς παραγωγῆς αὐτῆς [B 129 ὡς 169] δὲν ὑπάρχουν στὴν ἐκδοσὴ Α.

θά αναφερόταν σ' αὐτή [τῆ δυνατῆ ἐμπειρία], θ' ἀποτελοῦσε μόνο τῆ λογικῆ μορφῆ γιὰ τὸ σχηματισμὸ μιᾶς ἐννοίας¹ ἀλλ' ὄχι τὴν ἐννοια τὴν ἴδια, ποὺ μ' αὐτὴ θά νοοῦνταν κάτι.

Ἐπομένως ἂν ὑπάρχουν καθαρὲς *a priori* ἐννοιες, τότε αὐτὲς μποροῦν βέβαια νὰ μὴν περιέχουν τίποτε τὸ ἐμπειρικό, ἐν τούτοις ὅμως πρέπει ν' ἀποτελοῦν ὑποχρεωτικὰ καθαντὸ *a priori* ὄρους γιὰ μιὰ δυνατῆ ἐμπειρία ὡς τῆ μόνη βάση στὴν ὁποία μπορεῖ νὰ στηρίζεται ἡ ἀντικειμενικὴ τους πραγματικότητα.

Γι' αὐτὸ, ἂν θέλη κανένας νὰ μάθῃ πῶς εἶναι δυνατὲς οἱ καθαρὲς ἐννοιες τοῦ νοῦ, πρέπει νὰ ἐρωτήσῃ ποιοὶ εἶναι οἱ *a priori* ὄροι, ἀπ' ὅπου ἐξαρτᾶται ἡ δυνατότητα τῆς ἐμπειρίας καὶ οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν ὑποκείμενη βάση της, ὅσο καὶ ἂν κἀν ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε ἐμπειρικό στοιχεῖο τῶν

1. Zu einem Begriff.

δηλ. τίποτε ἄλλο ἀπὸ δεκτικότητα, καὶ ἡ μορφῆ τῆς ἐποπτείας αὐτῆς μπορεῖ νὰ βρίσκεται *a priori* στὴν παραστατική μας δύναμη, χωρὶς αὐτὴ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο πάσχει [δέχεται ἐπιδράσεις] τὸ ὑποκείμενο. Ἄλλὰ ἡ σύνδεση¹ (*conjunctio*) ἐνός πολλαπλοῦ ἐν γένει δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ γεννηθῆ μέσα μας μέσω τῶν αἰσθήσεων καὶ κατὰ συνέπεια οὔτε μπορεῖ νὰ περιέχεται συνάμα στὴν καθαρὴ μορφῆ τῆς κατ' αἴσθησιν ἐποπτείας· γιὰ αὐτὴ [ἡ σύνδεση] εἶναι μιὰ πράξη αὐτενέργειας τῆς παραστατικῆς ἰκανότητος καὶ ἐπειδὴ αὐτὴν, πρὸς διαχωρισμὸ ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα, πρέπει νὰ τὴν ὀνομάζουμε νόηση², γι' αὐτὸ κάθε σύνδεση, εἴτε τῆ συνειδητοποιοῦμε εἴτε ὄχι [καὶ] εἴτε εἶναι σύνδεση τοῦ πολλαπλοῦ τῆς ἐποπτείας εἴτε διάφορων ἐννοιῶν καὶ εἴτε πρόκειται

1. Verbindung.
2. Verstand.

φαινομένων. Μιὰ ἐννοια, ἡ ὁποία ἐκφράζει αὐτὸν τὸν μορφολογικό¹ καὶ ἀντικειμενικό ὄρο τῆς ἐμπειρίας γενικὰ καὶ ἐπαρκῶς, θά ὀνομαζόταν καθαρὴ ἐννοια τῆς νοήσεως. Ἄν ἔχω καθαρὲς ἐννοιες τῆς νοήσεως, τότε μπορῶ καὶ νὰ ἐπινοήσω κάλλιστα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἴσως εἶναι ἀδύνατα, ἴσως δυνατὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ ποὺ δὲν μποροῦν νὰ γίνουν δεδομένα καμίας ἐμπειρίας, καὶ τοῦτο γιὰ τὴν σύνδεση τῶν ἐννοιῶν μπορεῖ νὰ παραλειφθῆ κάτι², ποὺ παρ' ὅλ' αὐτὰ ἀνήκει κατ' ἀναγκαιότητα στὸν ὄρο μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας, (ἐννοια ἐνός πνεύματος³) ἢ καθαρὲς ἐννοιες τοῦ νοῦ μποροῦν νὰ ἐπεκταθοῦν περισσότερο ἀπ' ὅσο μπορεῖ νὰ χωρέσῃ⁴ ἡ ἐμπειρία (ἐννοια τοῦ θεοῦ). Ἄλλὰ τὰ στοιχεῖα

1. Formale.
2. Ἐλαστικότητα τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τοῦ νοῦ.
3. Begriff eines Geistes. Τὸ πνεῦμα μὲ τὴν πνευματιστικὴ σημασία.
4. Fassen.

ὡς πρὸς τὸ πρῶτο γιὰ κατ' αἴσθησιν ἢ μὴ κατ' αἴσθησιν ἐποπτεία, [ἡ σύνδεση] εἶναι μιὰ νοητικὴ ἐνέργεια¹, ποὺ ἐμεῖς τῆς δίνουμε τὴ γενικὴ ὀνομασία σύνθεσις², γιὰ νὰ καταστήσουμε σύγχρονα μ' αὐτὴν αἰσθητὸ ὅτι ἐμεῖς [οἱ ἄνθρωποι] δὲν μποροῦμε νὰ νοοῦμε τίποτε ὡς συνδεδεμένο στὸ ἀντικείμενο, χωρὶς νὰ ἔχουμε ἐνεργήσει προηγουμένως ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τὴ σύνδεση, καὶ ὅτι ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς παραστάσεις ἡ σύνθεσις εἶναι ἡ μόνη ποὺ δὲ δίνεται ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα ἀλλὰ τελεῖται μόνο ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο τὸ ἴδιο, γιὰ τὴν εἶναι μιὰ πράξη τῆς αὐτενέργειάς του. Ἐδῶ ἀντιλαμβάνεται κανένας εὐκόλα ὅτι ἡ πράξη αὐτὴ πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ εἶναι πρωταρχικὰ ἐνιαία καὶ νὰ ἰσχύῃ ἐξίσου γιὰ κάθε σύνδεση καὶ ὅτι ἡ ἀνάλυσις³, ποὺ φαίνεται

1. Verstandeshandlung.
2. Synthesis.
3. Auflösung Analysis.

για όλες τις *a priori* γνώσεις, ακόμα και για αθάίρετα και παράλογα πλάσματα, μπορεί μὲν νὰ μὴν εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία (γιατὶ διαφορετικὰ δὲ θὰ ἦσαν γνώσεις *a priori*), ὥστόσο πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ περιέχουν πάντα τοὺς καθαρὸς *a priori* ὄρους μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας καὶ ἑνὸς ἀντικειμένου [τῆς ἐμπειρίας] αὐτῆς, γιατί διαφορετικὰ ὄχι μόνο δὲ θὰ νοοῦνταν ἀπολύτως τίποτε μέσω αὐτῶν ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιες, χωρὶς δεδομένα, δὲ θὰ μπορούσαν νὰ γεννηθοῦν στὴ σφαῖρα τῆς νοήσεως.

Λοιπόν, αὐτὲς τὲς ἐννοιες, οἱ ὁποῖες περιέχουν *a priori* τὸ καθαρὸ νοεῖν δίπλα στὴν ἐμπειρία¹, τὲς βρίσκουμε στὲς κατηγορίες, καὶ εἶναι ἤδη ἐπαρκῆς παραγωγή τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν καὶ δικαίωση² τοῦ ἀντικειμενικοῦ τους κύρους, ἂν μπορούμε νὰ ἀποδείξουμε: ὅτι μόνο διαμέσου αὐ-

1. Bei jeder Erfahrung.

2. Rechtfertigung.

ν^ο ἀποτελεῖ τὸ ἀντίθετό της, προϋποθέτει μολαταῦτα πάντα αὐτὴ [τὴ σύνθεση]: γιατί ὅπου ἡ νόηση δὲν ἔχει συνδέσει προηγουμένως κάτι, ἐκεῖ δὲν μπορεί καὶ νὰ ἀναλύσει κάτι, γιατί αὐτὸ μόνο ὡς συνδεδεμένο ἀπὸ αὐτὴ [τὴ νόηση] μπορεί νὰ ἔχη δοθῆ στὴν παραστατικὴ ἰκανότητα.

Ἀλλὰ ἡ ἐννοια τῆς συνδέσεως σέρνει μαζί της ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐννοια τοῦ πολλαπλοῦ καὶ τῆς συνθέσεώς του ἀκόμα καὶ τὴν ἐννοια τῆς ἐνότητας¹ τοῦ ἴδιου [τοῦ πολλαπλοῦ]. Σύνδεση εἶναι παράσταση τῆς σ υ ν θ ε τ ι κ ῆς ἐνότητας τοῦ πολλαπλοῦ*. Ἄρα ἡ παράσταση τῆς ἐνότητας αὐτῆς

* Ἄν οἱ παραστάσεις οἱ ἴδιες εἶναι ταυτόσημες καὶ ἐπομένως μπορούν νὰ νοοῦνται ἢ μιὰ μέσω τῆς ἄλλης ἀναλυτικά, αὐτὸ δὲν ἐξετάζεται ἐδῶ. Ἡ σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η τῆς μιᾶς [παραστάσεως] πρέπει, ἐφόσον γίνεται λόγος γιὰ τὸ πολλαπλό, νὰ διακρίνεται πράγματι ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς ἄλλης καὶ ἐδῶ πρόκειται μονάχα γιὰ τὴ σύνθεση αὐτῆς τῆς (δυνατῆς) συνειδήσεως.

1. Einheit.

τῶν εἶναι δυνατό νὰ νοεῖται ἓνα ἀντικείμενο. Ἀλλὰ ἐπειδὴ σ' ἓνα τέτοιο διάνοημα¹ ἀπασχολοῦνται περισσότερες δυνάμεις ἀπὸ τὴν ἰκανότητα μονάχα τοῦ νοεῖν, δηλ. τοῦ νοῦ, καὶ ὁ νοῦς ὁ ἴδιος, ὡς ἰκανότητα τοῦ γιννώσκειν, ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀναφέρεται σὲ ἀντικείμενα, χρειάζεται καὶ αὐτός, ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς, μιὰ διασάφηση, γι' αὐτὸ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐξετάσουμε πρῶτα τὲς ὑποκειμενικὲς πηγές, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὴν *a priori* βάση γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς ἐμπειρίας, ὄχι ὡς πρὸς τὴν ἐμπειρικὴ ἀλλὰ τὴν ὑπερβατικὴ τους ἰδιοσυστασία.

Ἄν κάθε μιὰ παράσταση χωριστὰ ἦταν ὁλότελα ξένη πρὸς τὴν ἄλλη, κατὰ κάποιον τρόπο ἀπομονωμένη καὶ χωρισμένη ἀπὸ αὐτὴν, τότε δὲ θὰ ξεπεθοῦσε ποτὲ κάτι τέτοιο σὰν αὐτὸ ποὺ εἶναι γνώση, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ ἓνα ὅλον ἀπὸ

1. In einem solchen Gedanken (= σὲ μιὰ τέτοια νοητικὴ ἀναφορά).

δὲν μπορεί νὰ γεννιέται ἀπὸ τὴ σύνδεση, αὐτὴ [ἡ ἐνότητα] μᾶλλον, μὲ τὸ νὰ προστίθεται στὴν παράσταση τοῦ πολλαπλοῦ, αὐτὴ πρωταρχικὰ καθιστᾶ καὶ τὴν ἐννοια τῆς συνδέσεως δυνατῆ. Ἡ ἐνότητα αὐτὴ, ποὺ προηγεῖται *a priori* ὅλων τῶν ἐνοιῶν τῆς συνδέσεως, δὲν εἶναι, ὅπως θὰ λέγαμε, ἐκείνη ἡ κατηγορία τῆς ἐνότητας (§ 10): γιατί ὅλες οἱ κατηγορίες βασιζονται στὲς λογικὲς λειτουργίες τῶν κρίσεων, ἀλλὰ σ' αὐτὲς [τὲς κρίσεις] νοεῖται ἤδη σύνδεση, ἄρα ἐνότητα δεδομένων ἐνοιῶν. Ἐπομένως ἡ κατηγορία προϋποθέτει ἤδη τὴ σύνδεση. Γι' αὐτὸ εἴμαστε ἀναγκασμένοι ν' ἀναζητήσουμε τὴν ἐνότητα αὐτὴν (ὡς ποιοτικὴ § 12) ἀκόμα πιὸ ψηλά, δηλ. σ' ἐκεῖνο ποὺ περιέχει τὸ ἴδιο τὴν ἀρχή¹ [βάση] τῆς ἐνότητας διάφορον ἐνοιῶν στὲς κρίσεις, ἄρα τῆς δυνατότητας τῆς νοήσεως καὶ μάλιστα στὴ λογικὴ της χρῆση.

1. Grund.

παραστάσεις πού συνάπτονται και συνδέονται. Ἐάν λοιπόν στήν αἰσθησι¹, ἐπειδή ἀκριβῶς περιέχει πολλαπλότητα στήν ἐποπτεία της, ἀποδίδω μιὰ σύνοψη², τότε στή σύνοψη αὐτή ἀντιστοιχεῖ κάθε φορά μιὰ σύνθεση³ καί ἡ δεκτικότη⁴τα⁴ μπορεί νά καταστήσει γνώσεις δυνατές μόνο ἅμα ἔχη συνδεθῆ μέ τήν αὐτενέργεια⁵. Αὐτή [ἡ αὐτενέργεια] εἶναι ἡ βάση μιᾶς τριπλῆς συνθέσεως, ἡ ὁποία τελεῖται πάντα σέ κάθε γνώση κατ' ἀναγκαιότητα: δηλ. ἡ σύνθεση τῆς προσλήψεως⁶ τῶν παραστάσεων ὡς τροποποιήσεων⁷ τοῦ πνεύματος στήν σφαῖρα τῆς ἐποπτείας, ἡ σύνθεση

1. Dem Sinne (= περιληπτικά στις αἰσθήσεις).
2. Synopsis (= συνόραση).
3. Synthesis.
4. Rezeptivität.
5. Spontaneität.
6. Der Apprehension.
7. Als Modifikationen.

§ 16

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΤΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΣ¹

(B 132) Τό: Ἐγὼ νοῶ², αὐτό πρέπει νά ἔχη τή δύνατότητα νά συνοδεύη ὅλες μου τίς παραστάσεις· γιατί διαφορετικά θά μπορούσε νά σχηματιστῆ μέσα μου ἡ παράσταση ἀπό κάτι, πού δέ θά ἦταν δυνατό νά νοηθῆ, πρᾶγμα πού ἀκριβῶς σημαίνει ἡ ὅτι ἡ παράσταση εἶναι ἀδύνατη ἢ τουλάχιστο γιά μένα τίποτε. Ἐκείνη ἡ παράσταση, πού εἶναι δυνατό νά εἶναι δεδομένη πρὶν ἀπό κάθε νόηση, αὐτή ὀνομάζεται ἐποπτεία. Ἐπειδή τὸ κάθε πολλαπλὸ τῆς ἐποπτείας ἔχει ἀναγκαῖα ἀναφορὰ πρὸς τό: ἐγὼ νοῶ, στὸ ἴδιο ὑποκείμενο, στὸ ὁποῖο ἀπαντᾷ τὸ πολλαπλὸ αὐτό.

1. Apperzeption.
2. Ich denke.

τῆς ἀναπλάσεως¹ τῶν παραστάσεων στή σφαῖρα τῆς φαντασίας² καί ἡ ἀναγνώρισις³ τους στή σφαῖρα τῆς ἔννοιας. Αὐτὲς [οἱ τρεῖς συνθέσεις] ὀδηγοῦν τώρα σέ τρεῖς ὑποκειμενικὲς πηγὲς τῆς γνώσεως, οἱ ὁποῖες καθιστοῦν δυνατὴ τὴν ἴδια τὴ νόηση καί μέσω αὐτῆς κάθε ἐμπειρία ὡς ἐμπειρικὸ προϊόν τῆς νοήσεως. (A 98)

ΠΡΟ-ΥΠΟΜΝΗΣΗ

Ἡ παραγωγή τῶν κατηγοριῶν συνδέεται μέ τόσες δυσκολίες καί ἀναγκάζει [τὴ σκέψη] νά διεισδύσει τόσο βαθειά στίς πρώτες ἀρχὲς τῆς δυνατότητας τῆς γνώσεώς μας ἐν γένει, ὥστε ἐγώ, γιά ν' ἀποφύγω τὴ διεξοδικότητα μιᾶς

1. Der Reproduktion.
2. Einbildung.
3. Rekognition.

Ἄλλὰ ἡ παράσταση αὐτή εἶναι μιὰ πράξις¹ τῆς αὐτενέργειας, δηλ. δὲν μπορεί νά θεωρεῖται ὡς ἀνήκουσα στήν αἰσθητικότητα. Τὴν ὀνομάζω καθαρή κατάληψη², γιά νά τὴ διακρίνω ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ ἢ πρωταρχικὴ κατάληψη, γιατί αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐκείνη τὴν αὐτοσυνειδησία³, ἡ ὁποία καθὼς γεννάει τὴν παράσταση ἐγὼ νοῶ, [παράσταση] πού πρέπει νά ἔχη τὴ δυνατότητα νά συνοδεύη κάθε ἄλλη καί ἡ ὁποία εἶναι μία καί ἡ αὐτὴ σέ κάθε συνείδηση, δὲν εἶναι δυνατό νά συνοδεύεται ἐπιπλέον ἀπὸ καμιά ἄλλη [παράσταση]. Ὀνομάζω ἐπίσης τὴν ἐνότητά της ὑπερβατικὴ ἐνότητα τῆς αὐτοσυνειδησίας, γιά νά δηλώσω τὴ δυνατότητα τῆς ἀπριόρι γνώσεως [πού πηγάζει] ἀπὸ αὐτή. Γιατί οἱ πολ-

1. Aktus.
2. Die reine Apperzeption.
3. Selbstbewusstsein.

πλήρους θεωρίας και παρ' ὅλ' αὐτὰ νὰ μὴν παραλείψω τίποτε ἀπὸ μιὰ τόσο ἀναγκαία ἔρευνα, θεώρησα πῶς φρόνιμο μὲ τὶς ἐπόμενες τέσσερις ἀριθμημένες παραγράφους μᾶλλον νὰ προετοιμάσω τὸν ἀναγνώστη παρὰ νὰ τὸν πληροφορήσω· καὶ [θεώρησα σκόπιμο] στὸ ἀμέσως ἐπόμενο τρίτο τμήμα νὰ παρουσιάσω τότε γιὰ πρώτη φορά τὴν ἔρευνα τῶν στοιχείων αὐτῶν τῆς νοήσεως. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ καταληφθῆ ἀπὸ ἀποστροφή λόγω¹ τῆς σκοτεινότητος, ἢ ὁποία εἶναι ἀναπόφευκτη σ' ἓνα δρόμο ποὺ εἶναι ἀκόμα τελείως ἀπάτητος, ἀλλὰ ὁ ὁποῖος [ἀναγνώστης], ὅπως ἐλπίζω, πρόκειται στὸ τμήμα ποὺ μνημονεύσαμε παραπάνω νὰ διαφωτιστῆ ἔτσι ὥστε νὰ φθάσῃ σὲ πλήρη κατανόηση².

1. Durch (=λόγω, ἐξαιτίας) δὲν ὑπάρχει στὴν Α· προστέθηκε στὴν IV.

2. Νὰ δῆ καθαρὰ καὶ ξάστερα.

λαπλές παραστάσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι δεδομένες σὲ μιὰν ἐποπτεία, δὲ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι παραστάσεις δικές μου¹, ἂν δὲν ἀνήκαν στὸ σύνολό τους σὲ μιὰ αὐτοσυνειδησία, δηλ. πρέπει ὡς παραστάσεις δικές μου (εἴτε αὐτὸ μοῦ εἶναι συνειδητὸ εἴτε ὄχι) νὰ εἶναι πραγματικὰ κατ' ἀναγκαιότητα σύμμετρες πρὸς τὸν ὄρο ποὺ συντελεῖ ὥστε νὰ ἔχουν τὴ δύνατότητα νὰ συνυπάρχουν σὲ μιὰ καθολικὴ αὐτοσυνειδησία, γιὰ διαφορετικὰ δὲ θὰ ἀνήκαν ὀλοσχερῶς σὲ μένα. Ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ αὐτὴ σύνδεση συνάγονται πολλὰ συμπεράσματα.

Δηλαδή ἡ ὀλοσχερῆς ταυτότητα τῆς καταλήψεως ἑνὸς πολλαπλοῦ ποὺ εἶναι δεδομένο στὴν ἐποπτεία περιέχει μιὰ σύνθεση τῶν παραστάσεων καὶ εἶναι δυνατὴ μόνο μέσω τῆς συνειδήσεως αὐτῆς τῆς συνθέσεως. Γιατὶ ἡ ἐμπειρικὴ συν-

1. Meine Vorstellungen.

1. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΛΗΨΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Οἱ παραστάσεις μας ἀπ' ὅπουδήποτε καὶ ἂν πηγάζουν, εἴτε δηλ. προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ἐξωτερικῶν πραγμάτων ἢ ἐσωτερικῶν αἰτίων, εἴτε γεννιοῦνται ἀπὸ ἰσχυρὰ ἢ ἐμπειρικὰ ὡς φαινόμενα, ὡστόσο ἀνήκουν ὡς τροποποιήσεις τοῦ πνεύματος¹ στὴν ἐσωτερικὴ αἴσθηση καὶ σὰν τέτοιες ὅλες οἱ γνώσεις μας ὑπάγονται στὸ τέλος ἀληθινὰ στὸ μορφολογικὸ ὄρο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, δηλ. τὸ χρόνο ὡς ἐκεῖνο μέσα στὸ ὁποῖο αὐτὲς πρέπει ὑποχρεωτικὰ στὸ σύνολό τους νὰ μπαίνουν σὲ τάξη, νὰ συνδέονται καὶ νὰ συσχετίζονται. Αὐτὸ ἀποτελεῖ γενικὴ παρατήρηση, ἢ ὁποία πρέπει νὰ τεθῆ ὅπωςδήποτε ὡς ὑποκείμενη βάση στὰ ἐπόμενα.

Κάθε ἐποπτεία περιέχει μέσα της ἓνα εἶδος πολλαπλοῦ,

1. Als Modifikationen des Gemüts.

εἶδηση, ἢ ὁποία συνοδεύει διάφορες παραστάσεις εἶναι αὐτὴ καθαντὴ διεσπαρμένη καὶ χωρὶς ἀναφορὰ πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ ὑποκειμένου. "Ἄρα ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ δὲν πραγματώνεται ἀκόμα μὲ τὸ ὅτι ἐγὼ συνοδεύω κάθε παράσταση μὲ συνείδηση ἀλλὰ μὲ τὸ ὅτι ἐγὼ προσθέτω τὴν αὐτὴν ἄλλη καὶ ἔχω συνείδηση τῆς συνθέσεώς τους. Κατὰ συνέπεια μόνο ἐπειδὴ μπορῶ νὰ συνδέω ἓνα πολλαπλὸ δεδομένων παραστάσεων σὲ μιὰ συνείδηση εἶναι δυνατό νὰ ἔχω ὁ ἴδιος παράσταση τῆς ταυτότητας τῆς συνειδήσεως μέσα σ' αὐτὲς τὶς παραστάσεις, δηλ. ἡ ἀναλυτικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως εἶναι δυνατὴ μόνο ὑπὸ τὴν προϋπόθεση κάποιας συνθετικῆς*. Ἡ σκέψη: οἱ παραστάσεις αὐτὲς ποὺ εἶναι

* Ἡ ἀναλυτικὴ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως ἐνυπάρχει σὲ ὅλες τὶς κοινὲς ἔννοιες¹ αὐτὲς καθαντὲς, λ.χ. ὅταν ὁ νοῦς μας πάη γενικὰ στὸ

1. Gemeinsamen Begriffen. Λατ. conceptus communis.

τὸ ὁποῖο ὅμως δὲ θὰ μπορούσε νὰ σχηματιστῆ σὲ παράσταση ὡς πολλαπλό, ἂν τὸ πνεῦμα¹ δὲ διέκρινε τὸ χρόνο στὴν ἀκολουθία τῶν ἐντυπώσεων τῆς μιᾶς κατόπιν τῆς ἄλλης· γιατί κάθε παράσταση ὡς περιεχόμενῃ μέσα σὲ μιὰ στιγμή δὲν μπορεί ποτὲ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἀπόλυτῃ ἐνότητα. Γιὰ νὰ προέλθῃ λοιπὸν ἀπὸ τὸ πολλαπλὸ αὐτὸ ἐνότητα τῆς ἐποπτείας (ὅπως λ.χ. στὴν παράσταση τοῦ χώρου) εἶναι ἀναγκαία πρῶτα ἡ διόδευση² τῆς πολλαπλότητας καὶ ἔπειτα ἡ σύλ-ληψη³ τοῦ πολλαπλοῦ, ἕνα ἐνέργημα πού ἐγὼ τὸ ὀνομάζω σύνθεση τῆς προσλήψεως⁴, γιατί αὐτὴ ἀναφέρεται ἀκριβῶς στὴν

1. Das Gemüt (= συνείδηση).

2. Das Durchlaufen, τὸ πέρασμα, τὸ περπάτημα, ἡ διάnuση.

3. Die zusammennehmung (= ἡ ὁμοῦ λήψη).

4. Synthesis der Apprehension. Ἡ Apprehension εἶναι τὸ στοιχεῖο, ἡ πρόσληψη, πού συνδέει κάθε ἀντίληψη, ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ.

δεδομένες στὴν ἐποπτεία ἀνήκουν σὲ μένα στὸ σύνολό τους σημαίνει κατὰ συνέπεια μόνο τοῦτο, ὅτι δηλ. τὶς συνενώνω ἐγὼ σὲ μιὰ αὐτοσυνειδησία ἢ ὅτι μπορῶ τουλάχιστο

κόκκινον, τότε ἔχω μ' αὐτὸ τὴν παράσταση μιᾶς ιδιότητας, ἡ ὁποία (ὡς γνώρισμα) μπορεί νὰ ἀπαντᾷ κάπου ἢ νὰ εἶναι συνδεδεμένη μεῖς ἄλλες παραστάσεις· ἄρα μόνο δυνάμει μιᾶς προενοημένης δυνατῆς συνθετικῆς ἐνότητας μπορῶ νὰ ἔχω παράσταση καὶ τῆς ἀναλυτικῆς. Μιὰ παράσταση, πού ὀφείλει νὰ νοηθῆ ὡς κοινὴ σὲ διαφορετικὰς παραστάσεις, θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει σὲ τέτοιες, οἱ ὁποῖες ἐκτός ἀπὸ τὴν ἴδια ἔχουν καὶ κάτι διαφορετικὸ. Ἀπάνω τους, κατὰ συνέπεια αὐτῆ [ἢ παράσταση] πρέπει νὰ νοεῖται προηγουμένως σὲ συνθετικὴ ἐνότητα μεῖς ἄλλες (μολονότι παραστάσεις μόνο δυνατῆς) προτοῦ μπορέσω νὰ νοήσω τὴν ἀναλυτικὴ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία τὶς καθιστᾷ κοινὰς ἐννοίας (conceptus communis). Κι ἔτσι ἡ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως εἶναι τὸ ὕψιστο σημεῖο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἐξαρτοῦμε κάθε χρῆση τῆς νοήσεως, ἀκόμα καὶ ἢ τῆ Λογικῆ καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν Ὑπερβατικὴ Φιλοσοφία καὶ μάλιστα ἡ δύναμη αὐτῆ εἶναι ἡ ἴδια ἡ νόηση.

ἐποπτεία, ἡ ὁποία προσφέρει βέβαια ἕνα πολλαπλό, ἀλλὰ αὐτὸ ὡς πολλαπλό καὶ μάλιστα ὡς περιεχόμενο μέσα σὲ μιὰ παράσταση δὲν μπορεί ποτὲ νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ [ἢ ἐποπτεία] χωρὶς νὰ γίνῃ [τελεστῆ] αὐτοῦ μιὰ σύνθεση.

Ἡ σύνθεση αὐτῆ τῆς προσλήψεως πρέπει τώρα νὰ ἐνεργηθῆ καὶ a priori, δηλ. σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὶς παραστάσεις, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι ἐμπειρικῆς. Γιατὶ χωρὶς αὐτὴ [τὴ σύνθεση] δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ ἔχουμε a priori οὔτε τὶς παραστάσεις τοῦ χώρου οὔτε τοῦ χρόνου· ἀφοῦ αὐτῆς [οἱ παραστάσεις] δὲν μποροῦν νὰ γεννηθοῦν παρὰ μόνο διαμέσου τῆς συνθέσεως τοῦ πολλαπλοῦ, τὸ ὁποῖο προσφέρει ἢ αἰσθητικότητα στὴν πρωταρχικὴ τῆς δεκτικότητά. Ἄρα ἔχουμε μιὰ καθαρὴ σύνθεση τῆς προσλήψεως. (A 100)

νὰ τὶς συνενώσω σ' αὐτὴν, καὶ μολονότι αὐτὴ [ἢ σκέψη] δὲν ἀποτελεῖ ἀκόμα τὴ συνείδηση τῆς συνθέσεως τῶν παραστάσεων, ὥστόσο αὐτὴ [ἢ σκέψη] προϋποθέτει τὴ δυνατότητα τῆς τελευταίας [συνθέσεως], δηλ. μόνο ἐπειδὴ ἔχω τὴ δυνατότητα νὰ κατανοῶ τὸ πολλαπλὸ αὐτῶν [τῶν παραστάσεων] σὲ μιὰ συνείδηση, γι' αὐτὸ ὀνομάζω ὅλες αὐτῆς μαζὶ παραστάσεις δικές μου· γιατί διαφορετικὰ θὰ εἶχα ἕνα τόσο πολύχρωμο ποικίλο ἐγὼ¹ ὅσες εἶναι καὶ οἱ παραστάσεις πού ἔχω καὶ πού μοῦ εἶναι συνειδητῆς." Ἄρα [ἢ] συνθετικὴ ἐνότητα τοῦ πολλαπλοῦ τῶν ἐποπτεϊῶν ὡς a priori δεδομένων ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς ταυτότητας τῆς καθαρῆς καταλήψεως, ἡ ὁποία προηγεῖται a priori σὲ κάθε δική μου καθορισμένη νοητικὴ ἐνέργεια. Ἄλλὰ σύνθεση δὲ βρίσκεται στὰ ἀντικείμενα καὶ δὲν μπορεί λ.χ. με

1. Selbst.

2. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΣ¹ ΣΤΗ ΦΑΝΤΑΣΙΑ²

Ἐπιφέρει βέβαια ἕνας ἀπλὸς ἐμπειρικὸς νόμος, πὸν σύμφωνα μ' αὐτὸν παραστάσεις, οἱ ὁποῖες ἀκολουθοῦν ἢ συνοδεύουν συχνὰ ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, σμίγουν τελικὰ μεταξύ τους³ καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀποκτοῦν ἕνα σύνδεσμο, σύμφωνα πρὸς τὸν ὁποῖο μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς παραστάσεις, καὶ χωρὶς ἀκόμα τὴν παρουσίαν τοῦ ἀντικειμένου, προκαλεῖ μετάβαση τοῦ πνεύματος σὲ μιὰ ἄλλη [παράσταση] σύμφωνα πρὸς ἕνα σταθερὸ κανόνα. Ἀλλὰ ὁ νόμος αὐτὸς τῆς ἀναπλάσεως προϋποθέτει: ὅτι τὰ φαινόμενα τὰ ἴδια ὑπόκεινται πραγματικὰ σ' ἕναν τέτοιο κανόνα καὶ ὅτι μὲς στὸ πολλαπλὸ τῶν παραστάσεων τους [τῶν φαινομένων] γίνεται μιὰ συνοδεία ἢ ἀκολουθία σύμφωνα πρὸς κάποιους κανό-

1. Reproduktion.

2. Einbildung.

3. A: mit (= μέ, μαζί). IV: sich mit.

(B 135) τὴν αἴσθησιν νὰ ἀντληθῆ ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ προσληφθῆ τελικὰ στὴ νόησιν ἀλλὰ αὐτὴ [ἢ σύνδεση] εἶναι ἕνα ἔργο τοῦ νοῦ¹, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον ἢ ἰκανότητα² γιὰ νὰ συνδέῃ α priori καὶ νὰ ὑπάγῃ τὸ πολλαπλὸ δεδομένων παραστάσεων κάτω ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς καταλήψεως, πράγμα πὸν ἀποτελεῖ τὴν ἕψιστη θεμελιώδη ἀρχή³ σὲ ὅλη τὴν ἀνθρώπινη γνώση.

Τώρα, ἡ θεμελιώδης αὐτὴ ἀρχὴ τῆς ἀναγκαίας ἐνότητας τῆς καταλήψεως εἶναι μὲν καὶ αὐτὴ ταυτολογικὴ ἄρα μιὰ πρόταση ἀναλυτικὴ, ὡστόσο ἀποκαλύπτει ὡς ἀναγκαῖα μιὰ σύνθεσιν τοῦ πολλαπλοῦ πὸν εἶναι δεδομένο σὲ μιὰν ἐποπτεία χωρὶς τὴν ὁποῖα [τὴ σύνθεσιν], δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ νοηθῆ ἐκείνη ἢ ὀλοσχερῆς ταυτότητα τῆς αὐτοσυνειδη-

1. Eine Verrichtung des Verstandes.

2. Vermögen.

3. Grundsatz der oberste.

νης· γιὰτὶ χωρὶς αὐτὸ ἢ ἐμπειρικὴ μας φαντασία δὲ θάβρισκε νὰ κάμῃ ποτὲ τίποτε τὸ σύμφωνον πρὸς τὴ δύναμή της, ἄρα θὰ ἔμενε κορμμένη στὰ μύχια τοῦ πνεύματος σὰ μιὰ νεκρὴ καὶ ἀγνωστὴ ἀκόμα καὶ σὲ μᾶς δύναμιν. Ἄν τὸ κιννάβαρι γινώταν τὴ μιὰ φορὰ κόκκινον, τὴν ἄλλη μαῦρον, πότε ἐλαφρὸ, πότε βαρὺ, ἂν ἕνας ἄνθρωπος ἄλλαξε καὶ ἐπαιρνε πότε αὐτὴ καὶ πότε ἐκείνη τὴ μορφή ζώου, ἂν στὴ μακρότερη μέρα ἢ γῆ σκεπαζόταν πότε μὲ καρπούς, πότε (A 101) μὲ πάγο καὶ χιόνι, τότε ἢ ἐμπειρικὴ μου φαντασία δὲ θάβρισκε κὰν εὐκαιρία ἔχοντας τὴν παράστασιν τοῦ κόκκινου χρώματος νὰ σκεφθῆ τὸ βαρὺ κιννάβαρι· ἢ ἂν μιὰ ὀρισμένη λέξι ἀποδίδονταν πότε σὲ τοῦτο πότε σὲ κείνο τὸ πράγμα ἢ ἂν ἀκόμα καὶ τὸ ἴδιο πράγμα ὀνομαζόταν πότε ἔτσι πότε ἄλλοιῶς, χωρὶς ἐδῶ μέσα νὰ ἰσχύῃ ἕνας κανόνας, στὸν ὁποῖο ὑπόκεινται ἤδη τὰ φαινόμενα ἀπὸ μόνον τους, τότε δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ καμιὰ ἐμπειρικὴ σύνθεσιν τῆς ἀναπλάσεως.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχῃ ἀναγκαῖα κάτι, τὸ ὁποῖο

σίαις. Γιὰτὶ μὲ τὸ ἐγὼ ὡς ἀπλή παράστασιν δὲ μᾶς δίνεται τίποτε τὸ πολλαπλόν· δεδομένο [τὸ πολλαπλόν] μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον στὴν ἐποπτεία, πὸν εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὸ [τὸ ἐγὼ], καὶ μὲ τὴ σύνδεσιν νὰ νοεῖται σὲ μιὰ συνείδησιν. Ἐνας νοῦς¹, στὸν ὁποῖο θὰ ἦταν σύγχρονα δεδομένο μὲσω τῆς αὐτοσυνειδησίας κάθε εἶδους πολλαπλόν, θὰ εἶχε ἐποπτείας². ὁ δικός μας ὅμως νοῦς μπορεῖ μόνον νὰ νοῖ καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀναζητᾷ τὴν ἐποπτεία στὶς αἰσθήσεις. Ἄρα ἔχω συνείδησιν τῆς ταυτότητας τοῦ ἐγὼ [τοῦ ἐαυτοῦ μου] ἀναφορικὰ πρὸς τὸ πολλαπλὸ τῶν παραστάσεων πὸν μοῦ εἶναι δεδομένες σὲ μιὰ παράστασιν, γιὰτὶ ἐγὼ τὶς ὀνομάζω στὸ σύνολόν τους δικέσ μου παραστάσεις, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν μιὰ [ἐν-

1. Verstand.

2. Würde anschauen.

νά καθιστᾶ δυνατὴ ἀκόμα καὶ αὐτὴ τὴν ἀνάπλαση τῶν φαινομένων ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀποτελεῖ αὐτὸ τὴ βασικὴ α ριοῖ ἀρχὴ μιᾶς ἀναγκαίας συνθετικῆς ἐνότητάς τους [τῶν φαινομένων]. Ἄλλ' αὐτὸ τὸ βρίσκει κανένας ἰμέσως, μόλις συλλογιστῆ ὅτι φαινόμενα δὲν εἶναι πράγματα καθ' ἑαυτὰ ἀλλὰ ψιλὸ παιχνίδι τῶν παραστάσεων μας, οἱ ὁποῖες καταλήγουν στὸ τέλος σὲ προσδιορισμούς τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ἄν λοιπὸν μποροῦμε νὰ ἐκθέσουμε ὅτι ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ καθαρὲς α ριοῖ ἐποπτεῖες μας δὲν πορίζουν καμιά γνώση παρὰ μόνο ἐφόσον περιέχουν μιὰ τέτοια σύνδεση τοῦ πολλαπλοῦ, ἢ ὁποία καθιστᾶ δυνατὴ μιὰ ὀλοσχερῆ σύνθεση τῆς ἀναπαραγωγῆς, τότε ἡ σύνθεση αὐτὴ τῆς φαντασίας στηρίζεται ἀκόμα καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε ἐμπειρία σὲ ἀρχὲς α ριοῖ καὶ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὑποχρεωτικὰ μιὰ καθαρὴ ὑπερβατικὴ σύνθεση τῆς ἴδιας [τῆς φαντασίας], ἢ ὁποία νὰ ὑπό-κειται ὡς βᾶση στὴ δυνατότητα κάθε ἐμπειρίας

(A 102) (ὅπως τὸ προϋποθέτει ἀναγκαῖα ἢ ἀναπαραγωγιμότη-

αία]. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἔχω α ριοῖ συνείδηση μιᾶς ἀναγκαίας συνθέσεως αὐτῶν [τῶν παραστάσεων], ἢ ὁποία ὀνομάζεται πρωταρχικὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως, στὴν ὁποία ὑπάγονται ὅλες οἱ

(B 136) παραστάσεις ποῦ μοῦ εἶναι δεδομένες ἀλλὰ καὶ στὴν ὁποία πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ὑπαχθοῦν μέσω συνθέσεως.

§ 17

Η ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΤΙΚΗΣ
ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΣ ΕΙΝΑΙ Η ΑΝΩΤΑΤΗ
ΑΡΧΗ ΚΑΘΕ ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΧΡΗΣΕΩΣ¹

Ἡ ἀνώτατη θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς δυνατότητας κάθε ἐποπτείας σὲ σχέση πρὸς τὴν αἰσθητικότητα ἦταν σύμφωνα

1. Alles Verstandesgebrauchs.

τα¹ τῶν φαινομένων). Τώρα εἶναι φανερὸ ὅτι, ὅταν σύρω νοερὰ μιὰ γραμμὴ ἢ ὅταν στοχάζομαι τὸ χρόνο ἀπὸ τὸ ἕνα μεσημέρι στὸ ἄλλο ἢ ἀκόμα καὶ ὅταν μονάχα σχηματίζω μέσα μου τὴν παράσταση κάποιου ἀριθμοῦ, εἶναι πρῶτα ἀναγκαῖο νὰ συλλάβω νοερὰ αὐτὲς τὶς πολλαπλὲς παραστάσεις τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη. Ἄν ὅμως μοῦ ἔφηνγε πάντα ἀπὸ τὸ μυαλὸ ἢ προηγούμενη (τὸ πρῶτο τμήμα τῆς γραμμῆς, τὸ προηγούμενο τμήμα τοῦ χρόνου, ἢ οἱ μονάδες ποῦ σχηματίζονται διαδοχικὰ στὴν παράσταση) καὶ δὲν τὴν ἀναπαράγω μὲ τὸ νὰ προχωρῶ στὴν ἐπόμενη, τότε δὲ θὰ μποροῦσε νὰ παραχθῆ ποτὲ καμιά ὀλόκληρη παράσταση, καὶ καμιά ἀπὸ ὅλες τὶς παραπάνω σκέψεις καὶ μάλιστα οὔτε κὰν ἢ πιὸ καθαρὴ καὶ πρώτη ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις παραστάσεις, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος.

Ἄρα ἡ σύνθεση τῆς προσλήψεως εἶναι ἀχώριστα συν-

1. Reproduzibilität (= ἡ δυνατότητα τῆς ἀναπλάσεως).

μὲ τὴν Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ: ὅτι κάθε εἶδος πολλαπλοῦ τῆς ἐποπτείας ὑπάγεται στοὺς μορφολογικοὺς ὄρους τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ ἀνώτατη ἀκριβῶς θεμελιώδης ἀρχὴ τους [χώρου καὶ χρόνου] σὲ σχέση πρὸς τὸ νοῦ εἶναι: ὅτι κάθε εἶδος πολλαπλοῦ τῆς ἐποπτείας ὑπάγεται στοὺς ὄρους τῆς πρωταρχικῆς συνθετικῆς ἐνότητος τῆς καταλήψεως*. Στὴν πρώτη [θεμελιώδη ἀρχὴ] ὑπάγονται ὅλες οἱ πολλαπλὲς παραστάσεις τῆς ἐποπτείας, ἐφόσον μᾶς εἶναι δεδομένες, στὴ δεύτερη [θεμελιώδη ἀρχὴ], ἐφόσον αὐτὲς πρέπει νὰ μποροῦν νὰ συνδέονται σὲ μιὰ συνείδη-

(B 137)

* Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος καὶ ὅλα τὰ μέρη τους εἶναι ἐποπτεῖες ἄρα ἀτομικῆς παραστάσεις μαζὶ μὲ τὸ πολλαπλό, τὸ ὁποῖο περιέχουν μέσα τους (βλέπε Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ), ἄρα ὄχι ψιλὲς ἔννοιες, διὰ τῶν ὁποίων συναντᾶται ἢ ἴδια ἀκριβῶς συνείδηση ὄχι ὡς περιεχόμενη μέσα σὲ πολλὲς παραστάσεις ἀλλὰ πολλὲς παραστάσεις ὡς [περιεχόμενες] σὲ μιὰ παράσταση καὶ ἡ συνείδηση αὐτῶν τῶν παραστάσεων,

δεδεμένη με τή σύνθεση τῆς ἀναπλάσεως. Καί ἀφοῦ ἐκείνη [ἡ σύνθεση τῆς προσλήψεως] ἀποτελεῖ τὴν ὑπερβατικὴν βάση τῆς δυνατότητας ὄλων τῶν γνώσεων ἐν γένει (ὄχι ἀπλῶς τῶν ἐμπειρικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν καθαρῶν *a priori*), γι' αὐτὸ ἡ ἀναπλαστικὴ σύνθεση τῆς φαντασίας ἀνήκει στὰ ὑπερβατικὰ ἐνεργήματα τοῦ πνεύματος καὶ ἔχοντας αὐτὸ ὑπ' ὄψη ὀνομάζουμε καὶ αὐτὴ τὴν ἰκανότητα ¹ ὑπερβατικὴ ἰκανότητα τῆς φαντασίας ².

(A 103) 3. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ

Χωρὶς συνείδηση ὅτι αὐτὸ ποὺ στοχαζόμαστε εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο ποὺ στοχαστήκαμε μιὰ στιγμή προτότερα, θὰ ἦταν μάταιη κάθε ἀνάπλαση στὴ σειρά τῶν

1. Vermögen (= δύναμη).
2. Transzendente Vermögen der Einbildungskraft.

ση· γιατί χωρὶς αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατό νὰ νοηθῆ ἢ νὰ γνωσθῆ τίποτε, ἀφοῦ οἱ δεδομένες παραστάσεις δὲν ἔχουν κοινὸ τὸ ἐνέργημα τῆς καταλήψεως, τὸ ἐγὼ νοῶ, καὶ γι' αὐτὸ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ συμπεριληφθοῦν σὲ μιὰν αὐτοσυνειδησία.

Νοῦς ¹, γιὰ νὰ μιλήσουμε γενικά, εἶναι ἡ ἰκανότητα γιὰ γνώση ². Αὐτὴ συνίσταται σὲ μιὰ ὀρισμένη ἀναφορὰ δεδομένων παραστάσεων πρὸς ἓνα ἀντικείμενο. Ἀντι-

ἄρα ὡς σύνθετες ³, κατὰ συνέπεια ἡ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως ὡς συνθετικὴ ⁴ καὶ ὁμως πρωταρχικὴ. Αὐτὴ ἡ ἀτομικότητά τους εἶναι σημαντικὴ στὴν ἐφαρμογὴ (βλ. § 25).

1. Verstand.
2. Das Vermögen der Erkenntnisse.
3. Zusammengesetzt.
4. Synthetisch.

παραστάσεων. Γιατὶ αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ νέα παράσταση στὴν τωρινὴ κατάσταση, ἡ ὁποία δὲ θὰ ἀνῆκε καθόλου στὸ ἐνέργημα, μὲ τὸ ὁποῖο ἔπρεπε αὐτὸ βαθμιαῖα νὰ γεννηθῆ, καὶ τὸ πολλαπλὸ τῶν παραστάσεων αὐτῶν δὲ θὰ ἀπάρτιζε ποτὲ ἓνα ὄλο, γιατί θὰ τοῦ ἔλειπε ἡ ἐνότητα, ποὺ μόνο ἡ συνείδηση μπορεῖ νὰ τοῦ προσδώσει. Ἄν ξεχνῶ στὴν ἀρίθμηση: ὅτι οἱ μονάδες, ποὺ αὐτὴ τὴ στιγμή ἔχω μπροστὰ στὰ μάτια μου, ἔχουν προστεθῆ ἀπὸ μένα ἢ μιὰ στὴν ἄλλη μιὰ πρὸς μιὰ, τότε δὲ θὰ ἀναγνώριζα τὴ γένεση τοῦ πλήθους χάρις στὴ διαδοχικὴ αὐτὴ πρόσθεση, μιὰ πρὸς μιὰ, ἄρα οὔτε καὶ τὸν ἀριθμὸ· γιατί ἡ ἐννοια αὐτὴ [τοῦ ἀριθμοῦ] συνίσταται ἀπλῶς στὴ συνείδηση αὐτῆς τῆς ἐνότητας τῆς συνθέσεως.

Ἡ λέξη ἐννοια ¹ θὰ μπορούσε ἤδη μόνη τῆς νὰ μᾶς

1. Begriff. Ἐτυμολογικὰ ἡ λέξη ἔχει σχέση μὲ τὴν κατάληψη, τὴ λαβή. Οἱ ἐννοιες εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο λαβές ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ συλλαμβάνουμε τὰ πράγματα.

κεῖμενο ¹ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ στὴν ἐννοιά του ἔχει συνενωθῆ τὸ πολλαπλὸ μιᾶς δεδομένης ἐποπτείας. Ἄλλὰ κάθε συνένωση τῶν παραστάσεων ἀπαιτεῖ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως στὴ σύνθεσή τους. Κατὰ συνέπεια ἡ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ συνιστᾷ μονάχα τὴν ἀναφορὰ τῶν παραστάσεων σ' ἓνα ἀντικείμενο, ἄρα τὸ ἀντικειμενικὸ τους κέντρο, ἄρα ὅτι αὐτὲς [οἱ παραστάσεις] γίνονται γνώσεις· πάνω σ' αὐτὸ στηρίζεται ἐπομένως ἡ ἴδια ἡ δυνατότητα τῆς νοήσεως.

Γι' αὐτὸ ἡ πρώτη καθαρὴ γνώση τοῦ νοῦ, στὴν ὁποία βασίζεται ὅλη ἡ λοιπὴ χρῆση του καὶ ἡ ὁποία συγχρόνως εἶναι τελείως ἀνεξάρτητη ἀπὸ ὄλους τοὺς ὅρους τῆς κατ' αἴσθηση ἐποπτείας, εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς πρωταρχικῆς συνθετικῆς ἐνότητας τῆς καταλήψεως. Ἐτσι

1. Objekt.

ὁδηγήσει σ' αὐτὴ τὴν παρατήρηση. Γιατὶ αὐτὴ ἢ μία συνείδηση εἶναι ἐκείνη ποὺ συνενώνει σὲ μία παράσταση τὸ πολλαπλὸ ποὺ ἐποπτεύεται ἕνα πρὸς ἕνα καὶ ὕστερα ἀναπλάσσεται. Ἡ συνείδηση αὐτὴ μονάχα μπορεῖ σιγὰ νὰ εἶναι ἀδύνατη ἕτσι ὥστε μόνο στὸ ἀποτέλεσμα¹ ἀλλ' ὄχι στὸ ἐνέργημα² τὸ ἴδιο, νὰ τὴν συνδέουμε ἄμεσα μὲ τὴ γέννηση τῆς παραστάσεως³: ἀλλὰ παρ' ὅλες αὐτὲς τὶς διαφορὰς πρέπει ὡστόσο νὰ ὑπάρχη πάντα μιὰ συνείδηση, ὅσο καὶ ἂν τῆς λείπη ἢ ἐξέχουσα διαύγεια, καὶ χωρὶς αὐτὴ ἔννοιες καὶ μαζὶ μ' αὐτὲς γνώση ἀντικειμένων δὲν εἶναι καθόλου δυνατά.

1. Wirkung.

2. Aktus.

3. A: unmittelbar mit der Erzeugung der Vorstellung (= ἄμεσα μὲ τὴ γέννηση τῆς παραστάσεως). IV: unmittelbar, mit der Erzeugung der Vorstellung (ἄμεσα, μὲ τὴ γέννηση τῆς παραστάσεως).

ἢ ψιλλὴ μορφή τῆς ἐξωτερικῆς κατ' αἴσθησιν ἐποπτείας, ὁ χῶρος, δὲν εἶναι καθόλου γνώση ἀκόμα· δίνει μόνο τὸ πολλαπλὸ τῆς a priori ἐποπτείας γιὰ τὴ δυνατότητα μιᾶς γνώσεως. Ἀλλὰ γιὰ νὰ γνωρίσω κάτι ἐν χῶρῳ, λ.χ. μιὰ γραμμὴ, (B 138) πρέπει νὰ τὴ σύρω καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ φέρω σὲ φῶς συνθετικὰ μιὰ ὀρισμένη σύνδεση τοῦ δεδομένου πολλαπλοῦ, ὥστε ἡ ἐνότητα τῆς πράξεως αὐτῆς νὰ εἶναι σύγχρονα ἢ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως (στὴν ἔννοια μιᾶς γραμμῆς) καὶ ἔτσι τελικὰ νὰ γνωσθῇ ἕνα ἀντικείμενο (ἕνας ὀρισμένος χῶρος). Ἄρα ἡ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως εἶναι ἕνας ἀντικειμενικὸς ὅρος κάθε εἴδους γνώσεως, ὄχι αὐτὸς ποὺ χρειάζομαι ἀπλῶς ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ γνωρίσω ἕνα ἀντικείμενο, ἀλλὰ αὐτὸς στὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ὑπάγεται ἀναγκαστικὰ κάθε ἐποπτεία, γιὰ νὰ καταστῇ ἀντικείμενο γιὰ μένα, γιατί κατ' ἄλλο τρόπο, καὶ χωρὶς αὐτὴ τὴ σύνθεση, δὲ θὰ συνενωνόταν τὸ πολλαπλὸ σὲ μιὰ συνείδηση.

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι πιά ἀναγκαῖο νὰ συνεννοηθοῦμε ὡς πρὸς τοῦτο, τί τέλος πάντων ἐννοοῦμε μὲ τὴν ἔκφραση: ἀντικείμενο τῶν παραστάσεων. Πιο πάνω εἶχαμε πῆ: ὅτι ἀκόμα καὶ φαινόμενα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ κατ' αἴσθησιν παραστάσεις, οἱ ὁποῖες αὐτὲς καθ' ἑαυτὰς, στὸ ἴδιο ἀκριβῶς εἶδος, δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται ἀντικείμενα (ἔξω ἀπὸ τὴν παραστατικὴ δύναμη). Τότε τί ἐννοοῦμε, ὅταν μιᾶμε γιὰ ἕνα ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὴ γνώση μας, συνεπῶς εἶναι καὶ διάφορο ἀπὸ αὐτὴ; Εἶναι εὐκόλο νὰ καταλάβῃ κανένας ὅτι τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ πρέπει νὰ νοεῖται μόνο σὰν κάτι ἐν γένει = X, γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνώση μας ἀληθινὰ δὲν ἔχουμε τίποτε ἄλλο τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσαμε νὰ ἀντιπαραθέσουμε στὴ γνώση αὐτὴ ὡς ἀντίστοιχό της.

Ἀλλὰ διαπιστώνουμε ὅτι ἡ σκέψη μας περὶ τῆς ἀναφορᾶς κάθε γνώσεως στὸ ἀντικείμενό της συνεπάγεται κάποια ἀναγκαιότητα, ἀφοῦ δηλ. αὐτὸ θεωρεῖται ἐκεῖνο ποὺ

Ἡ τελευταία αὐτὴ πρόταση εἶναι, ὅπως εἶπαμε¹, καὶ ἡ ἴδια ἀναλυτικὴ, μολονότι προϋποθέτει τὴ συνθετικὴ ἐνότητα ὡς ὅρο κάθε νοήσεως: γιατί αὐτὴ [ἢ πρόταση] δὲ λείπει τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο ὅτι ὅλες οἱ δικές μου παραστάσεις σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε δεδομένη ἐποπτεία πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ ὑπάγονται στὸν ὅρο ἐκεῖνο κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο μονάχα εἶναι δυνατό νὰ τις προσγράψω στὴν ταυτότητα τοῦ ἐγώ μου ὡς δικές μου παραστάσεις καὶ ἔτσι καθὼς εἶναι συνδεδεμένες συνθετικὰ σὲ μιὰ κατάληψη νὰ τις συμπεριλάβω στὴ γενικὴ ἔκφραση: ἐ γ ὼ ν ο ὦ.

Ὡστόσο ἡ θεμελιώδης αὐτὴ ἀρχὴ δὲν εἶναι ἀρχὴ² ποὺ ἰσχύει γιὰ κάθε δυνατό νοῦ παρὰ μόνο γιὰ κείνον ποῦ, μὲ ὅλη τὴν καθαρὴν κατάληψή του στὴν παράσταση: ἐ γ ὼ

1. Βλ. § 16 (σ. 80).

2. Prinzip, Principium.

ἀντιτίθεται¹, ὥστε οἱ γνώσεις μας νὰ μὴν καθορίζονται στὰ τυφλὰ ἢ κατὰ βούληση, ἀλλὰ α ριγοῖ κατὰ ἕναν ὀρισμένο τρόπο· γιατί, ἀφοῦ αὐτὲς [οἱ γνώσεις μας] ὀφείλουν νὰ ἀναφέρονται σὲ ἕνα ἀντικείμενο, πρέπει καὶ κατ' ἀναγκαιότητα νὰ συμφωνοῦν μεταξύ τους σὲ ἀναφορὰ πρὸς αὐτό, δηλ. πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ἔχουν ἐκείνη τὴν ἐνότητα, ἢ ὅποια συνιστᾷ τὴν ἔννοια ἑνὸς ἀντικειμένου.

(A 105) Ἄλλ' εἶναι σαφὲς ὅτι, ἀφοῦ ἔχουμε νὰ κάμουμε μόνο μὲ τὸ πολλαπλὸ τῶν παραστάσεων μας καὶ ἀφοῦ ἐκεῖνο τὸ X (τὸ ἀντικείμενο), τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὲς λόγῳ τοῦ ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι κατιτὶ διάφορο ἀπὸ τὶς δικές μας παραστάσεις, δὲν εἶναι γιὰ μᾶς τίποτε, [γι' αὐτὸ] ἢ ἐνότητα, τὴν ὅποια τὸ ἀντικείμενο καθιστᾷ ἀναγκαῖα, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἢ μορφολογικὴ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως στὴ σύνθεση τοῦ πολλαπλοῦ τῶν παρα-

1. Ἡ λέξη χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἑτυμολογικὴ τῆς σημασία.

(B 139) εἶμαι¹, δὲν ἔχει ἀκόμα τίποτε τὸ πολλαπλὸ ὡς δεδομένο. Ἐκεῖνος ὁ νοῦς, πὸν μέσω τῆς αὐτοσυνειδησίας του θὰ εἶχε σύγχρονα καὶ τὸ πολλαπλὸ τῆς ἐποπτείας ὡς δεδομένο, ἕνας νοῦς, τοῦ ὁποῖου ἢ παράσταση θὰ ἔδινε σύγχρονα καὶ τὴν ὑπαρξὴ στὰ ἀντικείμενα τῆς παραστάσεως αὐτῆς, δὲ θὰ ἀπαιτοῦσε μιὰ ἰδιαίτερη πράξη τῆς συνθέσεως τοῦ² πολλαπλοῦ γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, πὸν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὁ ὁποῖος μόνο νοεῖ [καὶ] δὲν ἐποπτεύει, τὴν ἔχει ἀνάγκη. Ἄλλὰ γιὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦ εἶναι πραγματικὰ ἀπαραίτητη ἢ πρώτη θεμελιώδης ἀρχὴ σὲ τέτοιο βαθμὸ μάλιστα πὸν αὐτὸς νὰ μὴν μπορῇ νὰ ἔχη τὴν παραμικρὴ ἔννοια γιὰ ἕναν ἄλλο δυνατὸ νοῦ εἴτε γιὰ ἕναν πὸν θὰ αὐτοεποπτευόταν εἴτε γιὰ ἕναν ἄλλο πὸν θὰ εἶχε μὲν μιὰ κατ'

1. Ich bin.

2. B: der (= τῶν πολλαπλῶν)· τέταρτη ἔκδοσις καὶ III des (= τοῦ).

στάσεων. Τότε θὰ ποῦμε: γνωρίζουμε τὸ ἀντικείμενο, στὰν ἔχουμε προκαλέσει συνθετικὴ ἐνότητα στὸ πολλαπλὸ τῆς ἐποπτείας. Ἄλλ' αὐτὴ [ἢ ἐνότητα] εἶναι ἀδύνατη, ἀν ἢ ἐποπτεία δὲν μπόρεσε νὰ παραχθῇ ἀπὸ μιὰ τέτοια λειτουργία τῆς συνθέσεως σύμφωνα μὲ ἕνα κανόνα, ἢ ὅποια [λειτουργία τῆς συνθέσεως] καθιστᾷ τὴν ἀνάπλαση τοῦ πολλαπλοῦ α ριγοῖ ἀναγκαῖα καὶ τὴν ἔννοια δυνατὴ, μὲς στὴν ὅποια ἐνώνεται αὐτὸ [τὸ πολλαπλὸ]. Ἔτσι νοοῦμε ἕνα τρίγωνο ὡς ἀντικείμενο μὲ τὸ νὰ συνειδητοποιοῦμε τὴ σύνθεση τριῶν γραμμῶν σύμφωνα μὲ ἕναν κανόνα, κατὰ τὸν ὁποῖο μπορεῖ νὰ παρασταθῇ κάθε φορὰ μιὰ τέτοια ἐποπτεία. Αὐτὴ λοιπὸν ἢ ἐνότητα τοῦ κανόνα καθορίζει τὸ κάθε εἶδος πολλαπλοῦ καὶ τὸ περιορίζει σὲ ὄρους, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν δυνατὴ τὴν ἐνότητα τῆς καταλήψεως, καὶ ἢ ἔννοια τῆς ἐνότητας αὐτῆς εἶναι ἢ παράσταση τοῦ ἀντικειμένου = X, τὸ ὁποῖο νοῦ μέσω τῶν παραπάνω κατηγορημάτων ἑνὸς τριγώνου.

αἴσθησις ἐποπτεία ὡς βάση ἀλλὰ πάντως διαφορετικοῦ εἶδους ἀπὸ αὐτὴ [πὸν ἔχουμε] ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ.

§ 18

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΣ

Ἡ ὑπερβατικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως εἶναι ἐκείνη, μὲ τὴν ὅποια ὅλο τὸ πολλαπλὸ, πὸν εἶναι δεδομένο σὲ μιὰ ἐποπτεία, συνενώνεται σὲ μιὰν ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου [γενικά]. Γι' αὐτὸ ὀνομάζεται ἀντικειμενικὴ καὶ πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ ἕναν προσδιορισμὸ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, μὲ τὴν ὅποια δίνεται ἐμπειρικὰ ἐκεῖνο τὸ πολλαπλὸ τῆς ἐποπτείας γιὰ μιὰ τέτοια σύνδεση. Τὸ ἀνμπορῶ νὰ ἔχω ἐμπειρικὰ συνείδησις τοῦ πολλαπλοῦ

(A 106)

Κάθε είδος γνώσεως απαιτεί μίαν έννοια όσο άτελής ή και άσαφής και άν είναι αυτή· άλλ' αυτή [ή έννοια] είναι κατά την μορφή της πάντα κατιτί γενικό και κάτι πού χρησιμεύει ως κανόνας. "Ετσι ή έννοια σώμα χρησιμεύει στη γνώση μας τών έξωτερικών φαινομένων ως κανόνας λόγω τής ένότητας του πολλαπλού πού νοείται μέσω αυτής. Άλλά κανόνας τής έποπτείας μπορεί μόνο τότε να είναι όταν αυτή, σε δεδομένα φαινόμενα, παριστά την άναγκαία ανάπλαση του πολλαπλού τών φαινομένων, άρα τή συνθετική ένότητα στη συνειδηση [πού έχουμε γι' αυτά]. "Ετσι ή έννοια σώμα, όταν αντιλαμβανόμαστε με την αίσθηση κάτι έξω από μās, καθιστά άναγκαία την παράσταση του έκτατου και μαζί της την παράσταση του άδιαπέραστου, τής μορφής κλπ.

Σε κάθε άναγκαιότητα υπόκειται κάθε φορά ως βάση ένας υπερβατικός όρος. "Αρα πρέπει να ύπάρχει μιá υπερβατική άρχή¹ τής ένότητας τής συνειδήσεως, στη σύνθεση

1. Grund.

(B 140)

ως σύγχρονου ή διαδοχικού¹, αυτό έξαρτάται από περιστάσεις ή έμπειρικούς όρους. Γι' αυτό ή έμπειρική ένότητα τής συνειδήσεως με το συνειρμό τών παραστάσεων άφορά ή ίδια μόνο ένα φαινόμενο και είναι όλως τυχαία. Άντίθετα, ή καθαρή μορφή τής έποπτείας εν χρόνω μονάχα ως έποπτεία εν γένει, ή όποία περιέχει ένα δεδομένο πολλαπλό, αυτή ύπάγεται στην πρωταρχική ένότητα τής συνειδήσεως άπλούστατα μέσω τής άναγκαίας άναφορās του πολλαπλού τής έποπτείας προς το "Ενα²: εγώ νοώ· άρα με την καθαρή σύνθεση του νοού, ή όποία υπόκειται ως βάση στην έμπειρική [σύνθεση]. Μόνο εκείνη ή σύνθεση είναι αντικειμενική· ή έμπειρική ένότητα τής καταλήψεως, πού έδω δέν

1. Zugleich — nacheinander. Βλ. 'Υπερβ. Αίσθητ. Β 46 (στην παρούσα μετάφραση, α' τόμ., σ. 124).

2. Zum Einem.

του πολλαπλού όλων τών έποπτειών μας, έπομένως και τών έννοιών τών αντικειμένων εν γένει, συνεπώς και όλων τών αντικειμένων τής έμπειρίας, χωρίς την όποία [άρχή] θα ήταν άδύνατο να νοήσουμε ένα όποιοδήποτε αντικείμενο για τις έποπτείες μας: γιατί αυτό [τό αντικείμενο] δέν είναι τίποτε άλλο παρά το Κάτι¹, πού ή έννοιά του εκφράζει μιá τέτοια άναγκαιότητα τής συνθέσεως.

Αυτός λοιπόν ό πρωταρχικός και υπερβατικός όρος δέν είναι άλλος από την ύπερβατική κατάρτηση². "Η αυτοσυνειδήση³, όπως καθορίζεται από την κατάσταση μας, στην έσωτερική αίσθηση είναι άπλως έμπειρική, μεταβαλλόμενη κάθε φορά· μέσα στη ροή αυτή τών έσωτερικών φαινομένων δέν μπορεί να ύπάρχει ένα σταθερό και

(A 107)

1. Das Etwas (= το τί).

2. Transzendente Apperzeption.

3. Das Bewusstsein seiner selbst.

την έξετάζουμε και ή όποία είναι μόνο παράγωγη από την πρώτη υπό συγκεκριμένους δεδομένους όρους, αυτή έχει μονάχα ύποκειμενικό κύρος· ό ένας συνδέει την παράσταση μιās όρισμένης λέξεως με ένα πράγμα, ό άλλος με ένα άλλο πράγμα· [γι' αυτό] και ή ένότητα τής συνειδήσεως σε ό,τι είναι έμπειρικό, δέν έχει άναγκαιότητα και γενικό κύρος άναφορικά προς αυτό πού είναι δεδομένο.

§ 19

Η ΛΟΓΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΕΓΚΕΙΤΑΙ
ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΣ
ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΠΟΥ ΑΥΤΕΣ ΠΕΡΙΕΧΟΥΝ

Δέν πρόρεσα ποτέ να ίκανοποιηθώ από την έξήγηση πού δίνουν οι άσχολούμενοι με τή Λογική στην κρίση γενικά: ή κρίση είναι, όπως αυτοί λέγουν, ή παράσταση μιās σχέ-

μόνιμο Ἐγώ· αὐτὸ ὀνομάζεται συνήθως ἐσωτερικὴ αἰσθησις¹ ἢ ἐμπειρικὴ κατάληψη. Αὐτὸ πού κατ' ἀναγκαιότητα πρέπει νὰ γίνεται παραστατὸ ὡς ἀριθμητικὰ τὸ αὐτὸ² δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ ἔτσι μέσω ἐμπειρικῶν δεδομένων. Πρέπει νὰ ὑπάρχη ἕνας ὄρος, ὁ ὁποῖος προηγείται ἀπὸ κάθε ἐμπειρία καὶ ὁ ὁποῖος καθιστᾷ τὴν ἴδια δυνατὴ, γιὰ νὰ ἀποτελῆ αὐτὸς μιὰ τέτοια ὑπερβατικὴ προϋπόθεση.

Τώρα, γνώσεις δὲν μποροῦν νὰ γεννηθοῦν μέσα μας [οὔτε] καμιὰ σύνδεση καὶ ἐνότητα τῶν ἴδιων μεταξύ τους, χωρὶς ἐκείνη τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, ἢ ὁποία προηγείται ἀπὸ ὅλα τὰ δεδομένα τῶν ἐποπτεῶν καὶ πού μόνο σὲ ἀναφορὰ πρὸς αὐτὴ εἶναι δυνατὴ κάθε παράσταση ἀντικειμένων. Αὐτὴ τὴν καθαρὴ πρωταρχικὴ, μὴ ὑποκειμε-

1. Der innere Sinn.
2. Identisch.

(B 141) σεως ἀνάμεσα σὲ δύο ἔννοιες. Τώρα, χωρὶς νὰ φιλονικῶ μαζί τους ἐδῶ γιὰ τὸ ἐσφαλμένο τῆς ἐξηγήσεως, ὅτι δηλ. αὐτὴ ἐφαρμόζεται μόνο στὶς κατηγορικὰς ἀλλ' ὄχι καὶ στὶς ὑποθετικὰς καὶ διαζευκτικὰς κρίσεις (ἀφοῦ οἱ τελευταῖες δὲν περιέχουν μιὰ σχέση ἐννοιῶν ἀλλὰ κρίσεων) (μολοντί ἀπὸ τὴν ἀβλεψία αὐτῆς τῆς Λογικῆς προέκυψαν κάμποσα ὀχληρὰ ἐπακόλουθα)*, παρατηρῶ μονάχα ὅτι ἐδῶ δὲν καθορίζεται σὲ τί συνίσταται ἡ σχέση αὐτῆ.

* Ἡ σχολιοτενὴς θεωρία γιὰ τὰ τέσσερα σχήματα τοῦ συλλογισμοῦ ἀφορᾷ μόνο τοὺς κατηγορικοὺς συλλογισμοὺς¹ καὶ μολοντί αὐτὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ τέχνη γιὰ νὰ ἐπιτύχη μὲ πονηριά — μεταμορφώνοντας ἄμεσα συμπεράσματα (consequentiae immediatae) κάτω ἀπὸ προκείμενες ἐνὸς καθαροῦ συλλογισμοῦ — νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωση ἐνὸς μεγαλύτερου ἀριθμοῦ συλλογιστικῶν εἰδῶν ἐκτὸς ἀπὸ

1. Vernunftschlüsse.

νὴ σὲ μεταβολὴ συνείδηση θέλω τώρα νὰ τὴν ὀνομάσω ὑπερβατικὴν κατάληψη. "Ὅτι αὐτὴ ἀξίζει τὸ ὄνομα αὐτὸ καταφαίνεται ἤδη ἀπὸ τοῦτο: ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ πιὸ καθαρὴ ἀντικειμενικὴ ἐνότητα, λ.χ. ἡ ἐνότητα τῶν ἀριστοῦ ἐννοιῶν (χῶρος καὶ χρόνος) εἶναι δυνατὴ μόνο μὲ τὴν ἀναφορὰ τῶν ἐποπτεῶν σ' αὐτὴ [τὴν ὑπερβατικὴν κατάληψη]. " Ἀρα ἡ ἀριθμητικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως αὐτῆς ὑπόκειται ἀριστοῦ ὡς βάση ὄλων τῶν ἐννοιῶν τόσο ὅσο [ὑπόκειται] ἡ πολλαπλότητα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου στὶς ἐποπτεῖες τῆς αἰσθητικότητας.

Ἄλλ' αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ὑπερβατικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως δημιουργεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ δυνατὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα μποροῦν πάντα νὰ βρισκονται μαζὶ σὲ μιὰ ἐμπειρία, μιὰ συνοχὴ ὄλων αὐτῶν τῶν παραστάσεων σύμφωνα πρὸς νόμους. Γιατὶ αὐτὴ ἡ ἐνότητα τῆς συνειδήσεως θὰ ἦταν ἀδύνατη, ἂν τὸ πνεῦμα¹ δὲν μπορούσε κατὰ τὴν γνώση τοῦ πολ-

1. Das Gemüt.

"Ὅταν ὁμως ἐρευνῶ πιὸ ἐπισταμένα τὴν σχέση δεδομένων γνώσεων σὲ μιὰ κρίση καὶ αὐτὴ [τὴν σχέση], ὡς ὑπαγόμενη στὴ νόηση, τὴ διακρίνω ἀπὸ τὴν σχέση κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀναπλαστικῆς ἰκανότητας τῆς φαντασίας (σχέση πού ἔχει μονάχα ὑποκειμενικὸ κύρος), τότε βρίσκω ὅτι μιὰ κρίση δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὑπάγουμε δεδομένες γνώσεις στὴν ἀντικειμενικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως. Σ' αὐτὸ ἀποβλέπει τὸ συνδυαστικὸ λεξίδιο εἶναι¹ σ' αὐτές, δηλ. γιὰ νὰ διακρίνη τὴν ἀντικειμενικὴν (B 142)

τὸ μόνο τρόπο τοῦ πρώτου συλλογιστικοῦ σχήματος· δὲν θὰ εἶχε αὐτὴ λάβει καμιὰ ἰδιαιτέρη ἐπιτυχία [ἀξία], ἐὰν δὲν εἶχε ἐπιτύχει ν' ἀποδώσῃ ἕνα ἀποκλειστικὸ κύρος στὶς κατηγορικὰς κρίσεις, στὶς ὁποῖες ὅλες οἱ ἄλλες ὀφείλουν νὰ μποροῦν νὰ ἀνάγονται, πράγμα πού εἶναι ψευδὲς κατὰ τὴν § 9.

1. Das Verhältnswörtchen ist.

λαπλοῦ νὰ συνειδητοποιῇ τὴν ταυτότητα τῆς λειτουργίας ἐκείνης διὰ τῆς ὁποίας αὐτὴ [ἢ ἐνότητα] συνδέει αὐτὸ [τὸ πολλαπλὸ] συνθετικὰ σὲ μιὰ γνώση. "Ἄρα ἡ πρωταρχικὴ καὶ ἀναγκαία συνείδηση τῆς ταυτότητας τοῦ ἴδιου ἐγὼ¹ εἶναι συγχρόνως καὶ συνείδηση μιᾶς ἐξίσου ἀναγκαίας ἐνότητας τῆς συνθέσεως ὅλων τῶν φαινομένων σύμφωνα πρὸς ἔννοιες, δηλ. πρὸς κανόνες, οἱ ὅποιοι ὄχι μόνο τὰ κάνουν νὰ ἀναπαράγονται κατ' ἀναγκαιότητα ἀλλὰ καὶ καθορίζουν ἔτσι ἓνα ἀντικείμενο στὴν ἐποπτεία τους [τῶν φαινομένων], δηλ. τὴν ἔννοια τοῦ κάτι², μέσα στὴν ὁποία αὐτὰ [τὰ φαινόμενα] συνέχονται κατ' ἀναγκαιότητα· γιατί τὸ πνεῦμα δὲ θὰ μπορούσε³ ποτὲ νὰ νοήσῃ τὴν ταυτότητα τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ μάλιστα *a priori* μὲς στὴν πολλαπλότητα τῶν παραστάσεών του, ἂν δὲν εἶχε μπροστὰ στὰ μάτια του τὴν ταυ-

1. Bewusstsein der Identität seiner selbst.

2. Den Begriff von etwas.

3. Könnte, σύμφωνα μὲ τὴ γραφὴ τοῦ Hartenstein.

ἐνότητα δεδομένων παραστάσεων ἀπὸ τὴν ὑποκειμενική. Γιατὶ αὐτὸ [τὸ συνδετικὸ] δηλώνει τὴ σχέση αὐτῶν [τῶν παραστάσεων] πρὸς τὴν πρωταρχικὴ κατάληψη καὶ τὴν ἀναγκαία ἐνότητά τους, καὶ ὅταν ἀκόμα ἢ κρίση ἢ ἴδια εἶναι ἐμπειρική, δηλ. τυχαία, ὅπως λ.χ. τὰ σώματα ἔχουν βάρος. Μὲ αὐτὸ βέβαια δὲ θέλω νὰ πῶ ὅτι οἱ παραστάσεις αὐτὲς στὴν ἐμπειρική ἐποπτεία ἀνήκουν κατ' ἀναγκαιότητα ἢ μιὰ στὴν ἄλλη, ἀλλ' ὅτι ἀνήκουν ἢ μιὰ στὴν ἄλλη δυνάμει τῆς ἀναγκαίας ἐνότητας τῆς καταλήψεως στὴ σύνθεση τῶν ἐποπτειῶν, δηλαδή κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ ἀντικειμενικοῦ προσδιορισμοῦ ὅλων τῶν παραστάσεων, καθόσον εἶναι δυνατὸ νὰ προέλθῃ γνώση ἀπὸ αὐτὲς, δηλ. ἀπὸ ἀρχές οἱ ὁποῖες εἶναι ὅλες τους παράγωγες ἀπὸ τὴ θεμελιώδη ἀρχὴ τῆς ὑπερβατικῆς ἐνότητας τῆς καταλήψεως. Μονάχα ἔτσι προέρχεται ἀπὸ τὴ σχέση αὐτὴ μιὰ κρίση, δηλ. μιὰ σχέση ποῦ εἶναι

τότητα τοῦ ἐνεργήματός του, τὸ ὁποῖο ὑποβάλλει κάθε σύνθεση τῆς προσλήψεως (ἢ ὁποία εἶναι ἐμπειρική) σὲ μιὰ ὑπερβατικὴ ἐνότητα καὶ ἔτσι καθιστᾷ δυνατὴ *a priori* τὴ συνοχὴ τους [τῶν παραστάσεων] σύμφωνα πρὸς κανόνες. Τώρα πιά θὰ μπορέσουμε νὰ καθορίσουμε πιὸ σωστὰ καὶ τὴν ἔννοιά μας ἐνὸς ἀντικειμένου ἐν γένει. "Ὅλες οἱ παραστάσεις ὡς παραστάσεις ἔχουν τὸ ἀντικείμενό τους καὶ εἶναι δυνατὸν καὶ οἱ ἴδιες ν' ἀποτελοῦν μὲ τὴ σειρά τους ἀντικείμενα ἄλλων παραστάσεων. Φαινόμενα εἶναι τὰ μόνα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα μπορούμε νὰ ἔχουμε ἄμεσα ὡς δεδομένα καὶ ὅ,τι μέσα σ' αὐτὰ ἀναφέρεται ἄμεσα στὸ ἀντικείμενο, αὐτὸ λέγεται ἐποπτεία. Naί, ἀλλὰ τὰ φαινόμενα αὐτὰ δὲν εἶναι πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ παρὰ μόνο παραστάσεις, οἱ ὁποῖες πάλι ἔχουν τὸ ἀντικείμενό τους, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπίσης μπορούμε πιά νὰ ἔχουμε ἐποπτεία καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὀνομάζεται τὸ μὴ ἐμπειρικό, δηλ. τὸ ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο = X. (A 109)

ἀντικειμενικὰ ἔγκυρη καὶ διακρίνεται ἐπαρκῶς ἀπὸ τὴ σχέση τῶν ἴδιων ἀκριβῶς παραστάσεων, στὶς ὁποῖες θὰ ὑπῆρχε μόνο ὑποκειμενικὸ κύρος, δηλ. [κύρος] κατὰ τοὺς νόμους τοῦ συνειρμοῦ. Σύμφωνα μὲ αὐτοὺς τοὺς τελευταίους θὰ μπορούσα μόνο νὰ πῶ: ὅταν σηκώνω ἓνα σῶμα, τότε αἰσθάνομαι τὴν πίεση τοῦ βάρους· ἀλλὰ ὄχι: αὐτό, τὸ σῶμα, εἶναι βαρὺ· πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι οἱ δύο αὐτὲς παραστάσεις εἶναι συνδεδεμένες μὲς στὸ ἀντικείμενο, δηλ. ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ὄχι ὅτι βρίσκονται μαζὶ στὴν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη (ὅσο συχνὰ καὶ ἂν ἐπαναληφθῇ αὐτή).

Ἡ καθαρή ἔννοια τοῦ ὑπερβατικοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου (τὸ ὁποῖο πραγματικά σὲ ὅλες τὶς γνώσεις μας εἶναι πάντα τὸ ἴδιο = X) εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ προσδώσῃ σὲ ὅλες¹ τὶς ἐμπειρικές μας ἔννοιες ἐν γένει ἀναφορὰ σὲ ἓνα ἀντικείμενο, δηλ. ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Ἡ ἔννοια αὐτὴ λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ περιέχῃ καμιά ἀπολύτως ὀρισμένη ἐποπτεία καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον ἐκείνη τὴν ἐνότητα, ἣ ὁποία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὅπωςδήποτε μέσα σ' ἓνα πολλαπλὸ τῆς γνώσεως, ἐφόσον αὐτὸ [τὸ πολλαπλὸ] βρίσκεται σὲ ἀναφορὰ πρὸς ἓνα ἀντικείμενο. Ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀναγκαία ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, συνεπῶς τῆς συνθέσεως τοῦ πολλαπλοῦ [τῆς γνώσεως] μὲ μιὰ κοινὴ λειτουργία τοῦ πνεύματος, ἣ ὁποία ἐγκεῖται στὸ νὰ συνδέῃ

1. A: was in allen (= τὸ ὁποῖο σὲ ὅλες)· IV: was allen (= τὸ ὁποῖο). Προτιμῶ τὴ δεύτερη γραφὴ.

(B 143)

§ 20

ΟΛΕΣ ΟΙ ΚΑΤ' ΑΙΣΘΗΣΗ ΕΠΟΠΤΕΙΕΣ ΥΠΑΓΟΝΤΑΙ
ΣΕ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΟΡΟΥΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ
ΜΟΝΑΧΑ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΟ ΝΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΘΗ ΤΟ ΠΟΛΛΑΠΛΟ
ΤΩΝ ΕΠΟΠΤΕΙΩΝ ΑΥΤΩΝ ΣΕ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Τὸ δεδομένο πολλαπλὸ σὲ μιὰ κατ' αἴσθησιν ἐποπτεία ὑπάγεται κατ' ἀναγκαιότητα στὴν πρωτορχικὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς καταλήψεως, γιὰ μόνον μὲ αὐτὴ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐνότητα τῆς ἐποπτείας (§ 17)· ἐκεῖνο ὅμως τὸ ἐνέργημα τοῦ νοῦ, μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ὑπαγωγὴ τοῦ πολλαπλοῦ δεδομένων παραστάσεων (εἴτε αὐτὲς εἶναι ἐποπτεῖες εἴτε ἔννοιες) σὲ μιὰ κατάληψη ἐν γένει, αὐτὸ εἶναι ἡ λογικὴ λειτουργία τῶν κρίσεων (§ 19). "Ἄρα κάθε εἶδος πολλαπλοῦ, ἐφόσον αὐτὸ εἶναι δεδομένο σὲ Μία¹ ἐμπειρικὴ ἐπο-

1. In Einer.

τὸ πολλαπλὸ σὲ μιὰ παράστασιν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἐνότητα αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς a priori ἀναγκαία (γιατὶ διαφορετικὰ ἢ γνώση θὰ ἔμενε χωρὶς ἀντικείμενο), γι' αὐτὸ ἡ ἀναφορὰ πρὸς ἓνα ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο, δηλ. ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα τῆς ἐμπειρικῆς μας γνώσεως, θὰ στηρίζεται στὸν ὑπερβατικὸ νόμο ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα, ἐφόσον μέσω αὐτῶν πρόκειται νὰ μᾶς δοθοῦν ἀντικείμενα, πρέπει νὰ ὑπόκεινται σὲ a priori κανόνες τῆς συνθετικῆς ἐνότητάς τους [τῶν φαινομένων], σύμφωνα πρὸς τοὺς ὁποίους μονάχα εἶναι δυνατὴ ἡ σχέση τους στὴν ἐμπειρικὴ ἐποπτεία· αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὰ [τὰ φαινόμενα] πρέπει στὴ σφαῖρα τῆς ἐμπειρίας νὰ ὑπόκεινται σὲ ὄρους τῆς ἀναγκαίας ἐνότητος τῆς καταλήψεως, ὅπως στὴ σφαῖρα τῆς ψιλῆς ἐποπτείας πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ ὑπόκεινται στοὺς μορφολογικοὺς ὄρους τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ μάλιστα ὅτι κάθε γνώση γίνεται πρῶτα πρῶτα δυνατὴ μέσω ἐκείνων.

(A 110)

πτεία, καθορίζεται ὡς πρὸς μιὰ ἀπὸ τὶς λογικὲς λειτουργίες τοῦ κρίνειν, διὰ τῶν ὁποίων τὸ πολλαπλὸ συνειδητοποιεῖται γενικά. Ἀλλ' οἱ κατηγορίες, ὅπως ξέρουμε, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ λειτουργίες τοῦ κρίνειν στὸ μέτρο ποὺ τὸ πολλαπλὸ μᾶς δεδομένης ἐποπτείας ἔχει καθορισμένο χαρακτήρα ὡς πρὸς αὐτὲς [τὶς λειτουργίες]. Ἄρα καὶ τὸ πολλαπλὸ σὲ μιὰ δεδομένη ἐποπτεία ὑπάγεται κατ' ἀναγκαιότητα σὲ κατηγορίες.

§ 21

(B 144)

Σημείωση

"Ἐνα πολλαπλὸ, τὸ ὁποῖο περιέχεται σὲ μιὰ ἐποπτεία, ποὺ ἐγὼ τὴν ὀνομάζω δική μου, παριστάνεται μέσω τῆς συνθέσεως τοῦ νοῦ ὅτι ἀνήκει στὴν ἀναγκαία ἐνότητα

νά κάνουμε μόνο με φαινόμενα, τότε δὲν εἶναι μόνο δυνατό ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖο νὰ προηγουῖνται μερικὲς ἔννοιες *a priori* πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ γνώση τοῦ ἀντικειμένου. Γιατὶ αὐτὰ ὡς φαινόμενα συνιστοῦν ἓνα ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο ὑπάρχει μόνο μέσα μας, γιατί ἔξω ἀπὸ μᾶς δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀπλή ὁλοκλήρωση τῆς αἰσθητικότητάς μας. Τώρα, ἢ

§ 27

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΑΥΤῆ
ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΗΣ ΝΟΗΣΕΩΣ

Κανένα ἀντικείμενο δὲ μποροῦμε νὰ νοήσουμε¹ παρὰ μόνο διαμέσου κατηγοριῶν· κανένα νοητὸ ἀντικείμενο δὲν μποροῦμε νὰ τὸ κάμουμε γνώση² παρὰ μόνο διαμέσου ἐποπτεϊῶν, οἱ ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν σὲ κείνες τὶς ἔννοιες. Ἄλλὰ ὅλες οἱ ἐποπτεῖες μας εἶναι κατ' αἴσθηση καὶ ἢ γνώση αὐτή, ἐφόσον τὸ ἀντικείμενό της εἶναι δεδομένο, εἶναι ἐμπειρικὴ. Ἄλλὰ ἐμπειρικὴ γνώση εἶναι ἐμπειρία³. Ἄρα γιὰ μᾶς [τοὺς ἀνθρώπους] δὲν εἶναι δυνατὴ καμιὰ *a priori* γνώση παρὰ μόνο ἢ γνώση ἀντικειμένων δυνατῆς ἐμπειρίας*.

(B 166)

* Γιὰ νὰ μὴν προσκρούση κανένας βεβιασμένα στίς ἀμφίβολες καὶ δυσάρεστες συνέπειες αὐτῆς τῆς προτάσεως, θέλω μόνο νὰ υπενθυμίσω ὅτι οἱ κατηγορίες στὴ σφαῖρα τῆς νοήσεως⁴ δὲν ὑπόκεινται σὲ περιορισμοὺς ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς κατ' αἴσθηση ἐποπτείας μας, ἀλλὰ ἔχουν ἓνα ἀπεριόριστο πεδίο καὶ μόνο ἢ γνώση⁵ τοῦ νοούμενου ἀπὸ μᾶς, ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου, αὐτὸ χρειάζεται ἐποπτεία· πάντως, ὅταν λείπη ἢ τελευταία [ἐποπτεία], ἢ νοητικὴ ἀναφορὰ στὸ ἀντικείμενο⁶

1. Denken.
2. Erkennen.
3. Erfahrung.
4. Im Denken.
5. Erkennen.
6. Der Gedanke vom Objekte.

ἴδια αὐτὴ ἰδέα, ὅτι δηλ. ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα, ἄρα καὶ ὅλα τὰ ἀντικείμενα, μετὰ τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατό ν' ἀσχοληθοῦμε, ὑπάρχουν συνολικὰ μέσα μου ὡς προσδιορισμοὶ τῆς ταυτότητας τοῦ ἐγώ μου, [αὐτὴ ἢ ἰδέα] ἐκφράζει τὴν παντελὴ ἐνότητα τῶν φαινομένων σὲ μία καὶ τὴν αὐτὴ κατάληψη ὡς ἀναγκαῖα. Ἄλλὰ μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐνότητα τῆς δυνα-

Ἄλλὰ ἢ γνώση αὐτή, ἢ ὁποῖα περιορίζεται μόνο σὲ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας δὲν εἶναι καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δανεισμένη ὅλη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τόσο τὶς καθαρὲς ἐποπτεῖες ὅσο καὶ τὶς καθαρὲς ἔννοιες τοῦ νοῦ, ὑπάρχουν στοιχεῖα τῆς γνώσεως¹, τὰ ὁποῖα συναντοῦμε μέσα μας *a priori*. Τώρα ὑπάρχουν μόνο δύο τρόποι², μετὰ τοὺς ὁποῖους εἶναι δυνατό νὰ νοηθῇ μὴ ἀναγκαῖα συμφωνία τῆς ἐμπειρίας μετὰ τὶς ἔννοιες τῶν ἀντικειμένων της: ἢ ἢ ἐμπειρία καθιστᾷ τὶς ἔννοιες αὐτὲς δυνατὲς ἢ οἱ ἔννοιες αὐτὲς καθιστοῦν τὴν ἐμπειρία δυνατὴ³. Τὸ πρῶτο δὲν ἀληθεύει ὡς πρὸς τὶς κατηγορίες (οὔτε καὶ γιὰ τὴν καθαρὴν κατ' αἴσθηση ἐποπτεία)· γιατί αὐτὲς εἶναι ἔννοιες *a priori*, ἄρα ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴν ἐμπειρία (ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία θὰ ἦταν ἓνα εἶδος αὐτο-

(B 167)

δὲν παύει νὰ ἔχη ἀληθινὲς καὶ εὐεργετικὲς συνέπειες γιὰ τὴν κατὰ λόγον χρήση τοῦ ὑποκειμένου⁴, ἢ ὁποῖα ὅμως [νοητικὴ ἀναφορὰ] ἐδῶ δὲν μπορεῖ ἀκόμα νὰ ἐκτεθῇ, γιατί αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται πάντα στὸν καθορισμὸ τοῦ ἀντικειμένου, ἄρα στὴ γνώση, ἀλλὰ καὶ στὸν καθορισμὸ τοῦ ὑποκειμένου καὶ στὴ βούλησή του.

1. B: So sind Elemente der Erkenntnis· III: so sind sie Elemente der Erkenntnis (= εἶναι αὐτὲς [οἱ ἐποπτεῖες καὶ οἱ ἔννοιες] στοιχεῖα τῆς γνώσεως, δηλ. ὑπάρχουν ὡς στοιχεῖα τῆς γνώσεως).
2. Wege (= δρόμοι).
3. Δυνατὸς = ἀντικειμενικὰ ἔγκυρος.
4. Vernunftgebrauch des Subjekts, δηλαδή γιὰ τὴν χρήση τοῦ λόγου ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο.

τῆς συνειδήσεως ἐνυπάρχει καὶ ἡ μορφή κάθε γνώσεως τῶν ἀντικειμένων (διὰ τῆς ὁποίας νοεῖται ὅτι τὸ πολλαπλὸ ἀνήκει σ' ἓνα ἐνιαῖο¹ ἀντικείμενο). Ἄρα ὁ τρόπος, δηλ. τὸ

1. Zu Einem Objekt. Τὸ ὅτι ὁ Kant γράφει τὸ Einem μὲ κεφαλαῖο σημαίνει ὅτι τὸ «ἓνα» δὲν νοεῖται ὡς ἀόριστο ἄρθρο ἢ ἀριθμητικὸ ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἐνιαίου.

γενέσεως = generatio aequivoca¹). Κατὰ συνέπεια ὑπολείπεται μόνον τὸ δεύτερο (ἓνα σύστημα, θὰ λέγαμε, τῆς ἐπιγενέσεως² τοῦ καθαροῦ λόγου), ὅτι δηλ. οἱ κατηγορίες ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ νοῦ περιέχουν τὶς ἀρχές τῆς δυνατότητας κάθε ἐμπειρίας ἐν γένει. Ἄλλα πῶς αὐτὲς καθιστοῦν δυνατὴ τὴν ἐμπειρία καὶ ποιῆς θεμελιώδεις ἀρχές³ τῆς δυνατότητάς της προσφέρουν στὴν ἐφαρμογὴ τους σὲ φαινόμενα, αὐτὸ θὰ τὸ διδάξῃ περισσότερο τὸ ἐπόμενο κύριο μέρος ποὺ ἔχει ἀντικείμενο τὴν ὑπερβατικὴν χρῆση τῆς κριτικῆς δυνάμεως⁴.

Ἄν ἤθελε κανένας νὰ προτείνῃ ἓνα μέσο δρόμο ἀνάμεσα στοὺς δύο ποὺ ἐκθέσαμε, δηλ. ὅτι δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἀφ' ἑαυτῶν νοοῦμενες⁵ πρῶτες ἀρχές a priori τῆς γνώσεώς μας οὔτε καὶ ἀντλούμενες ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ ὑποκειμενικές, σύγχρονα μὲ τὴν καταβολὴ τῆς ὑπάρξεώς μας φυτεμένες προδιαθέσεις γιὰ τὸ νοεῖν, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἔτσι διαταχθῆ ἀπὸ τὸν Πλάστη μας, ὥστε ἡ χρῆση τους νὰ συμφωνῇ ἐπακριβῶς μὲ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, μὲ τοὺς ὁποίους συμπορεύεται ἡ ἐμπειρία (ἓνα εἶδος συστήματος προκαθορισμοῦ⁶ τοῦ καθαροῦ λόγου)

1. Λέγεται καὶ generatio spontanea, primaria = αὐτόματη γένεση, ἀρχιγένεση.

2. Der Epigenesis.

3. Grundsätze.

4. Urteilskraft.

5. Selbstgedachte.

6. Präformationssystem.

πῶς ἀνήκει τὸ πολλαπλὸ τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως (τῆς ἐποπτείας) σὲ μιὰ [ἐνιαία] συνείδηση, αὐτὸς προηγεῖται ἀπὸ κάθε γνώση τοῦ ἀντικειμένου ὡς νοητικὴ μορφή τοῦ ἴδιου καὶ συνιστᾷ ὁ ἴδιος a priori μιὰ μορφολογικὴ γνώση ὄλων τῶν ἀντικειμένων ἐν γένει, ἐφόσον αὐτὰ νοοῦνται (κατηγορίες). Ἡ σύνθεση τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν

(A 130)

τότε (ἐκτὸς τοῦ ὅτι μὲ μιὰ τέτοια ὑπόθεση εἶναι ἄγνωστο ὡς ποιοῦ σημεῖο θὰ μπορούσε κανένας νὰ τραβήξῃ τὴν προϋπόθεση προκαθορισμένων καταβολῶν γιὰ μελλοντικὲς κρίσεις) ἀποφασιστικὴ σημασία κατὰ τοῦ παραπάνω μέσου δρόμου θὰ εἶχε τὸ ἐξῆς: ὅτι σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ ἔλειπε ἀπὸ τὶς κατηγορίες ἡ ἀναγκαῖα ὁτιότητα, ἡ ὁποία ἀνήκει οὐσιαστικὰ στὴν ἔννοιά τους. Γιατὶ λ.χ. ἡ ἔννοια τῆς αἰτίας, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν ἀναγκαιότητα ἑνὸς αποτελέσματος¹ ὑπὸ προϋποτιθέμενον ὄρο, θὰ ἦταν ψευδής, ἂν στηριζόταν μονάχα σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ὑποκειμενικὴ ἀναγκαιότητα ἐμφυτευμένη μέσα μας [ποὺ μᾶς ὠθεῖ] νὰ συνδέουμε ὀρισμένες ἐμπειρικὲς παραστάσεις σύμφωνα μὲ ἓναν τέτοιο κανόνα τῆς [αἰτιατῆς] σχέσεως. Δὲ θὰ μπορούσα νὰ πῶ: τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὴν αἰτία μὲς στὸ ἀντικείμενο (δηλ. κατ' ἀναγκαιότητα), ἀλλὰ ὅτι εἶμαι μονάχα ἔτσι πλασμένος, ὥστε τὴν παράσταση αὐτὴ νὰ μὴν μπορῶ νὰ τὴ νοήσω διαφορετικὰ παρὰ μόνον συνδεδεμένη ἔτσι αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιθυμῶ πάνω ἀπ' ὅλα ὁ σκεπτικός· γιατί τότε ἡ ὄλη φωτεινὴ μας σκέψη² μεταβάλλεται χάρη στὸ δῆθεν ἀντικειμενικὸ κύρος τῶν κρίσεών μας σὲ καθαρὰ ἀπατηλὸ φαινόμενο καὶ δὲ θὰ ἔλειπαν ἀκόμα καὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι δὲ θὰ ἀποδέχονταν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὴν ὑποκειμενικὴ αὐτὴ ἀναγκαιότητα (ποὺ πρέπει νὰ τὴν αἰσθάνεται κανένας)· ἐλάχιστα θὰ μπορούσε κανένας νὰ διαπληκτίζεται μὲ κά-

(B 168)

1. Erfolgs. Τὸ erfolgen δὲν εἶναι ἀπλὸ folgen = ἀκολουθεῖν.

2. Einsicht (= ἀντίληψη, ἄποψη).

διά τῆς καθαρῆς φαντασίας, ἢ ἐνότητα ὄλων τῶν παραστάσεων σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν πρωταρχικὴν κατάληψη προηγούνται ἀπὸ κάθε ἐμπειρικῆς γνώσης." Ἄρα ὁ μόνος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ καθαρὲς ἐννοιες τοῦ νοῦ εἶναι *a priori* δυνατὲς καὶ μάλιστα, κατ' ἀναφορὰ πρὸς τὴν ἐμπειρία, ἀναγκαῖες, εἶναι ὅτι ἡ γνώση μας ἔχει νὰ κάμῃ μόνο μὲ φαινόμενα, ποὺ

ποιοὺν γιὰ κεῖνο ποὺ βασίζεται μονάχα στὸν τρόπο, δηλ. στὸ πῶς εἶναι κατασκευασμένο ἐκ φύσεως¹ τὸ ὑποκείμενό του.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ² ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΑΥΤΗΣ

(B 169) [Ἡ παραγωγή] εἶναι ἡ ἐκθεση τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τοῦ νοῦ (καὶ μαζί μ' αὐτὲς τῆς ὄλης *a priori* θεωρητικῆς γνώσεως) ὡς ἀρχῶν τῆς δυνατότητας τῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ αὐτῆς [τῆς ἐμπειρίας] ὡς καθοριστικῆς³ τῶν φαινομένων στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο ἐν γένει τέλος [ὁ προσδιορισμὸς] αὐτῆς [τῆς ἐμπειρίας] ἐκ τῆς ἀρχῆς⁴ τῆς πρωταρχικῆς συνθετικῆς ἐνότητας τῆς καταλήψεως ὡς τῆ μορφῆς τῆς νοήσεως σὲ σχέση μὲ τὸ χῶρο καὶ χρόνο, ποὺ εἶναι πρωταρχικὲς μορφὲς τῆς αἰσθητικότητας.

* * *

Μόνο ὡς ἐδῶ θεωρῶ ἀναγκαῖα τὴ διαίρεση σὲ παραγράφους, γιατί εἴχαμε νὰ κάνουμε μὲ στοιχειακὲς ἐννοιες⁵. Τώρα ποὺ θέλουμε νὰ ἐκθέσουμε τὴ χρῆση τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν, ἢ ἀνάπτυξη⁶ μπορεῖ [ἐπιτρέπεται] νὰ χωρῆσιν χωρὶς αὐτὲς [τις διαιρέσεις] σὲ συνεχῆ λόγο.

1. Organisiert.
2. Kurzer Begriff.
3. Als Bestimmung.
4. Aus dem Prinzip.
5. Elementarbegriffe.
6. Der Vortrag.

ἢ δυνατότητά τους ἐνοικεῖ σὲ μᾶς τοὺς ἴδιους, ἢ σύνδεση δὲ καὶ ἡ ἐνότητά τους (στὴν παράσταση ἑνὸς ἀντικειμένου) βρίσκονται ἀπλῶς μέσα μας, ἄρα ὅτι [ἡ γνώση μας] πρέπει νὰ προηγεῖται ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ κάθε ἐμπειρία καὶ νὰ τὴν καθιστᾷ πρότιστα δυνατὴ κατὰ τὴ μορφῆ. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχή, ἡ μόνη δυνατὴ ἀπ' ὄλες, ποὺ χρησίμευσε ὡς ὁδηγὸς στὴν ὄλη μας παραγωγή τῶν κατηγοριῶν.